

Váradi

IRODALOM
MŰVÉSZET
TÁRSADALOM
KULTÚRA

2016

7

Várad

IRODALOM
MŰVÉSZET
TÁRSADALOM
KULTÚRA

2016

XV. ÉVFOLYAM 7. (136.) SZÁM

Barabás Zoltán (1953–2015)
Dr. Indig Ottó (1936–2005)
Kinde Annamária (1956–2014)

SZERKESZTŐSÉG

Szűcs László főszerkesztő
Szilágyi Aladár (társadalom)
Tasnádi-Sáhy Péter (irodalom)
Tóth Hajnal (kultúra)
Ujvárossy László tervező (művészet)
Megyesi Antónia szerkesztőségi titkár
Benkő J. Zoltán műszaki szerkesztő
Boka László, Péter I. Zoltán,
Pomogáts Béla, Tavaszi Hajnal, Varga Gábor
főmunkatársak

ALAPÍTÓ SZERKESZTŐK:

Dénes László
Gittai István
Lipcsei Márta

A SZERKESZTŐSÉG CÍME:

Nagyvárad, December 1. (Nagyvásár) tér 12.
emelet

POSTACÍM:

Revista culturală Várad
410068 Oradea
Piața 1 Decembrie nr. 12

Telefon: 0259/447-060

E-mail: varadlap@gmail.com

Internet: www.varad.ro

KIADJA

a Várad kulturális folyóirat
Felelős kiadó: Szűcs László

KÉSZÜLT

a nagyváradi Europrint Kft. nyomdájában
Felelős vezető: Derzsi Ákos

A *Várad* előfizetési díja 1 hónapra 7 lej, 3 hónapra 18 lej, fél évre 30 lej, egy évre 50 lej. Előfizethető a szerkesztőségben készpénzzel, vagy postán pénzesutalvánnyal (mandat postal), az előfizető nevének és pontos lakcímének, valamint az Abonament *Várad* megjegyzésnek a feltüntetésével: Revista culturală *Várad* Oradea Piața 1 Decembrie nr. 12, CUI 18415639, Cod IBAN: RO81 TREZ 0762 1G33 5000 XXXX Trezoreria Oradea.

A borítókön és a belső oldalakon BAÁSZ IMRE munkái láthatók

Kalevala, 1975, színes linó

Meg nem rendelt kéziratokat, illusztrációkat
nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

ISSN 1583-0616

- 3**
SZŰCS LÁSZLÓ
Egy meghíúsult lassú vacsora
- Irodalom** **4**
KEMENES HENRIETTE
Danse macabre; Tenyered tájai; Tess d'Urberville cukrot kér (*vers*)
- 7**
BALÁZS TIBOR
Aforizmák (*próza*)
- 12**
ZUDOR JÁNOS
Film közben; A nagy hecc (*vers*)
- 14**
OZSVÁTH ZSUZSA
Váltás; Nyika levele (*próza*)
- 17**
BAROK MÁRK
Csend; Makra (*vers*)
- 19**
SZOMBATI ISTVÁN
Lányok a felezősávon (*próza*)
- 24**
LŐNHÁRT MELINDA
Nyílt törés; Csak az erdő széléig kísérhetlek; Seholy; Mint Parsifalra anyja; Szamos-parti Ikarosz (*vers*)
- 27**
OLÁH ANDRÁS
Bátorságpróba (*próza*)
- 32**
CSONTOS MÁRTA
Mimikri; Ördög nélkül nem megy, Torzó (*vers*)
- 35**
AURELIA BORZIN
Kerítés; Bilincs; Ördögűzés (*vers* – Balázs F. Attila fordításában)
- Művészet** **38**
UJVÁROSSY LÁSZLÓ
Baász Imre születésének 75. évfordulójára
- Társadalom** **52**
VARGA GÁBOR
Lombhullásban VI. 1. Scripta manent; 2. Hare Krisna; 3. Vivat Academia!; 4. Búcsú a Csengery utcától
- 58**
MOZOG NAGY IMRE
Jár a baka, jár (10.) Részlet a *Fújnak a fák*, *Ides* című önéletrajzból
- 64**
PÉTER I. ZOLTÁN
A Kishídtól a Szent László hídig (helytörténet)
- Esszé** **69**
KÓS ANNA
A CGI, a rajzfilm és a mese új dramaturgiája
- Kultúra** **72**
DÁNIELISZ ENDRE
Közkinccsé lett a teljes Arany-életmű (5.). Egy élet levélváltása (1.)
- 82**
KUPÁN ÁRPÁD
Szubjektív emlékezés Jakó Zsigmondra
- 94**
BIRÓ ÁRPÁD LEVENTE
Huszonöt óra színház. Reflexiók a Magyar Színházak XXVIII. Kisvárdai Fesztiváljáról
- Kritika** **99**
FLEISZ KATALIN
Mágikus történelem. Dragomán György: Máglya
- 103**
SIMON JUDIT
Szeget szeggel. Koršunovas-rendezés a gyulai Shakespeare-fesztiválon
- A szerkesztő asztala** **106**
Esszintsünk!
- A CÍMLAPON *Önarckép vakonddal (részlet), 1988, rajz*
- A HÁTSÓ BORÍTÓN *Bőrönd lepkékkel, 1984, plakát*

A Váradi folyóirat
működését a Bihar Megyei
Tanács
biztosítja

Támogatónk
a Communitas
Alapítvány

SZÚCS LÁSZLÓ

Egy meghiúsult lassú vacsora

Vannak fontos pillanat-élmények, amelyek hosszú évekig meghatározóak, ugyanakkor ott a küszködés, hogy utóbb minél több mozzanatot legyen képes hitelesen felidézni az ember. Még a Törzsasztal első teljes évadában volt itt, Váradon a vendégünk Esterházy Péter, akit hozzánk is elkísért Dés László. Hogy minden érdeklődő beférjen, a Bábszínházban rendeztük az estet. Kellett is a színpad, ahol különleges hangulatot varázsolt a beszélgetés és a felolvasás közben meg-megszólaló szaxofon.

Ami még emlékül megmaradt, az Erdélyi Riportnál készült interjú. Szilágyi Aladárral kettesben faggattuk az író, s tán akkoriban kezdtem számolni, hány Kossuth-díjas fordult meg a szerkesztőségül szolgáló kis házban. Ugyancsak megmaradt a képe a hosszú sornak, a dedikálásra türelmesen váróké este a Bábszínház előcsarnokában. Azt viszont már csak egy akkor készült s most valamely számítógépes fiók mélyéről előkerült kép alapján tudtam felidézni, hogy vendégeinket az Ady Endre Emlékmúzeumba is elkalauszoltuk. Esterházy az Ady-kéziratokat tanulmányozza, Dés videózik, talán még megvan a felvétel.

Furcsa, de talán érthető, hogy ami kellemetlen, az tisztában megmarad. Ma is röstellem: az est után jól megsétáltattam vendégeinket, hogy egy általam kellemesnek és közeli gondolt vendéglő kerthelyiségében vacsorázzunk. A kiszolgálás kelletlen volt, az étel csalódást keltő, a bor szintűgy. Több író nem is vittem oda, s ha nem is ezért, de azóta bezárt a hely. (Ha már itt tartok: azért egy évtized alatt ezen

a téren elég sokat javult a helyzet a városban, ma ekkorát nem tudnék bakizni.)

Az asztalnál az *Utazás a tizenhatos mélyére* című könyvét dedikálta, s hogy ne felejtsem el a vendéglőválasztásos malőrömet, a dátum – 2007. június 22. – után zárójelbe még odaírta: *egy gyors vacsora után, barátsággal.*

Szerveztük, terveztük, hogy újra meghívjuk Esterházy Pétert, hiszen talán annak a fantasztikus levegőjű bábszínházi estnek is köszönhető, hogy tíz éve rendszeresen, évente tízszer meghívhatjuk a váradi olvasókat a kortárs szépírók Törzsasztala mellé. Szerveztük, terveztük, de valami mindig közbejött, mindig tele volt a határidőnapló, aztán jött ez a szörnyű betegség, úgyhogy egy ideje már tudtuk, azt az estet már nem ismételjük meg, nem lesz újabb dedikálás, s le kellett tennem arról a tervről is, hogy egy kellemes, lassú vacsora közben, barátságos helyen, jó társaságban egy nyári váradi esten újra elbeszélgesünk.

KEMENES HENRIETTE

Danse macabre

A sűrű, szürke vatta amit a
 csikorgó kerekek hagytak maguk után,
 lassan kezdett szétozslani,
 messziről, félemelet magasból
 láttam csak rá az elnyúlt, kis fekete testre.
 Ott feküdt, magatehetetlen-otthagytan.
 Csörög a telefon.
 Zoli bátyád elhozta a druzsbát, mekkorára vágja?
 Mama, szia. Nem tudom... mondjuk negyven centisre.
 Meg-megmocanva az olajfoltos aszfalton,
 még mindig ott hevert, senki az utcán,
 hogy segítsen. Segítsen!
 Nem bír felállni, uramisten, kész.
 Kínlódik, szenved, csöpp testét
 most hagyja el minden erő,
 kileheli maroknyi kis lelkét,
 szabadon engedi, feladja, látom, érzem,
 úgy fáj, nekem is úgy fáj...!
 A reszketés szapora gyűrűket dobál a kávéfészer felületére.
 Olyan helyre teszem, hogy kiszáradjon a fa mire érte jössz.
 Jövök nemsoká, várj, jövök már!
 Csak majd takarítsd meg, mer' földes.
 Jó, mama. Megtakarítom. Kösz.
 Smirglizzed is utána.
 A kabátom keresem, cipő a lábamon.
 Elgyötörten moccan a széttiport test,
 utoljára, kisujj-vékonyka farkával
 egy félkört ír a levegőbe, búcsúzóul mintha.
 S többé már nem is él.
 Jó lesz az, fiam, ahogy mondtad, az ágy mellé,
 ráfér egy könyv, findzsa, szemüveg.
 De hosszú ujjait tovább táncoltatja az áprilisi szél,
 ujjain a kötelet, kötelen a bábot,

KEMENES HENRIETTE
 (1988, Nagyvárad) a
 Nagyvárad Állami Egye-
 tem jogi karán szerzett
 diplomát. Érdeklődési
 köre a büntető törvény-
 könyvtől a verseskötetek
 felé tolódott, különösen a
 kortárs költők verseit
 olvassa előszeretettel.
 Verset és rövidprózát ír.

*egyet mozdít még a puha, hamis kis hullán,
s a szemetes zacskó fekete teteme nevetve táncol el,
meghajol s eltűnik egy saroknál.*

Függöny.

Leteszem a kávé.

Ráfér egy könyv, findzsa, szemüveg...

rám... rám fér.

2016. április 28.

Tenyered tájai

Első találkozásunkra elhoztad a kezeid.

Sosem látott testvéreim voltak,

te még idegen, s ők már rég barátaim.

Fényeszőld körtelevéllel cirógatták arcomat,

cukros örvényt csavarintottak a kávémba,

kutattak a hajamba gabalyodott cserebogár után,

cérnát téptek ruhám bomladozó szegélyéről,

megpróbálták elcsípni a nyelvem,

lássák, miért van ennyire felvágva, de

fogaim élével találkoztak csak.

Hagymát aprítva ríkattak meg olykor vagy épp

ideges ritmust doboltak egy kocsmaasztalon,

s töltöttek megint.

Sötét nyomokat hagytak a villanykapcsolók körül,

majd csendben becsukták az ajtót.

Nem integettek.

A dombra mentünk, az égre néztél,

s fölöttünk szinte úsztak a madarak,

ujjaidon szűrted át a napfényt s a képeket.

Borzos kis csönd csaholt nyomunkban,

langyos nyála körmöd ágyába gyűlt.

A jövőnkre emlékezve róttuk tenyered tájait.

Érintésed alatt kökény-szívem mézzé lett,

te férfikezű, fagyos, őszi szél.

2016. május 3.

Tess d'Urberville cukrot kér

Úgy bánt a csobogó fecsegés,
porcelán csilingelés,
hiába hajtogatod, hogy
a süteménybe hat tojásfehérje,
így mutatták a főzőműsorban délelőtt.
Erre sem figyelek mert a
kötőmelegről megint semmit sem mondtak.
Zakatolsz mint a Kék Nyíl
ahogy a vaslábas oldalán
vered a nyúlós habot.
Még porcukrot!
Nyújtod felém fehér, vastag karod vaskos ujjait,
anélkül, hogy rám néznél,
én meg szótlanul od'adom a zacskót.
Lassan keményszik a máz s minden összeáll,
csak én vagyok az asztalnál szanaszét
s elkavarom csészémben a gyermeket,
aki eddig a teáskanalamban aludt.

2016. április 14.

BALÁZS TIBOR

Aforizmák

1.

Annyi megértés, jóság, kedélyesség, tolerancia, nagyvonalúság vesz körül... Hol van már egy értetlenkedő, gonosz, zord, türelmetlen, irigy, azaz: sorsom iránt érdeklődő ember?!

2.

A megvilágító igazságokért járó máglyahalált az idők során sokan vállalták. De ember nem akadt, aki vállalta a fejében lévő sötétséget.

3.

A majmok önbizalmát nem erősítjük azzal az üdvtannal, hogy lám, lám, bennünk emberekben fedezhetik fel jövőképüket.

4.

A kicsi, előzsugorított agyból csak kicsi, előzsugorított gondolat indulhat ki, aminek viszont nagy előnye, hogy visszatérte után nincs szüksége nagy tárhelyre.

5.

Sose merj hátat fordítani annak, aki nem áll ki párbajozni veled, mert hátba döf.

6.

Alantas, gyáva, perverz dolog kisestélyiben kivonulni a nudistastrandra.

7.

Öröm nézni, hogy futnak egyes írók az analfabéták kegyeiért.

BALÁZS TIBOR (1958, Aranyosgyéres) költő, műfordító, irodalomtörténész, könyvkiadó. Kolozsváron végzett román–francia szakon, majd Grenoble-ban tanult; az ELTE-n irodalomtudományból szerzett doktori (PhD) fokozatot. A Littera Nova és az Accordia Kiadó igazgatója. Több vers-, gyermekvers- és aforizmakötete, továbbá egy tanulmánykötete jelent meg. Thibault Blaise néven románul és franciául is publikál.

8.

Mindig mást úsztam meg, mint amitől bajom esett.

9.

A bölcs dilemmája: ha tudatlanságot mutat, hazudik, ha viszont nem színleli a butaságot, a tömeg nézi hülyének.

10.

A görögök és rómaiak isteneinek karakteres szobraik, templomaik voltak. A mi celebjainknak nem kell – egyelőre – sem szobrot állítanunk, sem templomot építenünk. Pedig pillanatok alatt összegyűlne rá a pénz – jótékony közadakozásból.

11.

Ha ma kasztrálnak, az még nem garancia arra, hogy holnap eunuchhá lehetsz.

12.

„A balgaság dicsérete” – írta fő művét Erasmus a 16. század hajnalán. Ám azt legszebb álmaiban sem képzelhette el, hogy a 21. század elején a butaságnak lesznek zarándokhelyei, szentélyei, papjai és istennői. Manapság akkor leszel híres, ha ennek az új szektának behódolsz.

13.

—

14.

A kígyót is hajlandó vagyok komolyan venni, ha nem sziszegi magáról, hogy ő független.

15.

Bármit vissza tudsz fizetni életed során, csak azt nem, amit ingyen kaptál.

16.

Ha szaladsz a nő elől, kevesebb eséllyel úszod meg a házasságot, mint ha futnál utána.

17.

Van, aki akkor néz szívesen hátra, ha kellőképpen letarolta maga mögött a mezőt, kellőképpen felperzselte a búzát, fölégette a kunyhókat, és dögkese-lyűk keringenek a tetemek fölött. De van legalább egyvalaki, aki e csatame-zőn még élők után kutat?

18.

Azért élvezetesebb egyenes adásban, képernyőn nézni megmozdulásokat, forradalmakat, hősi halálokat, mert így még segíteni sem kell az áldozatokon.

19.

Akik tudják, hogy freudi gátlásaiktól és elegáns ruháiktól jobb, ha tekinté-lyes urak szabadítják meg őket, nos, ők a finom, kulturált úrhölgyek. Akik engednek a demokráciának, büdös szajhák.

20.

Ha becsukod az ajtót magad mögött, mindig más vagy, mint amikor az ajtó előtt állsz.

21.

A harag, ha odafigyelünk rá, lehet a megtisztulás első, erőt adó fázisa. Ezzel szemben a közöny alattomos: pusztít, megsemmisít.

22.

A szélhámós abban bízik, hogy a hazugságot ugyanúgy nem értik. És igaza van!

23.

Az idomár nem abból él, hogy az oroszlán szájába dugja a fejét, hanem abból, hogy az nem harapja le.

24.

Ikarosz a viaszban hitt, nem a szárnyaiban.

25.

Leleményesség az, ha úgy át tudod verni magad, hogy te magad se vedd észre.

26.

A tudás nem lehet szolgálat olyan történelmi korban, amelyben a tudós szolgál.

27.

A bölcs tiszteletet parancsol, a parancs nem tiszteli a bölcsöt.

28.

A pénznek nincs szaga, a pénztelenségnek van.

29.

Kiseb lovasság számárság.

30.

A hárompúpú teve angolkóros.

31.

A szobrot és a gazfickót egyaránt „leleplezik”: gondoljunk csak a sajátos egybeesésekre.

32.

A törpének is lehet kisebrendűségi érzése: ha nem figyelnek fel rá, hogy ő törpe.

33.

A zsoldos nem, csakis az önkéntes lehet hősi halott.

34.

A bölcs király tiszteli a bolondját, az okos bolond tiszteletlen a királlyal szemben.

35.

Jogod van kételkedni Istenben, Istennek jogában áll hinni benned.

36.

A féligazság nem az igazság fele.

37.

Egyetlen dolog, amit soha senki el nem vehet tőled: amit képzeleteddel birtokolsz.

38.

Nincs szépségideálom – ideálom a szépség.

39.

A valóság megértésében sokakat csak a tények zavarhatnak meg.

40.

Vagy megosztjuk egymással gondolatainkat, vagy mások gondolatai osztanak meg minket.

41.

A szerelemben érzéseimet nem önzetlenül adom, hanem magas kamatozó-sú kölcsönbe, gyakran uzsorakamatra „helyezem ki.”

42.

Szeretném annak képzelni magam, aki vagyok.

43.

Ha értelmetlen feladatot szabnak ki rád, hogy ellehetetlenítsenek, tudd: a megoldás nem donkizotizmus, hanem rosszakaróiddal szembeni irónia.

44.

Az ostobával a világnak, a bölcsnek a világgal gyűlik meg a baja.

45.

A létezőt lehet tagadni, a nem létezőt nem. Tehát Istent lehet tagadni – de csak mint létezőt.

ZUDOR JÁNOS

Film közben

*Viktor engem filmez.
Hurrá! Feljutok a halálra!
Hiszen már mind meghaltak
az úgynevezett halhatatlanok...*

*Engem kihagytak véletlenül.
Jön a film, egy kétperces,
Egy ötperces, mondom, halál.*

*Maradj velünk, rövidebb halál,
legyél olyan, mint a végtelen.*

2016. május 11.

**ZUDOR JÁNOS (1954, Nagy-
várad) költő. A BBTE
magyar–francia szakán
szerzett tanári oklevelet.
Nagyváradon él. Sziveri
János-díjas. Legutóbbi
kötete A rusnya valcer
(2012).**

A nagy hecc

*Mese Országban
heccelődni,
mint egy Törpe Óriás,
a szép, de gonosz mostoha
kitekintésével
(aki önmagát csodálja),*

*közben a manók
krumpliorrúvá
varázsolják,*

*így vagy te is,
én is, meg ti is
az ismétlődő
seholban,*

*hecc a nagy időből,
hecc a változásig,
hecc a vajúdó
időtlenységig!*

2016. május 12.

OZSVÁTH ZSUZSA

Váltás

Ilus tudja, már nincs sok hátra. Most sem érti, mi tartja benne a lelket, de akármi is legyen, biztosan belezsibbad a karja. Néha vad ötlete támad: az Isten tartja őt, húzza vissza a grabancánál fogva, mikor ismét rápattanna a hülyeségre. Az Isten, gondolja. Még azt is gondolja mellé, hogy hmm, s végül ez a hmm dönti el az egészet. Az Isten jobb, ha távol tartja magát tőle. Meg ha közel próbálna férkőzni, hát miért lenne az jó? Egyszer csak meglátná az Istent és rögtön kiábrándulna, mert mondjuk, kék szeme van, ő meg zöldre vagy barnára számít, és akkor sóhajtana, hogy jobb lett volna, ha távol tartja magát tőle ez az Isten és megmarad olyannak, amilyenek elképzelte a lelki szemeivel. És nem kéne még azon is sopánkodni, hogy nekem ez a zöldszemű sárga foltokkal a szivárványhártyájában inkább ne segítsen, ha akarna se, hanem akkor inkább senki. A sokszavas emberek azt mondanák Ilusra, hogy ez a lány túlon túl idealista. Még az Istennel szemben is elvárásokat támaszt. Ezeknek a sokszavas embereknek valószínűleg igazuk is lenne, ha tudnák, hogy Ilus azért gondol ilyen vadakat, mert már teljesen elszállt az esze a kétségbeeséstől. Annyiszor gondolja, hogy neki már nincs sok hátra, hogy a gondolat tudássá csiszolta és immáron tudja, hogy neki, bizony, nincs már sok hátra.

Már oly régóta hulla, hogy így tovább élni sem lehet. Az ember tudja, mikor ér véget a dolog, olyankor mindentől messze megy, jó messzire el, és ott megvonja a vállát.

Amikor az emberek olyanokat mondanak, hogy ez az élet így meg úgy, az csak azért élet, mert ők élnek. Az élet az élőkől van. Ha nincsenek élők, csak bolygók vannak meg űr, és ha akad is egy-egy idegen bolygón élet, azaz víz meg esetleg nagyon kezdetleges akármi, hát az sem nevezhető életnek, mert senki nem tud róla, mert nincs olyan tudat, amely akár csak megsejthetné, hogy ott valami olyan történik, amellyel egy másik tudat majd kezdhethetne valamit. Így hát, amikor azt mondják, hogy ebben az életben nem történik semmi jó vagy ez az élet szar, hát ilyenkor is mind az életet ünneplik, és az élet gyűlöletével is önmaguk létjogosultságát bizonyítják. Ha nem lenne ez a szar élet, akkor csak a bolygók keringenének a rettentő űrben. Ami – végül is – nekik, már hogy a bolygóknak, ugyanúgy nem jelentene semmit, mint az embernek sokszor ez a szar élet. És akármennyire is nulla

OZSVÁTH ZSUZSA zs-vel és th-val. Echte nagyváradi. Nyert már irodalmi (Kortárs Hangon) és dalszövegíró (MR2 Petőfi rádió) pályázatot is. Publikál a kolozsvári Helikonban, valamint magyarországi (Agria) megjelenése is volt már.

értelme van az egész élésnek, azért csak lehetetlen letagadni. Hadakozhat az ember, vagy ki is nyírhatja magát, attól még az élet köszöni, elvan. Amíg van mire köpködni, meg amíg van, aki köpködjön, addig élet is van. Addig meg – lehetőség szerint – érdemes kezdeni vele valamit.

Nyika levele

Május közepe volt. Nyika fel-alá járkált a szoba közepén, egész testén ideges hullámok söpörtek végig. Mintha várna valamit. Néha odament az ablakhoz és hosszú percekig nézett az utca vége felé, de mivel nem érkezett meg, amire várt, feladta, otthagya az üveges tekintetű ablakot és folytatta a kényszercselekvést. Kisvártatva előkotort egy ív papírt, tollat is kerített, és nekifogott írni:

Feladom, baszki.

Azt mondtad, csak tegyem a dolgom, ne törődjek egyébbel, azzal főleg ne, hogy másnak hogy szuperál a dolog. Bár ezt legfőképp az írásra értetted; én csak írjam, amit írok, majd alakul, aminek alakulnia kell, és ne akarjak megfelelni senkinek.

Hát teszem bele a lábam. Ez a „nem törődés” amennyire szép és helyes elméletben, a gyakorlatban legalább annyira magányos. El vagyok keseredve. Olyan ez, mint egy nyamvadt keresztút: cipelem magamat. Egyre távolodom a mellettem mozgóktól, egyre apróbbak, egyre ritkábban intenek vissza, és a távolsággal egyre többször üt be a paranoia, hogy azok a kósza intések valójában beintések, mert a magam dolga fontosabb, mint rostokolni a tömeggel. Még így is engem érdekel jobban, hogy megbántok-e valakit, mint viszont, milyen egy érzelgős hülye vagyok.

Csak arra vágyom, hogy néha odajöjjön valaki és megveregesse a vállam (de ne nagyon, hiszen cipelem magam, nehogy elejtsem), vagy letörölgesse homlokomról a verejtéket, pedig én a homlokomról nem szoktam izzadni, na, mindegy, szóval tudom, hogy csak ennyit tehetnek, ez az én dolgom, ráböktem egy útra, erre van az arra, hát egy darabig kettesben maradunk. Ha megerőltetem a kisagyam, hozzánk csapódik még az igazság meg az élet, így leszünk az út, az igazság és az élet, miközben én cipelem magam. Potyog a veríték és bűdös vagyok, mint állat.

De nem adom fel, baszki.

Az ember soha sincs teljesen egyedül, hiszen folyamatosan más emberek járnak-kelnek a fejében. Egyszer valaki azt mondta, ha hiányzik valaki, elég

csak rá gondolni és már ott is van. Sőt, ennél közelebb aligha kerülhet, mert a gondolat beszivárog a lélekbe, az meg eláztatja szomszédját, a szívet, a test pedig magába issza a nedvességet, tiszta mágia. Minek szomorkodni hát? És mégis, milyen furcsa, hogy csak kell a test, az érzékszervek nem szeretnek emlékezetből dolgozni, az nem olyan, és ekkor a varázslat besértődik és szertefoszlik, huss, csá! Magamra maradok. Nem vagyok teljesen egyedül, mert folyamatosan fel-alá járkálnak az emberek, ott csoszognak a fejemben és mégis, millió fényév messzeségből intenek felém és úgy érzem, hogy valójában ezek beintések és már szégyellem is magam, felhúzom a cipzárt, begombolom a kabátot, és az összes végtagom a földet súrolja, úgy lógotom magam, mint kutya a fülét.

Szomorú vagyok, nem is emlékszem, hogy miért, de szomorú vagyok. Így megyek, csigolyáim összevissza ugrálnak, valaki letörölhetné homlokomról a potyogó verítéket, én vagyok az út, az igazság és az élet és bűdös vagyok, mint állat.

Baszki.

Egy szóval sem írt többet Nyika. Kifújta magát, összehajtogatta a lapot, és mosolygott, mert már tudta, mit kell tennie.

BAROK MÁRK

Csend

*Irtja a szót,
valami,
irtja a szót
ki belőlem,
irtja a szót
valami.*

*Láttam a CT-n és MR-en,
Atrofizált a halánt'lebenyem,
Balra a frontalis inferior.
Negyvenen innen nem gyakori.*

*Pusztul a szókincs,
Pusztul a nyelvtan,
Pusztul a nyelv-felelős neuron.
Meddig enyém még jó magyarom?*

*Holnap a PCR közöli:
Rossz-e a sejtmagi DNS-em,
Génhiba bújt-e belém.
Posztumusz ismeri doktorom is,
Agyszelet ül majd tárgylemezen,
Plakkok a sejteket ellepik-e.
Édesen alszik
tízhetesünk a szobában.*

*Extrapoláltam az állapotom,
Metszi a görbét két egyenes.
Édesen alszik a kis csemete.
Értem-e majd gagyogó szavait,
S lesznek-e szók, ó, nyelvemen
Akkor, ha érteni kész?*

BAROK MÁRK (1976, Debrecen) a Debreceni Egyetemen lett orvos, majd szerzett PhD fokozatot. Jelenleg kutatóorvos a Helsinkii Egyetemen. Több lapban jelentek meg novellái, versei, másfél kötete van.

*Már gagyorászik a szép kicsike,
Mondd, Meli drága, ha nem tudok egy
Szót se szólani hozzá
Mi lesz!*

Nézi a csendbe fagyott szemeim.

Helsinki, 2016. május 20.

Makra

*Merre van arra ma, Makra Ferenc?
Hogy van a szép Valikád?
Persze, tudom mi a vég:
Vali el, te pedig halott;
meg fogod ölni magad.
Makra Ferenc, te jutottál ma eszembe.
Körülöttem a bús barikád,
áttöröm néha, de nem...
Negyvenedik születésnapomon,
lóg a kötél nyakamon.*

Helsinki, 2016. május 13.

SZOMBATI ISTVÁN

Lányok a felezősávon

Fanni

Megint igaza volt Fecske barátomnak: ha megpillantod egyszer, megannyi délibáb, szikrázni fogsz tőle! Ha megnyitja szárnyait, a csillagokig repít. Minden pillantása égő csipkebokor, kinyitja vágyaid kapuját, égig érő máglya forralja a véred. Mint egy malomkerék, olyan a szeme, Nagyvárad belefér, ha ő is úgy akarja. Mint a papagájok, villog és csivitel, keresi a kedved. Glóriázik, csillog, mélység és magasság egyben! A haja is gyönyörű, megannyi szivárvány, mozdulatlan tükör, a szellők ondolálják, fényesők csókolják... Csak arra kell ügyelni, hogy rögtön észrevegyen, mert ha más után nyúl, véged!

Úgy tudom, Fecske, már ajánlotta magát, „attasé vagyok, négy nyelven beszélek!”, de hiába, elébe kerültem, kiválasztott lettem! Mikor hármásban voltunk, mindig engem nézett. Ha táncolni akart, Fecske rögtön ugrott., vitte a parkettre. Hiába fáradt, Fanni akkor is csak engem figyelt, de én csak arra tudtam gondolni, hogy Fecske, a barát, az alattomos jószág, biztos volt már vele.

Szorult az öklöm, szinte nekimentem, mikor észrevettem, hervad és könnyezik, mint a parti füzek. Motyogott valamit, törölte a szemét, mire Fanni dühös mozdulattal elkapta a kezem: gyere már, te mulya, én dumáljak neked?

Bernadett

Helló, Éjkirálynő! Bernadettnek hívnak, kaptam fel a fejem. Te vagy az új leány, neked is sikerült megkapnod a kulcsom? Úgy tettem, nem hallom, mit kérdez a kéjenc, tudtam, hogy folytatja, bár nem nagyon érdekelt a preparált szöveg. Ne fáradj, nem muszáj bezárnod életünk kapuját, mára már nem jön más, ha Muci téged küldött. A fiaid? Melyik érdekelne, kérdezett vissza, a díler, a futtató? Inkább azt mutasd be, emeltem a hangom, amelyik nem te vagy!

Olyan még nincsen, pillogott öntelten, reméltem, tudod már, belőlem csak egy van. Az a két jegenye pedig, akiből választhatsz, Káin és Ábel. Hágában

SZOMBATI ISTVÁN író, nyomdász. Váradon született és tanult. Érettségi után nyomdászként ténykedett a betűk világában. Lapokban közölt. Szerepelt az Ajtók c. prózaantológiában. Önálló kötetét (A sikoly) a Dacia Kiadó hozta (1988). Budapesten él.

vagy máshol teszik a dolgukat. El tudom képzelni, bólogattam. A kerítőtőm szerint talán lányom is volt. És ha jelen idő? Biztosan gyönyörű, hasonlíthat rád. Köszöntem a bókot. Ezt minden lány megkapja, akit ide küldnek. Muci már múlt idő, miket dumált rólam? Azt, hogy nekem még az anyám, Bécsben taníttatott! Próbálj csillapodni, nálam nincs piros lámpa! Megértettem, papus, sejtem, kihez jöttem. Akkor viselkedjél, mert azonnal kiváglak!

Hogy srófolhassam tovább a sárga, beteg embert, kék bogyót mutattam. Viagra? Én kértem rá Mucit, hogy jobban teljesíthess. A kurva jó életbe, patant a csontember, elvágom a torkát! Miért kell bántanod, ki csaknem ötszáz évig kereste a kedved? Megfojtom a dögöt, te is pártján állsz?

Mint egy párdúc, ugrott, félre kellett lépnem. Nyugi, drága papa, én nem foglak bántani. Ne nevezd papának, letépem a fejed! Nevetek, kevélyen. Mit vihatsz, te ribanc, miért vagy vadliba?

Felugrik, gyilkos szemekkel néz, püföli az asztalt. Azután visszafogja magát: ha már rám nyitottál, gyere, üljél mellém, töltsék egy tequilát? (Bólintok, örömmel, lesz mit rád locsolnom). Hálás vagy Mucinak, hogy megadta a címem? Igen, húztam ki magamat, látni akartalak! Aki hallott rólam, bólogat öntelt mozdulattal, tudja, hogy ki vagyok!

Igen, biccentettem nem éppen lelkesen. Kár, hogy én is tudom. Mert amíg nem tudtam, remélni mertem, van nekem is apám.

Mikor kopogsz, Pongrác?

Esténként, ha vacsorával várlak, kulcs fordul a zárban (régebben csengettél, vártad, hogy felkaphass, keringőzhess velem), magad nyitod halkan a bejárati ajtót. Az ölelés elmarad, a kalapod se röppen az előszobai fogas kinyújtott karjára. A falásnyi konyhában, az asztalfőre pattansz. Várod, hogy kínáljalak, sült hússal, párolt káposztával. Mintha részeg lennél, érdekesen billegsz a fogastól a tálalóasztalig. Vajon akkor se látsz, mikor a kádban, habfürdő csókjában, szerepet tanulok? Mióta nem látod, hogy szikrázik a szemem, mikor a nászágy felé lépdelsz?

Teríthetek, Pongrác, akarom kérdezni. Tudom, sok a gondod, mióta átvetted Orfeusz cégét. Napról napra őszülsz, vízrajzi térkép lett az arcod a nyomuló ráncoktól. Ha igazi ember vagy, mint a tegnap voltál, próbáld hozni magad, ne rúgjál ki senkit!

Hány fő most az annyi? Nem hallod a kérdést, gyöngyöző homlokkal számolsz, szörfözöl az apró noteszgépen. Mi van Ludmillával (ő a tulajdos), hányszor hív magához?

Indul az úthenger, képzeletem réme. Túl szép az életed, mondogatja anyám, a morzsák súlyait is érzed. Én inkább úgy szoktam mondani: amilyen gyönyörű, amilyen súlytalan, épp olyan ronda is. Mikor fogjuk újra egymást is érezni?

Rebeka

Csillogott a szemem, amikor Ilka megkérdezte: lennék-e Zsombor keresztanyukája. Persze, hogy persze, bár hites párom nincsen. Ne törődjél vele, húzott a keblére, Karcsinak sincs párja.

Karesz képviselő, céget is vezet. Én a tanügynél fonnyadok. Ha kell, tanítok is.

A vakációk alatt, amíg élt beteges nagyanyám, sok nyarat töltöttünk kőszegi birtokán. A bújócska és a papás-mamás vitte a prímet. Nekem mindig Karesz, Ilkának a nyurga öcsém jutott.

Bár volt alkalmi barátom, izgatottan vártam, hogy újra lássam. Te még élsz, kérdezte, mire én: szerinted? Na, ez már felért egy vékony öleléssel. Van időd reggelig? És ha igen, kérdem. Beviszlek majd Pestre. És ha Budán lakom? Akkor oda viszlek. Kapok ajándékot? Mire vársz, Rebeka, játszunk papás-mamást! Kapott tőlem puszit, aztán kérdeztem: kimegyünk cigizni? Kevélyen bólított. Megvan még a nagy csűr? Mire finom mozdulattal a mellére húzott: bújnál a szénába? Veled mindenhova! Vigyázzál, Rebeka, ahogy sötétebb lesz, a szavadon foglak!

Csongor

Mind a ketten vártak valakit. A vörös hajú Linda a legújabb barátját, Csongor az apját. Ha nem lenne vasárnap, mehetne a grundra (tenyérnyi játszótér, legfeljebb passzolni, kiskapuzni lehet). Csak hét és fél éves, ám az alsósok közt ő a legjobb kapus. Akár a Casillas, repül, mint a madár, a legnagyobb lövést is ki tudja ütni bármelyik vinkliből.

A fiatal lovag hamarabb érkezett, mint ahogy jelezte az esti búcsúzáskor. Adys szemeivel simogatta Lindát, Csongor felé is kacsintott, és dobott egy Milkát. Holnap, ha lesz időm, elviszlek focizni! A kisfiú bólított, elkapta a csokit, de öröm, mindketten nyugtázták, nem rezdült az arcán. Nyilván úgy gondolta: ígérni te is tudsz!

Nagy pancser vagy, Rezső, súgta halkán Linda, mondtam már nem egyszer, vasárnap tíz körül felugrik a férjem. Miért nem váltok el, meddig húzátok még? Akkor is feljönnél, ha tök független lennék?

Megint szólt a kapucsenegő. Élesen, riasztón. Úgy tűnik, Áron tartja a szavát. Linda összeresztett. Nem bánám, Picasso, ha elhúznál klotyózni. Aztán a gyerek felé lépett: remélem, Csongor, nem hallottál semmit? Mit nem kellett volna, kérdezte a gyerek. Például azt, hogy megérkezett Rezső. Addig talán nem járt, míg nem volt külön szobám? Azt hitted, nem hallom, hogy énekel az ágyad?

Pofon csattant, kettő. Nekem szántad, Linda, kérdezte a volt férj, amikor belépett. Gondolod, nem adtál még elég útravalót? Vidd már a fiadat, vagy a

ruháidért jöttél, mégis összeállnál azzal a szukával, aki az előszobában viháncol, s ügyfeleket fogad?

Áron nem figyelt rá, minek visszaszúrni. A cégen túl fog adni, kiadja a részét. De mi lesz Csongorral, őt is megfelelezik? Merje megkérdezni, kinél lenne inkább, ha nem jön többet vissza?

Indulhatunk, Csongor? Linda megkönnyebbült. Mielőtt elmentek, sűgött a fiának. Áron kitalálta, itt van a giccsfestő, mijét festi megint?

Mikor kocsiba ültek, Csongor megborzongott, mint otthon a kukában, használt „lufikat” látott a sebváltó mellett. Merre menjünk, Csongor? Nem tudom, apa. Városliget jó lesz? A hét vezért már láttam. Puskás stadion? Bontják. Keresünk egy grundot? Nem tudom, apa, úgy érzem, hogy fázok. Harminc fok melegben? Tőletek, apa, borsózik a hátam.

Kármén

Ha pangott az ügynökség, indultam lötyögni, életet lesni, mint otthon sráckoromban, míg kertés házban laktunk. Bár nem volt rá szükségem, csordogált a zsebpénz, ám ha a grundon nem volt kétkapuzás, Kármén se napozott a kertben sakkmintás plédjén, belőttem a kocsmát, tátottam a számat, miközben használt poharakat vittem öblíteni. Figyeltem a seftelőket, a csajok ajánlatát egy-egy hamis kávé, olcsó vodka után. Ha egy félreeső bokszban tapizás bimbózott, én is keményedtem. Az volt az érzésem, a maszkírozott csajok ismerik Attilát, bár a delikvenszek kezét sohasem a homlokukhoz tették... Aztán jött a lélekvesztő: jé, mekkorát nőtt az apró keljfeljancsid mióta nem láttam! Ha nem volt reakció (mennyi az árfolyam, három vodka után?), keményedett a hang: ne aludj, bájjúnár, mit mondtál az este? Azt hiszed, nem tudom, miért jársz Icával a húgyszagú klotyóba? A pohármosó nőtől kértem egy hűsítőt. Az egekig hajított, akár a körhinta, vészesen forogtam. Gondolatban, mint a veszett egér, a kertünkben guggoltam, figyeltem Kármént, aki – mivel nem volt éppen partner – bugyiban napozott. Mikor már nem bírtam cérnával, kitörtem a léckerítés gyengélkedő nyakát, és röppentem a kockás plédje felé. Ott még ne matassál, szózott a kezemre, mert ha fellobbanok, máglyaként égetek. Akkor... akkor hová nyúljak, akartam kérdezni. Somolygott, aztán könnyed mozdulattal a hátára fordult: hoztál napolajat? Nem ugrott be semmi, pedig a nagyobb srácok mondták, mit kell adni neki, hogy engedékeny legyen.

Francia kapcsolat

Ha most otthon lennék, nyilván bicikliznék, mennék a rakpartra, figyelnék a vizet, meg Attila szemeit. Gondolom, te, most, egyedül is lemész. Vagy jársz még a némettel, az évfolyamtársaddal? Én, mióta a Szajna-parton vagyok, Yvette-tel sétálok. Nem épp úgy, mint veled. Mint neked a német, ő is évfolyamtárs. Az enyém párizsi, az Hugo sétányon lakik. Ő magyarul, én franciául akarok tanulni, míg tart az ösztöndíjam. A szeme sem olyan, amilyen a tied. Nem sötétzöld, nem ugrik tigrisként, ha fellobban a vágyam. Biztos vagyok benne, aligha érzi még a szívem dobbanását. Nincsen röntgenszeme, nemigen érdekli, mi lesz, ha elválunk, ha visszamegyek Pestre.

Azt szokta mondani, ismeri a dörgést, neki is volt egy őrült imádója, ami addig tartott, míg az ágyába engedte. Aztán kámforrá vált. Csak akkor szokta hívni, ha felugrik Párizsba, ha nem talál szállodát...

LŐNHÁRT MELINDA

Nyílt törés

(Slow-motion)

1.

Csend van?

Nincs.

És most? Most csend van?

Most sincs.

*És mikor lesz? Mikor lesz végre csend,
hogy szilánkosra zúzhassam?*

2.

Jégesőként kopognak majd az ablakodon a kérdéseim.

Felállsz az íróasztalodtól, kinézel majd,

de senkit se látsz ott a kertben,

a korhadt, rostokká ázott padokon, tehát rám gondolsz.

Teavizet teszel fel forrni, de megfélekedzel róla.

Újra kinézel, fázni kezdesz.

Mint egy lassított felvétel. Slow-motion.

A jég kopog és kopog és kopog.

3.

Semmi sem borítékolható előre,

velünk is, látod, bármi megtörténhet, bármikor.

Ez idő alatt egy másik magányból erre gondolok.

Az agyam egy idegenekkel túlzásúfolt autóbusz,

nem értem, hogy mit akarnak, miért kiabálnak,

miért röhögnek, miért sírnak, megtörténhet,

hogy maga a sofőr is csak egy ámokfutó,

ó, kapitány, ó, kapitányom!

LŐNHÁRT MELINDA (1975, Kolozsvár) tanár, költő. Első kötete, A látható hiány a Várad kulturális folyóirat kiadásában jelent meg 2014-ben Nagyváradon.

Csak az erdő széléig kísérhetlek

Csak az erdő széléig kísérhetlek.
Lásd, ma is itt járt, ki avarillatú
Tegnapjaink szőnyegét szövö folyton,
Tudd: holnap is eljön.
Kibontasz néha egy egy szálát,
Egérutat nyersz,
Elnapolhatod szép megsemmisülésed.
Titkon megpattan egy-egy rügy ilyenkor,
Sarjad és harsog és feslik
A rakoncátlan, zamatos nevetés.
Hát látod, erre kellene nagyon emlékezz.
Mert csak az erdő széléig kísérhetlek.

Sehol

így lehetett
egy lehetet-
finom álom
vagy, érintés,
már sehol nem találok
magam, magad,
egy pillanat
vagy örökkévalóság
elengedlek, pedig szeretlek-
süket, néma a jóság

Mint Parsifalra anyja

Emlékszel, hogyan aggatott tarka
bohócruhát egyetlen fiára a félelem?
Mint Parsifalra anyja. És úgy kerestél
szavakat magadra. Meg persze, rám.
A csörgősipkát mégis leteszem.
Ha nem tudom is, mi történhet ezután.

Szamos-parti Ikarosz

Szerelmemnek, a szélnek

Törött szárnyaim fel, az égre tárom,
és a hajnali, egyre növvő fényben
én, elszánt, Szamos-parti Ikarosz
árnyékom ott, lent, zsugorodni érzem.
Derül-borul: így várok, figyelek.
Vagyok ugrásra kész, kimerevített akarat.
Folyókra váró, szomjas tengerek
sejtik csak titkomat, értik csak, kinek üzenek,
míg újjászövi lombvitorlavásznamat a Nap.

OLÁH ANDRÁS

Bátorságpróba

Attilát rettentően zavarta a tömény cigarettafüst, de nem érezte fontosnak, hogy a többiek erről tudomást szerezzenek. Legszívesebben átment volna egy másik kupéba, s megfordult a fejében az is, hogy a következő állomáson úgy tesz, mintha le kellene szállnia, de Golyó miatt ezt már nem tehette meg.

Golyót még az iskolából ismerte: padtársak voltak néhány évig. Nehézfejű gyerek volt, a matekfeladatokat folyton Attila oldotta meg helyette. Nyolcadik után aztán évekig nem találkoztak, csak most itt, a vonaton futottak össze, amikor a debreceni pályaudvaron zászlókba öltözött futballrajongók rohanták meg a szerelvényt örült ricsajjal. Pillanatok alatt ellepték azt a fülkét is, amelyekben Attila eddig egyedül utazott.

A sarokba préselődve próbált a könyvébe temetkezni, de a hirtelen jött láрма miatt képtelen volt egyetlen sort is elolvasni. A szemközti ülésre egy hórihorgas, kopaszra borotvált fejű suhanc vetette le magát, mindjárt az ölébe rántva a csapat egyetlen lány tagját.

– Láttátok az öreg pondrót, hogy meresztgette a szemét, mikor szétolvadt a szélvédője? – vihogott az egyik kamasz.

– A spiné meg sikoltozott, mint akit kefélnek!

– Az semmi, apuskám! – hűtötte le őket a tar fejű. – Ti csak civilekkel találkoztatok, minket azonban a zsernyákok kergettek a megállóig! Még szerencse, hogy épp jött egy villamos! Adjon valaki egy cigit, nikotinhiányom van!

Attilának hevesebben vert a pulzusa: már a nyelvén volt, hogy ez a fülke nemdohányzó, de aztán mégis visszanyelte a mondatot.

A többiek is rágyújtottak.

– A kurva anyjukat! Megjöttek a zsaruk! – üvöltött fel egy tizennégy év körüli vakarcs.

Mindenki az ablakhoz tódult. A vonat közben elindult.

– Nyaljátok ki! – bömbölte a kórus a peronon gyülekező egyenruhások felé. Egy-két vizespalack is kirepült az ablakokból harsány röhögés kíséretében.

– Szemét állatok! – hörögte a kicsi búcsúzóul, aztán ő is lezöttyent a lábak közé, a padlóra.

Hirtelen csönd lett, és ez Attilát zavarba hozta. Most vette csak észre, hogy mióta benépesült a fülke, mozdulatlanul, izmait megfeszítve ül. „Csak lazítani!” – gondolta, és mikor érezte, hogy oldódik benne a görcs, fölemelte a fejét.

OLÁH ANDRÁS (1959, Hajdúnánás) Quasimodo-okleveles és Bánkuti Miklós-díjas költő, drámaíró. Diplomáit Debrecenben és Nyíregyházán szerezte. Mátészalkán él. Legutóbbi kötetei: Idegen test (versek – [Hungarvox Kiadó, Bp., 2013]), Az utolsó játszma (drámák – [Hungarvox Kiadó, Bp., 2014]).

Képébe bámuló pimasz, vigyorgó arcokat várt, ehelyett üres, semmibe révedő tekinteteket látott. Hanem a túlsó sarokban egy arc... Ahogy összetalálkozott a pillantásuk, hirtelen meglevenedett a kövérkés fiú is. Semmi kétség. Ő az: a Golyó.

– Nini! – szólalt meg amaz, érzékelhető örömmel a hangjában. – Te vagy az, Ladányi? – és választ sem várva kezét nyújtott.

– Egy osztályba jártunk – magyarázta a többieknek. – Neki köszönhetem, hogy egyszer sem húztak meg matekból!

– Ahhoz nyilván nem kevés erőfeszítés kellett – röhögött a tar fejű, és megsimogatta az ölében ülő lány combját.

– Hazafelé? – kérdezte Golyó.

Attila bólintott. Nemigen volt ínyére a beszélgetés, egykori iskolatársa azonban mit sem vett észre ebből.

– Itt tanulsz, Debrecenben?

– Nem. Pesten.

– Az jó. Ott vannak csak jó bulik – sóhajtott Golyó áhítattal. A kopasz srácrow nézett, de az most nem reagált, inkább a lány nyakára lehelt egy puszit, keze pedig a trikója alá tévedt.

– Hagyjál! – hátrította el a mozdulatot a lány, és az újabb próbálkozásokat megelőzendő, kibújt a fiú öleléséből.

Attila halvány mosollyal nyugtázta a kudarcot, az viszont már csöppet sem töltötte el jó érzéssel, hogy a lány hosszú szempillái alól kihívóan bámulni kezdte.

– Kiszáradtam – jelentette ki a kopasz.

– Van még egy kis pálesz – kínálta egy pattanásos arcú fiú a nála lévő laposüveget.

– Kevés lesz hazáig – jelentette ki a kopasz – Hozzatok sört!

Ketten is felpattantak, hogy megkeressék a büfékocsit.

A kopasz közben nagyot kortyolt a pálinkából, majd váratlanul Attila elé tartotta:

– Igyál, haver!

– Húzd meg nyugodtan! – biztatta Golyó is. – De azért hagyjál egy kortyot nekem is!

– Csak nem akarsz megsérteni bennünket? – erősködött a kopasz, a hangjában rejlő fenyegetés a többiek érdeklődését is felkeltette. Attila nem kívánta az alkoholt, aminek a szaga pillanatok alatt átjárta a fülkét, de nem akart balhét. Ivott hát egy keveset, és gyorsan továbbadta az üveget. Zavarta, hogy a lány még mindig őt bámulja, így inkább Golyóhoz fordult, aki időközben átült mellé.

– Hát te mit csinálsz mostanában?

– Mit? Hát meccsre járok... meg koncertekre...

– Jó, jó. De egyébként?

– Egyébként semmit. Unatkozom. Néha lemegyek a mostohaapámért a kocsmába, és hazatámogatom... Meló? Az öregnek szoktam segíteni. Feketén. Alkalmi, de tuti pénz. Így is megvan annyi, mint ha valami gyárban cseszném el a hetemet. Majd hülye lennék! Hát nem?

– Na, nem. Annyira azért még te sem vagy hülye! – vigyorodott el a kopasz. Golyó elengedte a füle mellett a megjegyzést.

– Tudod – magyarázta Attilának –, alapjában véve jó srácok. Néha cikiznek, és úgy látszik, ma ismét én vagyok a soron, de amúgy jó velük. Itt mindig történik valami.

– Ha mégsem, akkor teszünk róla, hogy történjen – röhögött a kopasz. De máris témát váltott, mert közben sörökkel megrakodva visszaérkezett a két fiú. – Maradt még egy kis pálinka. Nyeljük le gyorsan a sör előtt! – javasolta, és mindjárt példát is mutatott.

A maradékot Golyó hajtotta fel.

– Téged akartalak kímélni – súgta magyarázatul Attilának.

– Azért nem kellene annyit innod – jegyezte meg szelíden az, mikor látta, hogy Golyó a sörösüveggel is gyorsan barátságot kötött.

– Ne izgulj! Bírom a piát. Idenézz! Ezt csináld utánam!

Fölállt, fél kézzel kitámasztotta magát, hogy a vonat zötykölődése ne zavarja, hátravetette a fejét, és a sört úgy öntötte le a torkán, hogy az ádámcsutkája mozdulatlan maradt.

– Ez jólesett – mondta, mikor visszazöttyent újra az ülésre. – Az öregtől tanultam. Ebben verhetetlen!

Attila látott már efféle mutatványt, de ezzel nem akarta elkéséríteni Golyót. Annál is inkább, mert észrevette, hogy a kopasz közben összesűgött a többiekkel, azok pedig egyetértően vigyorogtak.

– Te, Golyó! – ölelte át bizalmasan a fiú vállát a kopasz. – Hány sört bírsz így meginni?

– Tudom is én... Sose próbáltam – vont a vállát amaz.

– Hát akkor itt az ideje, hogy kipróbáljuk. Van még négy érintetlen üveg. Ha öt perc alatt magadba tudod önteni, egy hétig ingyen ihatsz az apám kocsmájában!

– Öt perc? Kevés lesz – bizonytalanodott el Golyó. – Meg nem is vagyok már igazán szomszár.

– Csak nem futamodsz meg, Golyó? Cserben akarsz hagyni?

– Mondtam én, hogy nem bírja – vakkantotta a pattanásos arcú.

– Dehogynem bírja! – erősködött a kopasz. – Csak kéreti magát, mint egy szúzlány.

– Tényleg, srácok, most valahogy nem kívánom – szabadkozott bátortalanul a fiú. – A meccs alatt is sört ittam... Előtte is...

– Te tudod, Golyó. Végül is nem erőszak – morogta hűvösen amaz. – Persze, ha belegondolok, hogy a múltkor is én húztalak ki a szarból... Nem mintha

hálát várnék, de eddig én azt hittem, hogy tudod, mi a barátság. Hogy van benned tartás meg büszkeség. Pedig egy lófaszt van!

– Hol az a sör? – horkant fel Golyó, s lerázta magáról Attila kezét, aki vissza akarta tartani.

– Ez a beszéd! Ezt már szeretem! Ez az igazi Golyó! – paskolta meg a kopasz. – Tartom az ezrest! Ki fogad még? Mindenki Golyó ellen? Akkor is tartom! Én bízom benned, Golyó... Adjátok gyorsan a sört! Kész vagy? Figyelj, kapaszkodj jó erősen, hogy ne imbolyogj! Most kész! Óra indul! Rajt!

Golyó mohón vetette magát az üvegre. Attila iszonyattal figyelte, milyen gyorsan csökken a folyadék szintje.

– Tizenhét másodperc – jelentette ki ünnepélyesen a kopasz. – Pihenhetsz egy kicsit, jó a részidőd... Jimmy, hozd a zászlódat! Legyezd egy kicsit, mert izzad a fiú... Űgy! Jól van, ennyi elég! Jöhet a következő menet! Egy percnél tartunk...

Golyó merev tekintettel nézte az újabb flaskát. Néhány másodpercig szuggerálta, majd nagy levegőt vett, s hirtelen mozdulattal a szája elé emelte. Már mindenki állt a fülkében...

– Egy perc harminc másodperc. Romlik a teljesítményed! Kapd össze magad... Kevesebb időt hagyunk a pihenésre. Vigyázni kell, hogy az utolsó körre legalább két perced maradjon! Jimmy, hol az a zászló!

– Mindjárt csőrepedésem lesz – panaszkodott Golyó. Homlokáról, arcáról patakokban folyt a víz. A trikója is teljesen átnedvesedett. – Pisálnom kellett volna előtte...

– Kitartás, Golyó! Még van három perced... Na, ideje nekifogni! Itt az üveg!

Golyó engedelmesen megragadta a sört, bal kezével pedig a csomagtartó fémrácsába kapaszkodott, hogy a vonat erősödő himbálását ellensúlyozni tudja. Az üveg felénél sem járt azonban, amikor vad köhögési roham tört rá.

– Óvatosan! Csak szakaszokban idd! – hangzott a jó tanács.

– Ti teljesen hülyék vagytok! – csattant fel a lány. – Nem tudom, mi élvezet van abban, hogy a szemetek előtt ázik valaki ronggyá. A meccs alatt is épp eleget ivott... Golyó, hallod? Jimmy, Jenci, ne csináljátok ezt!

A kopasz félretolta a lányt.

– Ki kell mennem... Mindjárt bepisálok... – nyöszörgött Golyó, miután kiürítette a harmadik üveget is.

– Na, ne hülyíts bennünket! Még le sem érkezett a lé! Ilyen gyorsan azért a te veséd sem működik. Különben is: már csak másfél perced van.

– Nem bírom tovább. A meccs szünetében hugyoztam utoljára... – a fiú szinte vonaglott a kintól.

– Három harmincnyc... Nem érted? Mindjárt lejár az idő! Van még egy üveged. Idd meg, és mehetsz hugyozni!

– Nem megy... Nem tudom... Engedjetek!

Indulni akart, de a kopasz visszalökte. Golyó tehetetlenül zuhant az ülésre.

– Meg kell csinálnod! Majd én segítek! – sziszegte a kopasz, és megmarkolta a fiú haját. Hátrafesztette a fejét, és már öntötte volna a sört. Attila azonban megragadta az üveget tartó kezét.

– Hagyd abba! Elég volt! – a hangja halk volt, de határozott.

A kopasz egy pillanatra meghökkent. Elengedte Golyót. Nyájassá váló mosolyán azonban látszott, hogy a meglepetés csak egy pillanatra tartott. Az órájára nézett, és bölintott:

– Oké, nagyfiú – mormogta, majd a többiek felé fordult. – Nyertetek! Lógok nektek egy ezressel.

A fülkére hirtelen iszonyú csönd telepedett. Az előbbi extázisszerű hangulatnak egyszerre nyoma veszett. Mindenki csalódottan huppant vissza a helyére. Nem sokáig.

– Te jó isten! Ez bepisilt! – szakadt fel a meglepett kiáltás a lányból.

Valóban. Golyó nadrágját nedvesség ütötte át, és a folt rohamosan terjedt.

Megint mindenki talpon volt.

– Te disznó! Nem bírtál volna várni egy kicsit? – hördült fel a kopasz. – Jimmy, vigyétek már ki a klotyóra! Atyaisten, micsoda bűz lesz itt!

Golyó tétova mozdulatokat tett, nagy nehezen feltápáskodott. Tekintete zavartan siklott végig a fülkén.

– Kiszállok – motyogta alig érthetően.

– Nem vagy te olyan tökök gyerek! – vigyorodott el a kopasz, majd hozzátette: – Ilyen büdösen vissza ne gyere! Maradj csak kinn!

– Jimmy, menj utána! – mondta a lány. – Nehogy a vécé helyett máshová nyisson be. Tökrészeg.

– Az lenne még csak nagy szám – vihogott a kicsi –, ha valakinek az ölébe pisálna!

– Hülye vagy, Dugó! – hűtötte le a lány.

Golyó és Jimmy mögött bezárult az ajtó. A kopasz megvetően nézett utánuk:

– Ez tényleg egy disznó... Saját mocskában fürdik...

– Te tetted azzá – csattant Attila hangja.

A kopasz arcáról lehervadt a vigyor.

– Jenci, ne csináld! – kapaszkodott a karjába a lány. – Volt már épp elég balhé!

A két fiú szemtől szemben állt a szűk fülkében. Szinte összeért az arcuk. A vonat azonban váratlanul fékezett. A fülkében lévők egymás ölébe huppantak.

– Mi az Isten ez?

Kiáltások hallatszottak:

– Úristen! Valaki kiesett!

Jimmy tépte föl az ajtót. Az arcán leírhatatlan rémület:

– Gyerekek! A Golyó...

– Mi van?

– Őrület... Megálltam rágyújtani. Mire utolértem, már a nyitott ajtóban állt, és csak annyit mondott: „Én itt most kiszállok”.

CSONTOS MÁRTA

Mimikri

*A világ neked csak egy szolgáltató vállalat,
már nem kívánod átrendezni, marad a régi
science fiction, lefut a program az Androméda-
ködben, nem követed Kirkegaard elméletét sem,
nem akarod vagy-vagy alapon megkapni az Égi
Konténerből a neked juttatott részesedést,
nem adod másnak a döntés jogát, nem hagyod,
hogy a túlélők ugróiskolájában ne te dobd
elsőként a legkedvezőbb pozícióból a követ,
azt hiszed, te vagy a kiválasztott, neked juttatja
az Úr az alkonyból kibontott utolsó sugarat,
prófétaként elemzed, amit más még nem látott.
Te vagy a mimikri, ha menekülnöd kell,
neked állnak sorfalat a jelek.*

*Megkapod valódi identitásod, szelektálsz a színt,
az alakot, a formát, utánszókkal kitöltöd a teret.
Beteljesül benned az álom, a haragot átengeded
a szelepen, kezébe szelídül a Nagy Mutáns: az Idő.
A láthatatlant is megidézed, az érintésben simára
csiszolod szenvedélyed, s mindent elkövetsz, hogy
sziklába vésd létigédet, csak egyet nem tudsz tenni;
Hádész kapuja előtt, halhatatlanság oldatába
mártani a túloldalra lendítő ugrókötelet.*

CSONTOS MÁRTA (1951, Győr) költő, műfordító, esszéíró, gimnáziumi tanár. A Szegedi Írók Társaságának tagja. Legutóbbi kötetei: Szerzők, műzsák, szenvedélyek (esszé, Accordia – Littera Nova közös kiadása, 2011); Egografia 3 (aforizmák, Littera Nova, 2012), A Sehol szélén (Littera Nova, 2014).

Ördög nélkül nem megy

Látogatás Hieronymus Bosch kertjébe

*Tűzeső és földcsuszamlás fenyeget,
a Nagy Visszatérés kétségessé vált,
még te is elmosolyodsz saját döntéseden,
amikor leveszed vásznadról az ibolyakék
drapériát, hogy közszemlére tegyed önnön
belső meztelenségedet, majd próbálj
otthonra lelni egy kihörpintett tojáshéjban
kandúrok, disznók és patkányok között.*

*Ott állsz az előtérben, fürdőt veszel az
alvilági színkeverékben, melyben kurtizánok,
csepűrágók és medvetáncoltatók borulnak térdre
a Nagy Komédiás előtt, hogy örökre istenhozzádot
mondjanak az Alázatnak.*

*A távolban egy priorissza mossa rózsafüzérét
lidérces patakban, homokszagú ruhájában
vöröshagyma, paszuly és aszalt szilva. Már
szüret után vagyunk, s nincs ki gyümölcsöt
aggasson az édeni Fa-Alteregókra.*

*Az angyalok zeneszobájában ördög ül a
keverőpultnál, gőzölög a szürkeség az égen.
Behunyt szemekben lombhullattak a fák, – az
avarban engedetlenség, idegenség, bujaság.*

*Én meg önmagamnak állítok tilalomfát a kert
kapuja előtt, s nem engedek utat semmiképp
a póre vágyakozásnak.*

Torzó

*Túl az égen, a szemembe
lopakodó kék lángjában
te ülsz, Uram, s ha jól látom,
kezedben megfeszül a virág.
Árnyékos hideg leple alatt
nem érzem öled melegét
s a felhígult magasságban
tüntetően háttal fordítasz nekem.
Nem látod? – térden csúszva
nem lehetek próféta.
Nem tudok beléd kapaszkodni,
egy udvari bolondnak nincs kegyelem.*

AURELIA BORZIN

Kerítés

*mint két fél dió olyanok voltak
nagyapám és a testvére
így maradt ez akkor is amikor egyikük megnősült
házat épített a szülői otthon mellett
konyhakertje ott végződött ahol testvére
kukoricaföldje kezdődött
nagyapám házának zsindele érintkezett a másik ház
cserepeivel
míg egy nap nagyapám felfedezte
hogy a felesége a dió mindkét felének belét kóstolgtatja –
1940-et írtak
amikor a háború nemcsak Európát osztotta meg a mieinkre
és ellenségre
nagyapám egy sor almafát ültetett a két kert határán
kerítést is húzott
minél inkább nőttek a gyümölcsfák annál jobban nőtt benne
a biztonságérzet
hogy a felesége csak az övé
ha nem jöttek volna az egyre hosszabb őszi éjszakák
amikor a testvére titokban leszedte az almát a nagyapám
kertjébe benyúló ágakról
és nagyapám – a másik oldalon ugyanúgy tett
egyik azt mondta hogy ő ültette az almafákat
a másik – hogy az ágak behajlanak az ő
kertjébe
és joga van leszedni a gyümölcsöt
évek múlva amikor apám megnősült
többször nekiállt kivágni a fákat
nagyapám ezt hevesen ellenezte
mert arra hogy mit evett tegnap este nem emlékezett
de arra hogy mi történt 40 évvel azelőtt nagyon is
az egész történetet akkor hallottam először amikor az első
osztály jeles tanulója voltam*

AURELIA BORZIN (1984, Căușeni – Moldovai Köztársaság) költő. Három verseskötete jelent meg, legutóbb Kisinyov egy tábla csokoládé (Chișinău e o tabletă de ciocolată, Vinea kiadó, 2010) címmel. Több jelentős díjat kapott. Szerepelt a Claudiu Komartin és Radu Vancu által szerkesztett Szép versek 2010 antológiában. A Clipa c. gyermeklap főszerkesztője.

Balázs F. Attila (1954, Marosvásárhely) író, költő, könyvkiadó. Irodalmári pályafutása Csíkszeredában kezdődött, 1990 óta a Felvidéken él. 1994-től az AB-ART Kiadó tulajdonosa. 1996-ban elindította a Szőrös Kő c. irodalmi, művészeti és kritikai folyóiratot. Hat kötete jelent meg.

*apa úgy vágta baltával az almafák törzsét
mintha a berlini falat döntögette volna
én gyűjtöttem a gyűjtést csak annyi maradt
nagyapám halála után meg egy stilizált fakerítés
két fél dióhéj és
egy lenyűgözően gyönyörű nő emléke*

Bilincs

*félek, hogy elfogynak a kifogások
ahogy ez a vers is mely lázasan kapaszkodik
az ablak szélébe ahol írok
elolvad
a hó is és nem lesz lehetőségünk
kéz a kézben
lefelé menni a lépcsőn az éjszakai pizzázóból vigyázva
hogymeg ne csúszunk
fahéjas forralt bort sem iszunk többé
és a hideg is messze lesz már
emlékszem nagymamámra aki a falu
központjába
ment egy kézfogásért
perinicát táncolni abban a körtáncban
ahol későbbi férje
táncolt
soha nem beszéltek egymással
csak várták hogy elteljen a hét hogy
élvezzék a vasárnapot
amíg nagyapót elvitték katonának
valami egyszerű szomorúság ülepedik meg
az ablakon egyre vastagabb rétegben
miként a lehetőség hogy megtörténjünk egymásnak
iszappá válik tavasszal
ahogy ez a felengedett vers is vízzé válik
miközben itt
írom*

Ördögűzés

jön egy márk és arcodba törli sáros
bakancsait
másként miről írál verseket
vénáid csupán ruhaszárító kötelek melyekre
szeretői fehérneműit teregeti
hogy megcsodáld tapsolj neki
beléd zsúfolja az idegen életeket amelyekkel eláraszt
nem marad hely saját énedben sem magaddal hordozod
mint nevet az árnyékot
és ma nem még ki a házból
a mennyezethez és falakhoz csapkodod
rongyos kontúrjaidat
nem mész ki sem holnap sem holnapután
márk berobban azzal az ürüggyel hogy virágot hoz
rád töri az ajtót hogy erőszakkal boldoggá tegyen
és látod arcán a diadalmas mosolyt
elégedett hogy sikerült összegyűjteni minden nőt egybe
mint egy szemétködörbe
lefoglalta őket
épp amikor kezét nyújtotta hogy elővegye
az emlékek szivarját
hogy elszívja majd eloltsa szíved hamuzójában
jól megforgatva
márk épp ebben a pillanatban fogtam nagytakarításba
látod ezt a fűzfát mely hat éve beárnyékolja
ablakomat
és semmi több miért szenvedjek azért hogy nem terem almát
elszántam magam
felhívtam a csatornaműveket kijönnék ma
hogy kiemeljék gyökerestül

BALÁZS F. ATTILA fordításai

UJVÁROSSY LÁSZLÓ

Baász Imre születésének 75. évfordulójára

Művészet

Nemzedékemnek Baász Imre művészetét nem kell bemutatnom, hiszen Erdély egyik legkiválóbb alkotójáról lévén szó, elég csak a *Kalevala*, a Hervay Gizella illusztrációkat, az *Európai Idő* újságot vagy a *Médiumot* és az *AnnArt* performance fesztivált említenem, máris mindenki felkapja a fejét e sokoldalú alkotó kapcsán. A megemlékezés hálás szokása jót tesz nemcsak az emlékező lelkének, hanem a fiatalok nagyszámú táboraának is, akik igen keveset tudnak a hajdani Baász-jelenségről, pedig ő éppen a jövő művésze volt. Aki nemcsak szemlélődött, hanem aktívan alakította környezetét és így a hagyományos kifejezési formák eszközeit szűkebb közegükben, sorra bontotta le¹, melyből ma is táplálkozhatunk. A befogadói mentalitás, tudom, túl lassan változik s a hagyomány állandósága bemarkolja magát az agyakba, húsz-harminc évnek kellett eltelnie az avantgárd irányzataiban is, hogy rehabilitálják az úttörőket. Miféleképpen a művészet malmai még lassabban őrölnek, vajon elfogadják már Székelyföldön azokat a haladó eszméket, melyeket a Baász egészséges kozmopolitizmusa határozott meg?

Baász ars poeticáját 1985-ben Bogdán László író barátja *El a faltól* című írásában idézte: „Van Csontváry nagy képén a panaszfal előtt egy öregasszony, kezében kulccsal. Mégis elfordul a faltól. Én ezt az elfordulást sajátosan értelmezem – írja –, s végiggondolva azt mondom, amíg még kezünkben a kulcs, addig soha nem fordulhatunk a fal felé”.² Ha van kutatni, megoldani való a „házhoz” kulcs, akkor célja, jövője is van még az embernek. Az őt megillető munkahelyén a bukaresti Nicolae Grigorescu Művészeti Akadémia grafika szakán és Sepsiszentgyörgyön számtalan terve lett volna még, ahonnan túl korán örökre távozott. Csodálatos gondolatát harminc év távlatából a velenicei Japán pavilonban (idén Szentendrén a Ferenczi Múzeumban is) Chiharu Shiota *The Key in the Hand* (2015) című installációjában vizualizálva láthattam újra. Különböző életek felhalmozott

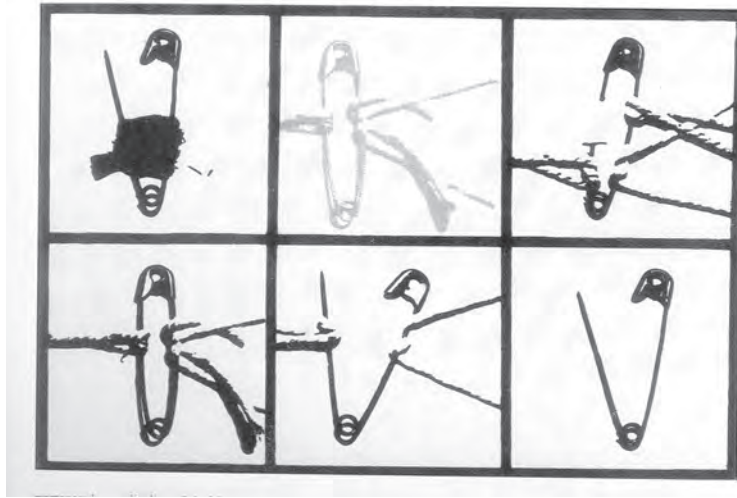
UJVÁROSSY LÁSZLÓ (1955, Ditró) Munkácsy-díjas vizuális művész. A Partiumi Keresztény Egyetem tervezőgrafika tanára, az egykori Kelet–Nyugat, majd a Várad grafikai tervezője. Kutatási területe a vizuális kommunikáció, ebben a témakörben hat könyve jelent meg.

A *Föld sebei*, 1984, szita

1. Chikán Bálint, *Baász*, Szabad Tér Kiadó, Nyíregyháza, 1994, 114.

2. Bogdán László, *El a faltól* (Baász Imre intenzív világa), *A Hét*, 1985. szeptember 5. In Chikán Bálint, *Baász*, Szabad Tér Kiadó, Nyíregyháza, 1994, 113.

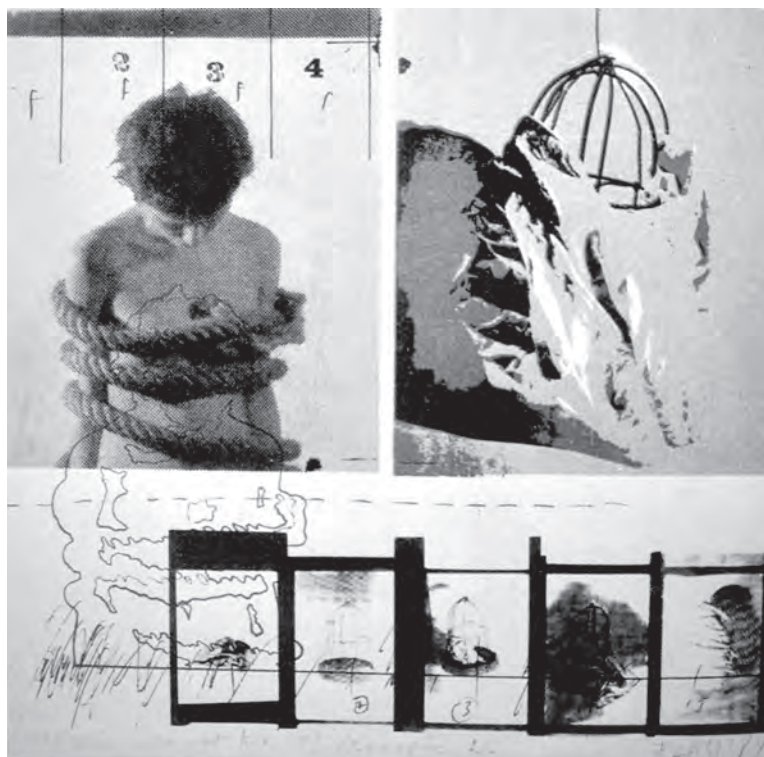

helyett, sorba kellett állni az üzletek előtt. Később jegyre kaptuk az élelmiszereket, ma már hihetetlen: egy-egy narancshoz, amikor hozzájutott a család, ünnepi szertartással ette. A *Step by Step* (1983) képein a lábakat összekötő béklyóhurkok önmagukért beszélnek, akár a *Kényszerű állapotban* (1983) kötéllel gúzsba kötött személy metaforáján. A *föld sebei* (1984) című ciklusban a hatos keretbe rendezett biztosítótűk feszítő spárgái vagy a szorításra, préselésre alkalmas népi facsavar (satu) szintén jelzésértékű jelképek. A sorozat másik

A Föld sebei, 1984, szita, képeslap

Step by Step, 1984, szita, mail art

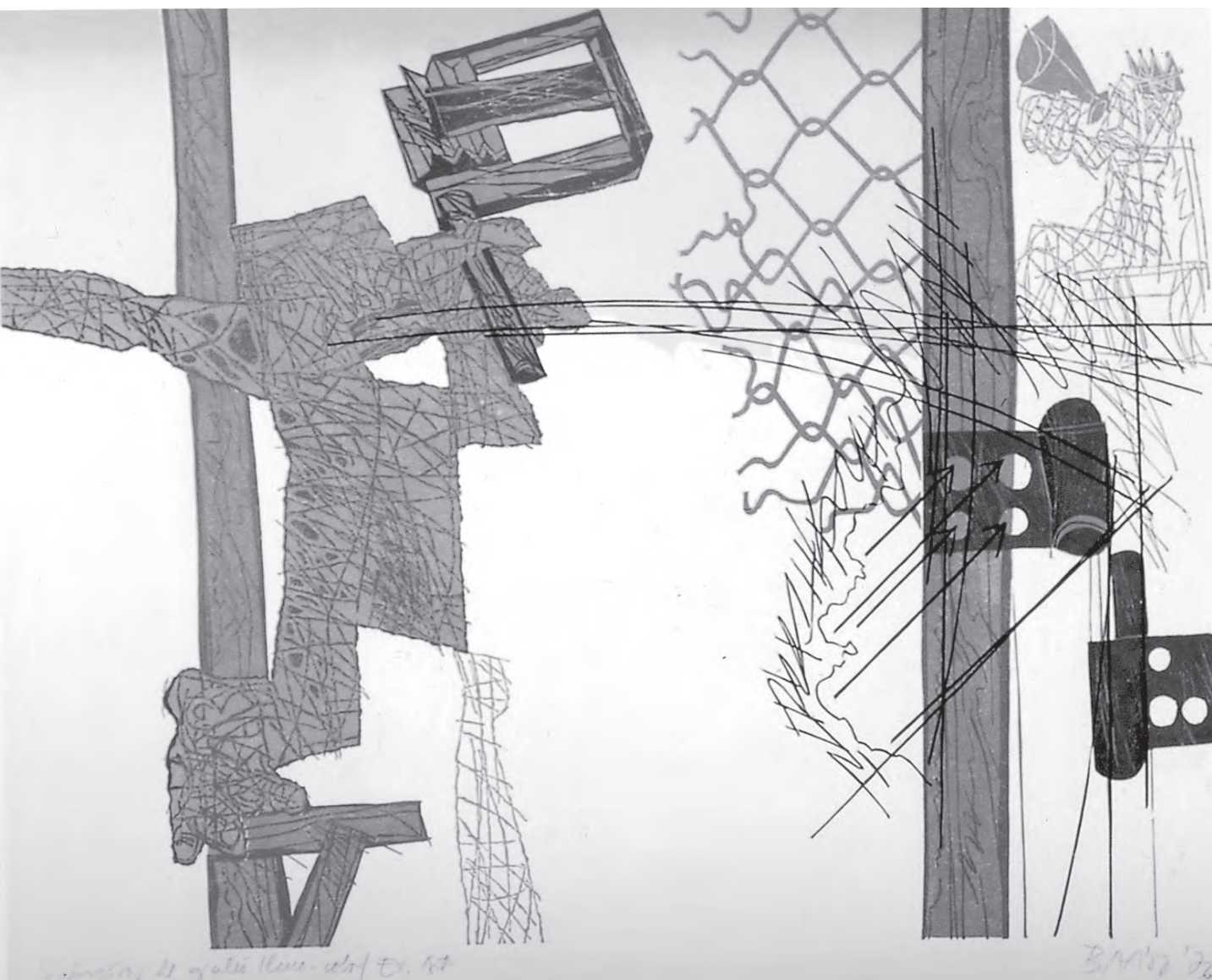
darabja függőlegesen két különböző térre osztott kompozíció, mely egy filmben látott montázsra emlékeztet. Az alsó mezőben lentről fényképezett, háttal álló gyerek, táguló horizontját, indulását mutatja a grafikusmester, majd a felső képen kiemelt behajtani tilos táblával a távoli várost akár egy elérhetetlen lebegő álmot tárja elénk. Olvasatomban a két kép két külön világ identitási problémáit veti fel, az elvágyódás és a kötelező maradás kérdését feszegetve az egyidejű gondolatfonal vizuálisan követhető gesztusai mentén. A *Vándormadarak* (1984) című nyomtatán pedig a szabadság eszméjét, a repülés, a vándorlás függetlenségvágyát úgy meséli el, hogy a rajjal szembeállítja a felhúzható mozgáskorlátozott pléhmadarát, vagyis önmagát, melyben az egyénnek a hatalomtól való függőségét plakátszerű vizualitással mutatja be.

Az 1986-os *A madár és a béke világa* katalógus előszavában (egyszerűsítve) Baász Imre a következőképpen fogalmazza meg a madár használatának indokát: A madár az alkotó fel-emelkedésének, újrateremtő erejének a jelképe, de ugyanak-

Kényszerű állapot,
1984, szita

Kakukkhegyi akciófotók
I–IV, 1986

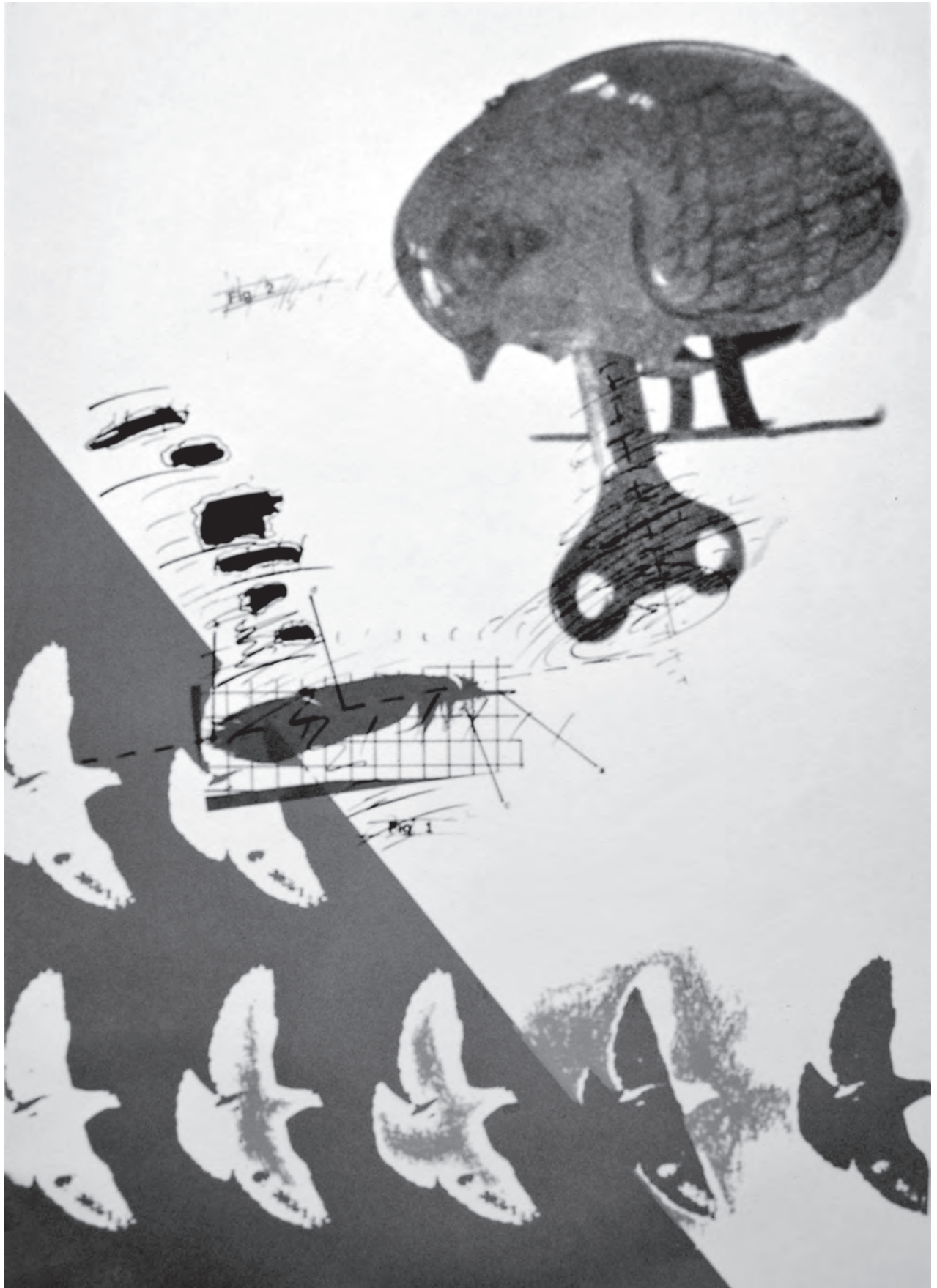
kor kísérlet, mely egyidőben magában hordozza a felfedezés lehetőségét és az alkotó etikai, társadalmi felelősségét. Továbbá a szárnyalás, a változtatás kényszerének, de felelőségének is a hordozója (...) Uniformizálódó, fenyegetett világunkban egyre nagyobb szerep és felelőség hárul a jelkép alakító erejére. Az alkotó plasztikai jeleken keresztül próbál változtatni a világon, figyelmeztet lehetőségeinkre, de lehetőségeink korlátaira is, vállalva ugyanakkor az alternatívák

radikalizmusát. A téma csak lehetőség arra, hogy átszűrve az alkotó szubjektumán értelmes párbeszédde váljék gondolkodó ember és a világ között. (...) Rajtunk múlik, hogy törékeny világunkat meg tudjuk-e óvni a – tüzet szóró szárnyas rémek torkollattüzetől⁴. Végül a *Ráctörő* kapunyi-

Ráctörő, 1976, színes linó

Vándormadarak, 1984, szita

4. Baász Imre, *A madár és a béke világa*, katalógus-előszó, 1986. június. In Chikán Bálint, *Baász*, Szabad Tér Kiadó, Nyíregyháza, 1994, 113.

Ismerem jól, 1986, szita

5. Baász Imre,
Katalógusbevezető a Rajz –
Szín – Forma kiállításhoz,
1987. április, Sepsiszent-
györgy. In uo.

6. G. W. F. Hegel, *Előadások a
művészet filozófiájáról*,
Atlantisz Könyvkiadó,
Budapest, 2004, 65.

tását említem, mellyel kezdhettem volna a jelképeinek sorát, hiszen 1976-ból való színes grafikáról van szó, ahol a visszatérő kereplős alak a drótkerítést elszakítja, motívuma a határkapu kinyitásának álmáról szól (ma újból vitatott kérdésnek bizonyul).

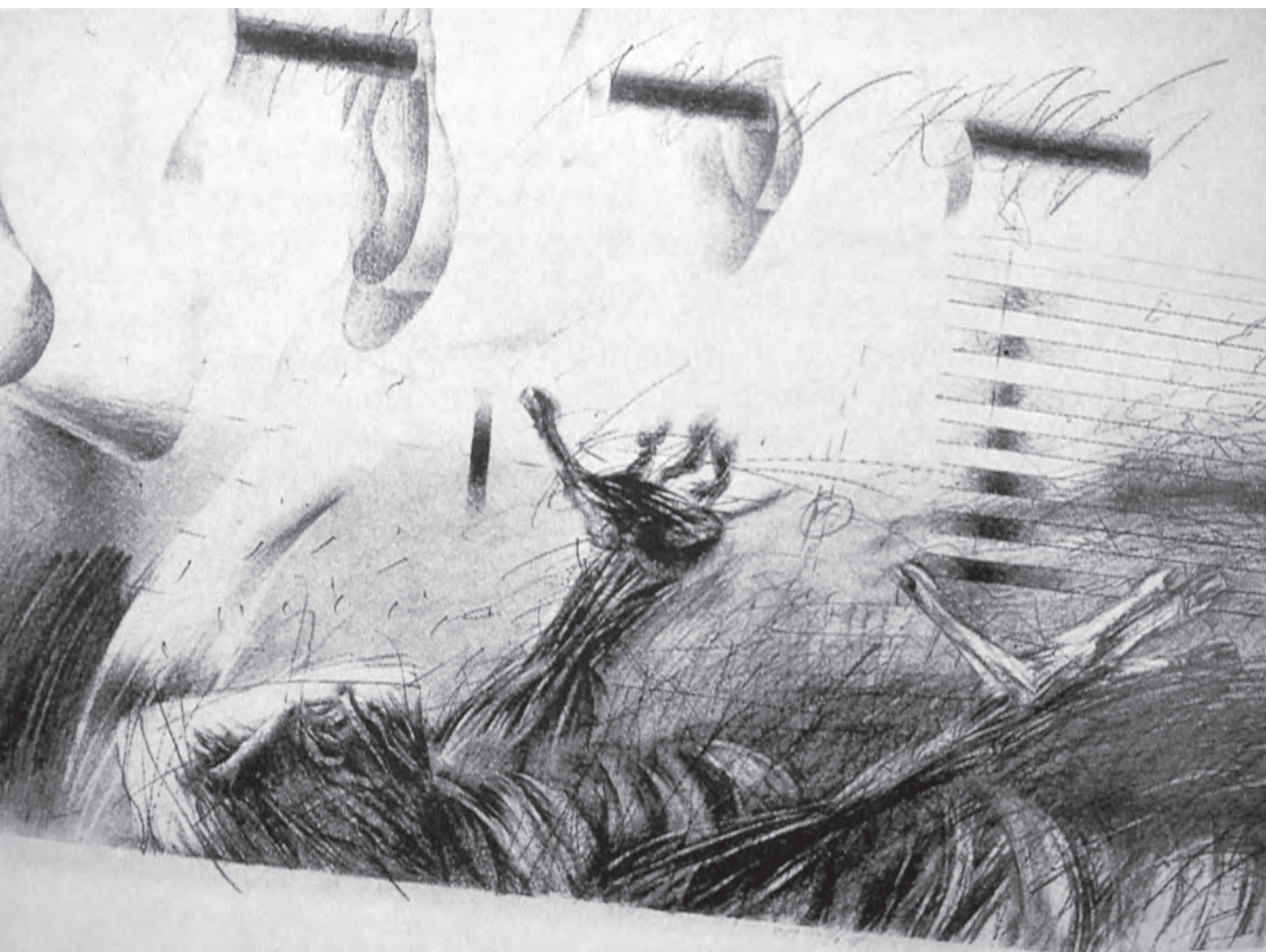
A fénykutató mint szabadság-kommunikátor

A világosan megfogalmazott üzenetközvetítés lényeges elem volt munkásságában. Ezt nyolcvanhétben így írta le: „az emberi cselekvés mindig szellemi tartalmakból épül fel. Ezeknek a szellemi kapcsolatoknak szükségszerű lényege a látás, a láttatás. A művészet a fényt kutatja, az emberi cselekvés fényeit. A sötétség a gondolatoktól elszakadt üres tér”⁵, és 1988-ban meg is rajzolta. A mostani emlékezés sepsiszentgyörgyi plakátjára ez az *Őnarckép vakonddal* című rajza került, melyen a hosszú sötétségből kilépő Baászt az elpusztult vakonddal együtt látjuk. Mintegy anticipálva az egy évre rá bekövetkezett 1989-es „fénybelépésünket”. Van, amikor nem vár a cselekvéssel egy évet, a bonyolult alkotási folyamatoknak nincsenek szabályaik, de mindig vannak miért-jeik és hogyan-jaik. A kreatívok gondolatközlő üzenetformáló szükséglete az „emberi gondolkodásban gyökerezik, mivel a műalkotás egyik módja annak, ahogyan az embernek megmutatható, hogy mi ő maga”⁶, továbbá Imrénél a közlésvágy a „meglepetés, az ajándékozás öröméből”⁷ is következik vagy adódik.

7. Adonyi Nagy Mária, *Kiállítókról jót vagy semmit?* (interjú), A Hét, 1990. július 25. In Chikán Bálint, *Baász*, Szabad Tér Kiadó, Nyíregyháza, 1994, 112.

Hogy a '70-es, '80-as évek művészeti törekvéseihez mennyiben tudott kapcsolódni? Azt kell mondanom, teljes mértékben, nemcsak a szimbólumai használatával, hanem a kezdeti mitológiai témáival is, a metaforikus költői narrációival, valamint a „személyes élmény és a szubjektív létállapot”⁸ transz-avantgárdszerű kifejezéseivel. Grafikáiban eklektikus szemléletváltásokkal keveri a fotóalapú képeket, gesztusrajz-szerű beavatkozással, előnybe helyezve a szitanyomtatással járó kifejezési nyelvet. Ugyan a neoavantgárd kísérleti művé-

szete általánosan jelen volt végig az alkotásában, de tétélesen is kereste az interdiszciplináris médiumokat, a küldeményművészeti eszközöket, lásd pecsétyszerű motívumait a mail art küldeményein (képeslapjain). A sokszorosítógrafika és rajz műfajait a kortárs művészet eszköztárának tekintette, emellett szinte párhuz-

Találkoztam egy békeszerető emberrel III., 1986, rajz

46

8. Hegyi Lóránd, *Utak az avantgárból, Tanulmányok kortárs művészekről, Jelenkor Irodalmi és Művészeti Kiadó, Pécs, é. n., 209.*

mosan akcióművészettel is foglalkozott, lásd 1981-ben a Román Kommunista Párt megalakulásának 60. évfordulójára rendezett éjjeli röpcédula-akcióját vagy ugyanabban az évben a bőröndhantolásról készített fotósorozatát. Az emlékeit hordozó bőrönd, akár a lepke, eszembe juttatja Rebecka Horn bőrönd és lepke installációját, melyek más kontextusban ugyan, de mindenképpen a kiszolgáltatottság és a szabadság gondolatára reflektálnak, akár Baász egész művésze.

E rövid tanulmány befejezéséül szóljunk a közéleti tevékenységéről, az egyszemélyes intézményteremtő progresszív kortárs művészi szellemiségéről, melynek jelképe a kerék lehetne, ami rajzaiban, tárgyaiban haláláig követi őt. A sepsiszentgyörgyi megjelenése után elég korán kiderült, hogy

Fotóvázlat a Megszakított kapcsolatokhoz, 1985

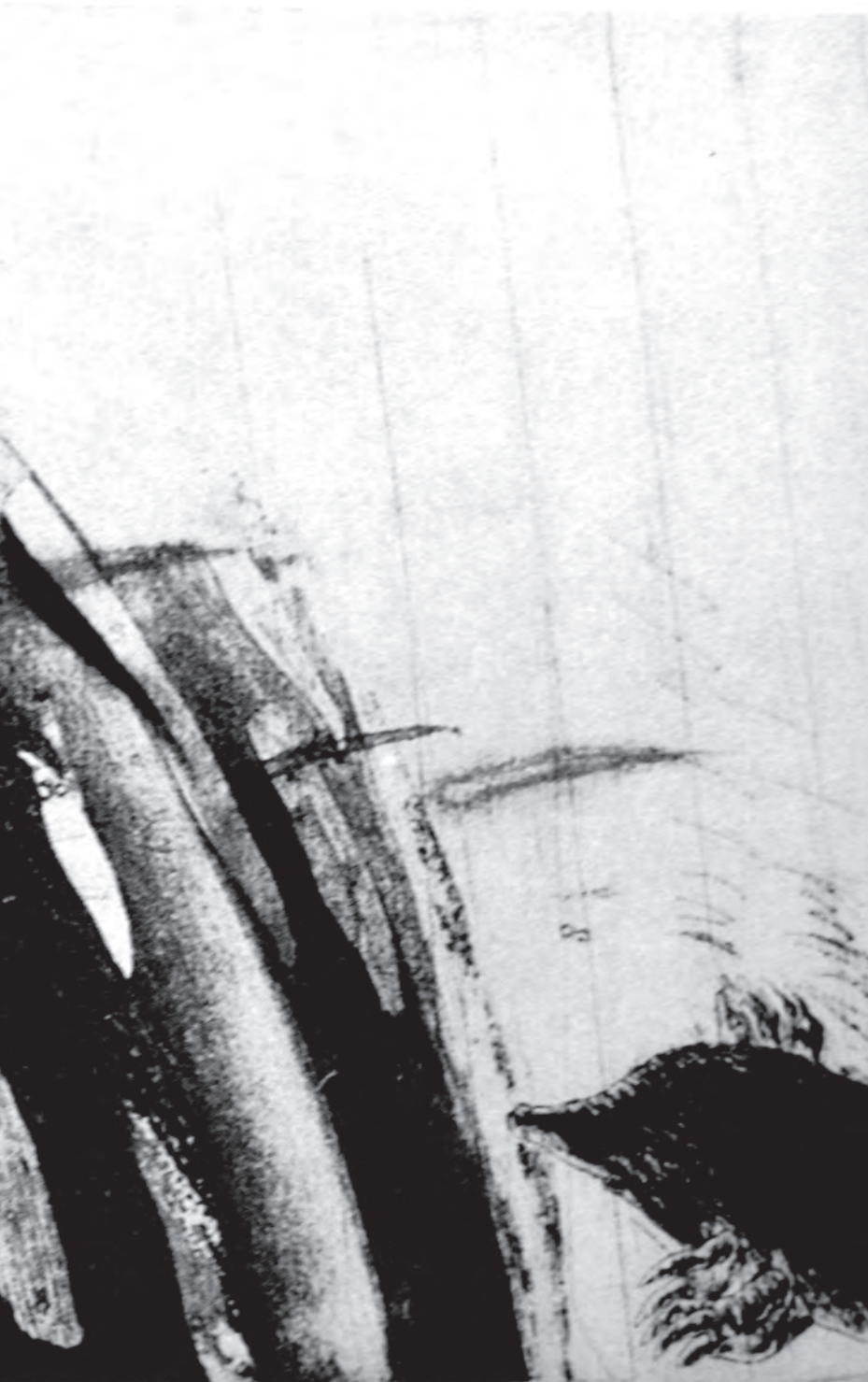
nagyon kritikus alkat, ami kiviláglik az 1980-as kovásznai megyei tárlatról élesen fogalmazó, *A Hétnak* adott interjújából is, melyben kollégáinak a tájképfestészet sztereotípiái helyett a kísérletezést, a frissesség állandó keresését ajánlja. A problémafelvetésre pedig az alkotónak, akár a tudós-
nak, a legnagyobb igényt kell támasztania önmagával szemben⁹, ezt a fajta igényességet hiányolja több közös tárlatukon is. A '80-as évek diktatórikus éveiben egyetlen lehetőségnek az „önmagunk intézményei legyünk” jel-szót tartja. Új alapokra, új értékekre

47

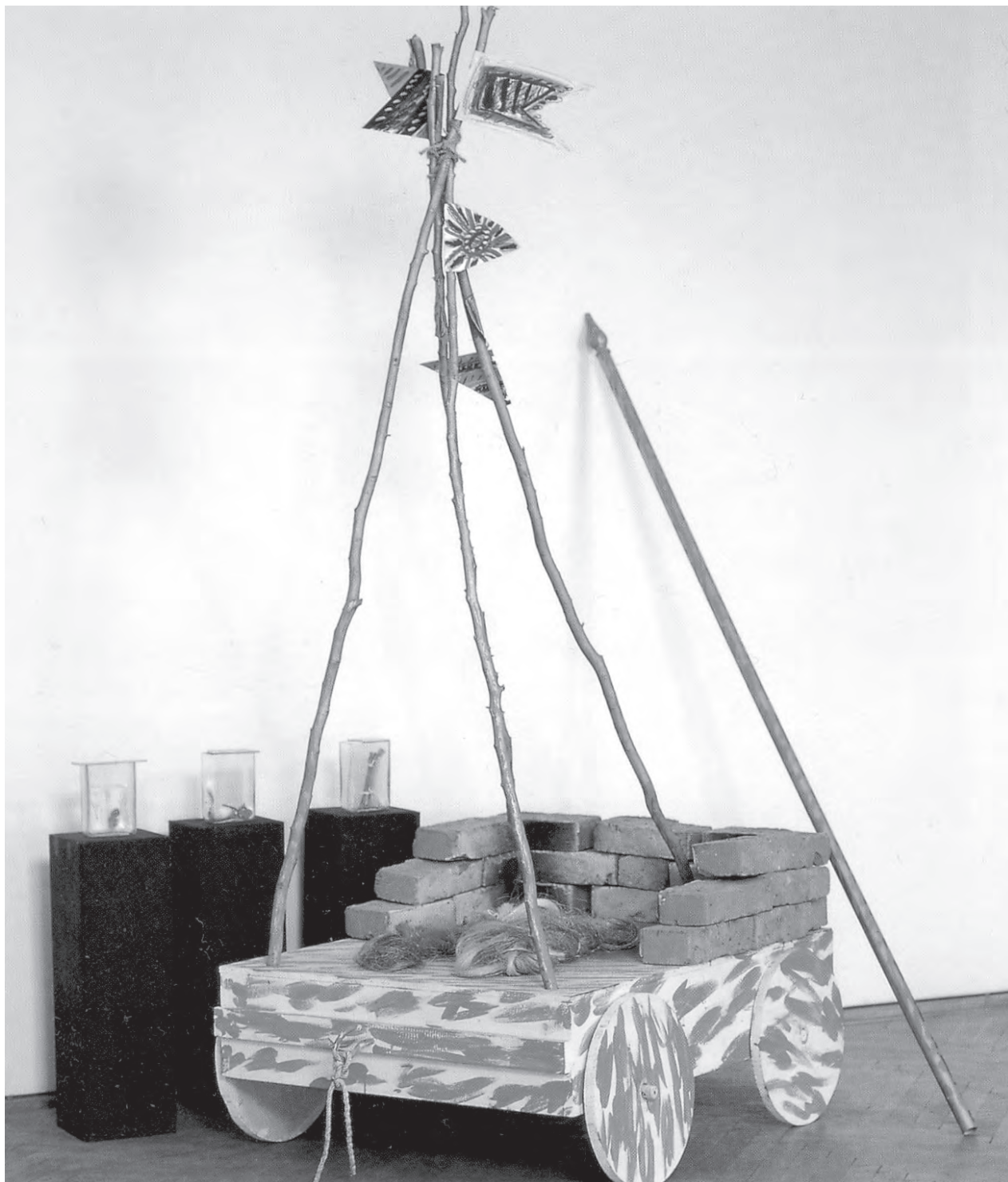
9. Adonyi Nagy Mária, *Kiállításokról jót vagy semmit?* (interjú), *A Hét*, 1990. július 25. In Chikán Bálint, *Baász*, Szabad Tér Kiadó, Nyíregyháza, 1994, 112.

*Önarckép vakonddal, 1988,
aquatinta*

helyezett művészetben, irodalomban, színházteremtésben gondolkodott. „A hagyománymegőrzés úgylát fut a maga tehetetlenségében tovább. És ez nagyon jó, de párhuzamosan emellett a kísérlet, az új keresése, továbbnézés, a kozmopolitizmus, a pozitív kozmopolitizmus nagyon fontos: mi történik Európában? Ott bedobják a követ – csobban. Itt bedobják – még gyűrűt sem vet. Na, úgy dobd be, olyan pocsolót áss, hogy gyűrűzzön, hogy eljusson Európába!”¹⁰ Hála neki, a politikai akaratnak és az ő tanítványainak köszönhetően mára sok minden megvalósult a Médium után, vagy amint ő gondolta, a Mátrix után, ha nem is kortárs művészeti seregszemle, de van már Nemzetközi Grafikai Biennále. Ha nem is kortárs művészeti múzeum, de megvalósult a kortárs művészeti galéria, a MAGMA és van Erdélyi Művészeti Központ is. Van kiváló színház és nemzetközi színházfesztivál. Volt folytatása az AnnART-nak is. Elégedett lenne? Kétségtelen. Ő Európában gondolkodott, és a csobbanásainknak gyűrűzéseit sajnos még távolról sem látja Európa.

*Szekérsátor (Házi feladatok),
1989, installáció*

Tükörút, 1991, installáció

VARGA GÁBOR
LOMBHULLÁSBAN VI.

1. Scripta manent

Társadalom

Minden bizonnyal nem én vagyok az egyetlen kies pátriánkban, akinek a lelkében óhatatlanul előbukkant a kérdés – **Mihálik András** „Erdélyről, Kalotaszegről, Bánffyhunadról, magamról és az időkről” szülő, csuklópróbáló súlyú kötetének* a kézbevétele után –: tulajdonképpen miért is volt szüksége ennek a kilencedik évtizedének a derekát taposó, tisztességes szakmai karriert maga mögött tudó műszaki értelmiséginek erre a több mint ezer oldalas, „ijesztő nyíltsággal” megfogalmazott vallomás-kötetre? Mi készítette ezt az ötvenes évek elején a bukaresti, illetve a moszkvai Műszaki Egyetemen iskolázott, hazatérte után előbb a Román Állami Vasutak kolozsvári főigazgatóságán, majd pedig a nagyváradi Betonelemgyárban különféle vezető beosztásokban dolgozó építészmérnököt, 1980 óta a műszaki tudományok doktorát, „a gravitacionális támfalak” találmányának a szabadalmaztatóját – aki 1996-ban a Bihar Megyei Tanács alelnökéként ment nyugdíjba! – ennek a nemzetről, szülőföldről, családról, egyéni életpályáról szóló különleges egyvelegnek az összeállítására? Azt az embert, aki közben csaknem negyedszázadon keresztül a Nagyváradai Egyetem előadójaként is volt! S aki ugyanakkor 1992-ben egyik alapítója, majd csaknem egy évtizeden keresztül megyei elnöke az Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság Bihar megyei szervezetének is. Miféle belső sugallat? Minémű egyéni meggon- dolás?

A válaszra, a könyvet lapozgatva, a kötet közepén kezdődő *Magamról... magunkról* című fejezet bevezető bekezdésében bukkantam rá: „*Osztrovszkij... mondja valahol, hogy minden ember életében elérkezik, eljön az a pillanat, amikor vissza kell nézzen, tekintsen a megtett útra, a múltra, a mellettünk elrohanozó időre.*” Minden bizonnyal tehát **Mihálik András** életében is be kellett következnie egy ilyen pillanatnak, amikor ez az

VARGA GÁBOR próza- és drámaíró (1948, Nagyvárad). Vegyészmérnök, főkutató, az Irodalmi Kerekasztal titkára a hetvenes években. 1991-ig a Bihar megyei RMDSZ elnöke, majd államtitkár, az Állami Találmányi és Védjegyhivatal vezérigazgatója Bukarestben (1996–2003). Legutóbbi kötete: *A cselekvés ideje avagy micsoda tíz esztendő (közéleti írások és dokumentumok 1989–1999, Várad, 2014).*

addig ugyancsak sokrétű tevékenységet folytató, rendkívül agilis természetű mérnökember egyszer csak rádöbbenhetett arra, hogy immár bizony számára is elérkezett a begyűjtés, a betakarítás ideje. Hogy ideje volna lassan neki is papírra vetnie mindazt a szellemi konglomerátumot, amit az idők során a magyarságról, a tágabb és szűkebb pátriájáról (nevezetesen Erdélyről, a Kalotaszegről és Bánffyhunadról) gondolkozva kiérlelt magában, kiegészítve termé-

* Mihálik András: *Erdély az idők sodrában – Bánffyhunad, Kalotaszeg*. Grafycolor-Kiadó.

szetesen a családi kötődéseiről, a középiskolai és egyetemi tanulmányairól, az itthoni karrierje kezdetéről, valamint a későbbi szakmai sikereiről és előmeneteléről megőrzött emlékekkel, a Bánffyhunad, Kolozsvár, Bukarest, Moszkva, majd ismét Kolozsvár, végül Nagyvárad nevéhez fűződő élettapasztalattal.

Imponáló vállalkozás. Minden tiszteletet megérdemel...

(Elhangzott 2016. április 16-án, a nagyváradai Lorántffy Zsuzsanna Egyházi Központban.)

2. Hare Krisna

Mi lehet az indoka annak, hogy a civilizáció megannyi kényelmét felkínáló posztmodern világunkban nem egy fiatal egyik napról a másikra hátat fordít a fogyasztói társadalom kényelmének? Mivel magyarázható voltaképpen ez a csendes szembeszegülés, ami nemcsak a magával annyira eltelt 21. század mindennapjainak mulandó értékeit kérdőjelezi meg, de ezzel egyidejűleg a maga teljességében lenullázza az úgymond „zsidó-keresztény örökségen nyugvó európai kultúra” csaknem kétezer esztendőn át kialakult és mindmáig megrendíthetetlennek tartott alapeszményeit? Egyes, sorában többé-kevésbé jogosan megkeseredett ifjú számára napjainkban miért vált inkább elfogadhatóvá a transzcendentális meditáció Nirvánája a mózesi törvények szigoránál vagy a krisztusi szeretet evangéliumánál? Miért élvez elsőbbséget ezeknél az alig harmincéves embereknél a *Védák* több ezer esztendőös bölcsessége a *Biblia* tanításával szemben?

Ezek a kérdések fogalmazódtak meg benned akkor, amikor az *Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem* ez évi, ezúttal a Balaton partján megrendezett, amúgy „a teremtett világ védelmével” foglalkozó konferenciájának a tanulmányi kirándulása alkalmával eljutottál te is a híres-hírheft somogyvámosi *Krisna-völgybe*, és az ott csaknem 270 hektáron működő, úgynevezett *Indiai Kulturális Központba*. Itt életedben először lehetőséged adódott egy igazi, hús-vér, idestova tíz esztendeje a telepen élő – azelőtt a Miskolci Műszaki Egyetemen iskoláztott – Krisna-hívő magyar szerzetessel találkozni. Amikor az idegenforgalmi információs központként is működő *Krisna-*

szentély alkalmi ülőalkalmasságokkal telezsúfolt előcsarnokában több mint két órán át csak úgy záporoztak a kérdések, s a tradicionális indiai ruhát és frizurát viselő harmincvalahány éves alkalmi idegenvezetők türelmesen és mindvégig mosolyogva válaszolt akár a természetbarát *ökofalu*, vagy épp az imponáló méretű *Tehénvédelmi Központ* működésére, akár az itt lakó csaknem kétszáz ember mindennapjaira, a házastársak intim családi életére, a gyerekek iskoláztatási körülményeire vagy a teljesen önellátó település energiagazdálkodási titkaira kíváncsi tudakozásaitok özönére.

Hogy India az emberiség egyik legősibb bölcsőhelye, s a hindu kultúra egyike a világ legrégebbi civilizációinak – ezzel minden, a világban valamennyire is tájékozott ember tisztában van. Hogy ez a szubkontinentensnyi ország szellemi öröksége korlátlan eredője az egyetemes emberi műveltség nem egy mai értékének – ez is nyilvánvaló. (Tessék

csak a sakkra, a jógára vagy éppenséggel a tizedesvesszőre gondolni!) Hogy *szanszkritul* tudni egyenértékű a bölcsesség ismeretének birtoklásával. Mindezek az információk korántsem idegenek tőlünk: ott keringenek valamilyen úton-módon az európai átlagpolgár gondolatvilágában...

Ám innen a nyíltan hirdett *Véda-kultusz*ig, ennek a *Brahma* által annak idején a világ teremtésekor kinyilatkoztatott ezoterikus bölcsületnek a feltétel nélküli elfogadásáig, valamint az ehhez kapcsolódó *Krisna-imádás*ig eljutni azért meglehetősen hosszú az út. És mégis: az utóbbi három-négy évtizedben a világ „boldogabbik felén” gomba módra jöttek létre a különböző nevű gyülekezetek-egyesületek (köztük például a *Gregorian Bivolaru* nevével jelzett, híres-hírhedt romániai *MISA-mozgalom* is!), amelyek végső soron mind az indiai filozófia alapeszméit, az „*Egyszerű élet, emelkedett gondolkodás!*” mottóját hivatottak hirdetni. S itt már bizony korántsem arról van szó, hogy az értékeire oly rátarti európai civilizáció – egyébként nagyon helyesen! – felfedezte magának a sok évezredes hindu kultúrát, hanem arról, hogy az ennek a civilizációnak az emlőin felnevelkedett fiatalság egy korántsem lebecsülendő hányadának a tudatában a Nyugat egyértelműen háttérbe szorult a Kelet műveltségével szemben, mind jobban megkérdőjelezve ezáltal az euro-atlanti társadalom működésének alapelveit. Hogy ebben tagadhatatlanul közrejátszott néhány, a hetvenes-nyolcvanas években világszerte tevékenykedő karizmatikus hindu „hittérítő” is, az vitathatatlan – a Krisna-hívók az ekkortájt Nagy-Britanniában és Kaliforniában munkálkodó *Bhaktivedánta Szvámi Prabhupáda* nevét emlegetik előszeretettel (ő térítette „az igaz útra”, többek között, a legendás Beatles együttes gitárosát, *George Harrisont* is) –, a legfőbb indok azonban mégis, minden kétségen felül, az eldurvult fogyasztói társadalom egyre mélyebb erkölcsi válsága, a kizárólag a mulandó anyagi javak birtoklásáért való gátlástalan tülekedés és az e csörtetés okozta elke-

rülhetetlen csalódás és az ezzel járó mérhetetlen csömör és undor.

Minden bizonnyal valami hasonló érvelés motiválhatta a '90-es évek végén, az ezredforduló legelején azt a több mint száz magyarországi fiatalt, akik a civilizáció egyre fokozódó rohanásából a somogyvámosi birkalegelő területére visszavonulva létrehozták a természettel a legteljesebb harmóniában élni kívánó településüket, azt a manapság mind nagyobb hírnévre szertevő ökofalut, amely mind az áram-, mind az ivóvízellátás, mind pedig a biológiai szennyvíztisztítás szempontjából teljesen önellátó. Minden valószínűség szerint valami nagyon erős elhatározás munkálkodhatott az ő tudatukban is (a tudatalattiról nem is beszélve!), ha egyszer csak egy ilyen radikális elhatározásra szánták rá magukat. Jean-Jacques Rousseau két és fél évszázados „Viszsa a természetbe!” jelszavának az újraélesztésére – csak ezúttal szigorú hindu vallási előírások betartásával, látványos indiai köntösben.

Ennyire zsákutcába torkollt volna a két és fél ezer éves európai civilizáció?...

(Balatonszárszó, 2016. május 6-án)

3. Vivat Academia!

Hatszázhárom hónappal ezelőtt, 1966 márciusában, még a tavaszi vakáció előtt, az azóta már rég az igazak világába távozott jóbarátoddal, *Darvas Dezsővel* együtt, mint két nagyreményű ifjú titán ültetek be a nagyváradi 3. sz. középiskola könyvtárába, kiválasztani úgymond azt a versidézetet, ami aztán az akkor felfutóban lévő, jó nevű váradi képzőművész, *ifj. Mottl Roman* – az édesapja több éven át rajztanárotok volt – kivitelezte érettségi tablótokra mottóként felkerül majd. Nagyon magabiztosan, fittyet hányva a több irányból is érkező tanári és szülői sugalmazásokra, a felkínált különféle *Vörösmarty-, Arany-, Ady-, József Attila-*citátumokkal szemben végül is egy már akkor sem élvonalbeli kortárs romániai magyar költő, *Majtényi Erik* strófáit részesítettétek előnyben, s azok aztán, annak rendje és módja szerint, néhány hét múlva már ott díszeltek a Fő utca egyik kirakatába kitett érettségi tablótokon: „*A történelem dohogó mozdonya / csak arra száguld, amerre mi engedjük. / Mert a jövőt az erő dönti el, / s az erő bennünk van, mibennünk*” (*Szebb emberöltők küszöbén*) – egyértelműen jelezve azt a nem csekély magabiztosságot és hurráoptimizmust, amivel akkor, alig tizennyolc évesen, a nagybetűs ÉLET-nek éppen nekiindultatok. Azt az egészségesnél jócskán túltengőbb önbizalmat, amellyel a „*szabad mellű örömök*” reátok váró kihívásaira az idő tájt, a „*bilincses iskolák*” béklyóiból végre-valahára kiszabadulva, lelkesen felkészültetek.

Aztán jött a valóságra ébredés és a nagyon hamari kegyetlen kijózanodás. A kihívások özöne és a magadra maradás keserűsége. A váratlanul kapott sebek égető fájdalma és az elhagyott akol sajtó emléke. S bizony nem kevesen közületek időközben megismerhették a „*venit mors velociter*” kérlelhetetlenségét is...

S időközben – mint egy pillanat – már el is telt ötven esztendő. Ötven év tele küszködéssel és küzdelemmel, kudarcokkal és örömeikkel. Ötven év sok-sok sóhajtással és sírással, s bizony-bizony nagyon kevés kacagással.

Hogy aztán, „*annyi balszerencse közt, oly sok vizzály után*”, íme hát mégiscsak megadasson nektek, hogy azért ezt is megéljétek! Hogy alig fél évszázaddal az egykori, éppen csak most volt

kicsengetések után, újra itt lehettek az ősi alma mater falai között, és – „*megfogyva bár, de törve nem*” – megkérdhettétek, mit is csinál „a mi iskolánk”. Eljöttetek – ki Váradról, ki Élesdről, ki Nagyszalontáról, Zilahról, Kolozsvárról, Temesvárról, Budapestről, Hamburgból, Haifából, sőt volt, aki éppenséggel Kanadából –, hogy ötven esztendő múltával is megköszönjétek mindazt a nem kevés útravalót, amelylyel ebben az intézetben annak idején *Fodor Ferenc, Márton Péter Jenő, Számtartó Kornélia, Szinte Ferenc, Tárnoky György* és tanártársaik oly tisztességesen feltarisznyáztak benneteket. Hogy újra felelevenítsétek diákkorotok csodálatos világát. Hogy újra megerősítsétek lelketek legmélyén azt a féltve őrzött bizonyosság-érzést, ami de sokszor is biztos támaszt jelentett a számotokra nehéz napok gerincpróbáló pillanataiban – nevezetesen azt, hogy a „ti iskolátok” minden körülmények között számon tart benneteket! Hogy ismeri a sikereiteket és a kudarcaitokat, veletek örül örömeitekben és együtt búsul veletek a bánataitokban. „A ti iskolátok”, „a ti osztályotok” soha nem hagyott magatokra benneteket az eltelt öt évtized folyamán: ott volt mindvégig a lelketek legtitkosabb, legmeghittebb szögletében, s onnan bukant mindig elő, valahányszor valamiért hirtelen elbizonytalanodtatok és úgy éreztétek, hogy váratlanul elfogyott körülöttetek a levegő. Hogy a „ti osztályotok” mindig ott volt mellettek: akár egy jó szó, egy vigasztaló buz-

dítás erejével, akár tevőleges segítségnyújtás formájában is...
Hogy ezeknek a ma holnap 250 éves falaknak mindig volt nek-
tek szánt üzenetük, még a legnehezebb órákban is...

Ez hozott vissza most is benneteket. Ez az azóta is csak oly rit-
kán tapasztalt közösségi szellem és összetartozás-tudat iránti
nosztalgia! S óriási elégtételekre szolgált, hogy a tanáriban
ünnepélyesen átadott, „*a Szent Orsolya zárda falai közt működő
tanintézet öregdiákja részére*” kiállított Aranyoklevél „*abból a
kegyes alkalomból, hogy a Szentzy István kanonok által a nemzet
szolgálatába állított intézmény diákjaként 50 évvel ezelőtt isko-
lánkban elballagott*”, a maga veretes szövegével igenis arról
adott hírt számotokra, hogy ezen ódon épületekben nem csu-
pán az illő hagyományápolás létezik, hanem igenis él és élni
akar – és élni is fog a továbbiakban is! – ez az iskola...

És – ha jól belegondol bárki is –
ez volt a mai nap legfontosabb üze-
nete!

Mert ugyebár (az „*egykori iskolájába*”
üzenő, „*szívét felemelő*” Ady Endre sza-
vait idézve): „*bár zord a harc, megéri a
világ!*”

Vivat, crescat, floreat!

Isten éltesse, drága iskolánk!...

(Nagyvárad, 2016. május 28-án, az 50
éves érettségi találkozótok estéjén.)

4. Búcsú a Csengery utcától

Elvégeztetett! Egy több hónapos, kíméletlenül éles családi vita,
majd az ezt követő többrendbeli hirdetés, kínálgatás, házszem-
le, egyeztetés, alkudozás után április közepén tulajdonost vál-
tott végül a híres-neves Csengery utcai ház. Az az omló vakola-
tával is impozáns kinézetű ötszobás belvárosi épület, amely bő
száztíz éve épült fel az egykori Kálvária és Csengery utcák sar-
kán, néhai *Bary József* váradi törvényszéki elnök családi rezi-
denciájaként – gyengébbek kedvéért: azonos a hírhedt 1882-es
tiszaeszlári vérvád egykori vizsgálóbírójának a személyével
(tessék csak elolvasni *Eötvös Károly* vonatkozó emlékirását, *A
nagy pert*, vagy *Krúdy Gyula* illetékes krónikáját, a *Tiszaeszlári
Solymosi Esztert!*) –; ez a lakóház 1952 óta a szüleid, azaz a *Varga
család* tulajdona, 1971-től, azaz negyvenöt esztendeje pedig a te
személyes otthonod volt. Ez az épület a maga két utcára nyíló
tágas nyolc ablakával évtizedeken át az itthon-maradás bizo-
nyosságát, az *otthon-odahaza-haza* fogalmak szinonimáját
jelentette nemcsak a te számodra, de számos, az idők folyamán
e ház falai közt megfordult, nem kevés ismerősöd és barátod
számára is. S ez az épület ugyanakkor, a családi élet megannyi

örömteli pillanatán túl, bizony jó
néhány közéleti eseménynek is színhe-
lye volt – kezdve a '70-es évek *Ady-köre-
inek* a péntek esti, kör utáni együttléte-
itől ama 1975. június 6-i, kör-zárót
követő látványos „szekus-rajtaütésig”,
az azt követő évek sikeres közművelő-
dési fórumának, az *Irodalmi Kerek-
asztalnak* a minden havi szervezésétől
a '82. november 7-i, *Ellenpontok* után
kutakodó házkutatásig, végezve, nem
utolsósorban, az *RMDSZ Bihar megyei
szervezete megalakulásáról* hírt adó
dokumentum 1989. december 24-i
megszövegezésével.

Erről a helyről kell tehát neked most
két-három hét leforgása után elköltöz-
nöd! Ezek közül a falak közül, ame-

lyeknek minden szögletéhez annyi, de annyi emlék és élmény kapcsolódik...

Itt van például a híres könyvtárszobád, a négy méter magasnyi mennyezetig emelkedő, kutyaláncra rögzített polcokkal, rajta nagyszüleid, szüleid s a saját magad könyvgyűjteményeivel, köztük a teljes *Jókai, Mikszáth, Erdélyi Szépmíves Céh, Horizont, Forrás, Téka* sorozatokkal, a *Révai Nagy képes Világtörténet, Az állatok világa*, a *Világirodalmi lexikon*, az *Erdélyi magyar szótörténeti tár*, a *Romániai magyar irodalmi lexikon* valamennyi kötetével – összességében vagy négyezer kötettel... A plafon közepén ott lóg az a – ’71 tavaszán *Barta Jóska* egykori osztálytársad által Biharfélegyházáról befuvarozott szekérkerékből kialakított – óriás-csillár, amely révén – mint azt négy évtizeddel később a CNSAS olvasótermében a saját megfigyelési irataidból magad is megtudhattad – az éberen őrködő állambiztonsági szervek nem véletlenül adhatták neked annak idején a *Rotaru* (azaz *Kerekes*) fedőnevet. A sarokban pedig ott áll az a házasságod előtt, ’75 telén, kalákában felépített mosdófülke – hogy hordták akkor a betont *Gittai Pista, Kőrössi P. Jóska, Török Miki* és a többiek! –, amely felett ott sötétlik ma is a Szegedre áttelepülő gyermekkori jóbarát, *Váró Györke* által a szüleid Kórház utcai kertjében kivágott két szilvafából búcsúajándékként ’79 tavaszán kifaragott három díszes kopjafa – emlékeztetőként mindazokra, akik az idők során ebből a városból elmentek. Ezekkel mi lesz? Ezek hova kótyavetyélődnek majd el?

S mi lesz a ház alagsorában a ’80-as évek második felében, a fiatal váradi műépítész, *Oszaczký Ernő* – idestova harminc éve immár ő is Helsinkii polgára! – javaslatára kialakított konyháttal? Amelynek stilizált bútorait még ausztráliai kivándorlása előtt az ígéretes festőtehetségként bemutatkozó szalárdi papgyerek, *Molnár Pali* készítette számotokra el. S ahol az idő tájt ti, elmenni nem akarók, megannyi meghitt beszélgetés során próbáltátok egymásban, ahogy lehet, a lelket tartani. Mit sem sejtve arról, hogy még ezeket a keserű, zsigerekbe szorult panaszkodásokat is éber figyelemmel követik „az illetékes elvtársak” (amint az például a *Markó Béla* megfigyelési dossziéjából is utólag kiderült.) Ez milyen sorsra jut majd?...

De milyen sorsra jut majd az udvari szoba, ahol anyád ’96 nyarán, anyósod pedig 2012 telén heteken át agonizált – s ahol most, egyre romló látással, ezeket a kétségbeesett kérdéseket a

laptopodba pötyögteted? Mi lesz az előszobád falára függesztett, *Márkus* (a későbbi *Barbarossa*) *Jánostól* kapott bihari citerák sorsa? Mi történik majd *Láta Laci* impozáns linómetszetével? Vagy *Weisz Pista* kétméteres pusztakamarási fotókollázsával, az *Anyám könyvnyű álmodt ígér* nagy sikerű váradi színpadi változatának szuggesztív háttérdíszletével? Az ugyanitt polcokon tárolt folyóirat-gyűjteményedről, a ’70-es, ’80-as évek bekötött *Korunk, Igaz Szó, A Hét* évfolyamairól, vagy a későbbi, szinte teljes *Kelet-Nyugat*, „22”, *Várad, Erdélyi Riport* kollekciókról nem is beszélve. Ezek is a szeméttelpepen végzik majd!?

És mi történik majd a hátsó szobában őrzött, több tucat irattartóban tárolt dokumentum-halmazzal? A bihari magyarság ’90-es évekbeli talpra állásának és önszerveződésének megannyi papírra mentett tanúbizonyosságával: a megalakulási nyilatkozatoktól az első hat *Festum Varadinum* évkönyvéig, a ’90-es, ’92-es és ’96-os választások jelöltállítási irataitól egészen a választási eredmények hivatalos jegyzőkönyveig, az első tíz szabad március 15-i ünnepség köszöntőitől az érmi-hályfalvi *Nyíló Akác Napok* legelső megnyitóbeszédéig, a *Református Magyar Világtalálkozó* programjától a *Tábornokok* ’99-es színházi bemutatójának a plakátjáig. Ezekkel mi lesz?

Ezek a kérdések fojtogatnak hetek óta. Válasz persze sehonnán nem érkezik.

Csak a homokóra pereg tovább kíméletlenül...

(*Nagyvárad, 2016. június 14.*)

MOZOG NAGY IMRE

Jár a baka, jár (10.)

Részlet a *Fújnak a fák, Ides című* önéletírásból

2014-ben, az első világháború kitörésének századik évfordulója táján folytatásban közöltünk több részletet egy nagyváradi postamester frontélményeket megörökítő, torzóban maradt emlékiratából. Újabb sorozatunkat a hadikórházak – háborús memoárokban ritkán megörökített – világból válogattuk, a halálos fejszét csodával határos módon túlélő fiatalember emlékeiből. Érmellék, azon belül Albis szülötte 1892. október 8-án látta meg a napvilágot, egy föld nélküli zsellércsalád sokadik gyermekeként. Félbemaradt önéletírása gyermek- és ifjúkorát, az első világháború előtti „boldog”(?) békeidőket, frontélményeit, kései tanulmányait és Trianon után váradi polgárként megélt éveit tartalmazza, 1924-ig bezárólag. A két világháború között nagyváradi, erdélyi lapokban olykor cikket, verseket közlő, vitathatatlan íráskészséggel, humorral, végzettségénél magasabb műveltséggel rendelkező tollforgató hagyatéka hiteles dokumentum és lebilincselő olvasmány.

Sz. A.

Elmesélték 1917 nyarán a bajtársaim, hogyan és miképpen harcoltak egyes pincérek, vendéglátóipari dolgozók bérköveléseik teljesítésért. Leírom, mert engem mulattatott a kiváló ötlet. Állítólag még a század elején fordult elő a pesti Weingruber Edison kávéházában, hogy csúcsforgalmi időben különleges „ülőszájkat” szerveztek a pincérek. *Teleülték* a kiszemelt kávéház összes székét, termeit, és a minimalist fogyasztva (például egy-egy kispohár szódavizet), elfoglalták a helyeket a jómódú, fizető, a rendszeresen odajáró és a tulajdonosnak jól tejelő, úri vendégsereg elől. Nem jópofa ötlet? Ezt most, 1917-ben újramezítették itt-ott. A kávé hiába könyörgött, szitkozódott. Hívta a rendőröket, akik jog szerint nem léphettek fel a „teleülők” ellen, mert hiszen fogyasztottak: egy-egy pohár szódát. Nincs törvény rá, hogy a vendég mit és mennyit fogyasszon, de ha a rendőrpáncsnok kezdte elkergetni őket, akkor a szélrózsa minden irányába elszelleltek, s

vitte ki-ki magával a poharat. Aztán úgy is előfordult, hogy előre megtudták: a főnök kihívta a legdurvább felépítésű rendőrtiszt-különítményt. Mire megérkeztek, a pincérek előre kerekelték. Az úri vendégsereg meg alig várta, hogy „teleülhesse” a kávéházat, és fogyasztani kezdte, amit szokott. Megjötték a rendőrök, és abban a hitben, hogy megint azok a ravasz pincérek ülnek az asztalok körül, nekiestek a törzsvendégeknek, és szétverték őket. Hát nem mulatságos?

Mind gyakoribbá váltak az utcai atrocitások. A Váci úti iskolaépület mellett, a Janicsár utca túlsó sarkán volt egy élelmiszerbolt. Ha megjött a pékkocsi, a rongyos gyerekek hada körülvette, a kipakolt pékárut megrohmozta, a kosarakat kifosztotta. Az üzletbe gyakran már nem került be csak az üres kosár. Mindenüvé nem juthat rendőr, ezért előfordult, hogy katonai kísérettel jött a pék, és ijesztesül a levegőbe lövöldöztek. Minket is megkért időnként a kereskedő, ha áruja jött, vagy ha százak állottak sorban, és lázadott a nép: menjünk le vagy tízen-húszan, akik épp otthon tartózkodunk az iskolaépületben, ha ráérünk; segítsünk a rendet fenntar-

tani. Az anarchiát nem szívleltem, de megértettem, hogy a nyomorult civil nép nem azért követ el törvénytelenéseket, mert csürhe, hanem mert... éhes! Ezért gyakran megtagadtam a szobaparancsnokságom alá tartozóknak, hogy a Janicsár utca sarkára menjenek a háború nyomorúságától szenvedő népet megregulázni. Ha nincs elég kenyér, liszt, tej, cukor, só, a háború miatt, akkor abba kell hagyni a háborút. Egyesek kezdtek rám ferde szemmel nézni. Ha azonban azt tapasztaltam, hogy a rend megőrzése esetén, hóbörgés nélkül, kis türelemmel várakozva, megkapná ki-ki, amennyi jut, és ők mégis betörnek a kirakatot, rabolni készek, akkor én is levittem az embereimet, és megvédtem a jó szándékú kereskedőt. Elkergettem a hőzöngő, feketéző rendbontókat. A ferde szemmel nézők akkor elcsodálóztak:

– A fene érti ezt a mokány, mérges kis káplárt!
– Ne a látszattól indulj ki – válaszoltam.
– Ne tegezz, nyavalyás! – üvöltött vissza egy garázda.
– Kérem! – mondtam higgadtan. – Szíveskedjék kinyalni a seggemet, és elmenni a fenébe, mert kupán vágom önt a botommal!

Föl is emeltem a botomat, mire az ipse elfutott.

A boltos mindig meg akart ajándékozni valami potyakajával. Sose fogadtam el. Először is, mi kaptunk annyit, amennyi a viszonyokhoz képest elég volt. Másodszor pedig nem kívántam senki lekötelezettjévé válni. Főnökünk, a királyi tanácsos úr valakitől hírt vett, hogyan csatázunk a Janicsár utca túlfelén, és hogy ott miképpen lépek föl. Hívatott. Azt hittem, letol. Tévedtem. Megdicsért!

Ebben az időben történt, hogy valaki, környékbeli úrinő, fölkereste a Váci úti rokkantotthon vezetőjét, a tanácsos urat. Előadta, hogy fiacskája nem remekel az iskolában, ahová jár. Szeretne valakit, értelmes, a tananyagot és az életet is jól ismerő korrepetitort felfogadni mellé. Olyan házitanítót, aki nem csak a tananyagot tudja elmagyarázni, megértetni a negyedik gimnazista gyerekekkel, hanem erkölcsi szempontból is példát mutat neki, segítheti a serdülő fiúcska emberi fejlődését. Valamilyen tanultabb tisztre vagy hadirokkant tanárra, tanítóra gondolt volna, akit természetesen illően honorál.

Igazgatóm elmagyarázta a hölgynek, hogy itt továbbtanuló rokkantak vannak, tanítók, tanárok most éppen nincsenek. De van köztük olyan, akit jó szívvel ajánlhat.

– Ki lenne az? – kérdezte a hölgy.

– Nagy Imre tizedes, a földszint 4-es szoba parancsnoka. Kiválóan tanul, a megköveteltnél sokkal többet tud, és törekszik az igazságos, példás, fegyelmezett magatartásra. Amellett rá is szorul a keresetre, mert szegény. Ajánlom azonban, hogy Muzsnay igazgató úrtól is szíveskedjék előbb referenciát kérni. Ha egyezik a véleménye az enyémmel, őt tudom ajánlani!

Így lettem rövidesen a 14-15 éves K. Lajoska állandó korrepetitora. Ma tekintélyes férfiú. Kilétét, vezetéknevét – jelenlegi közismertsége és reputációja miatt – nem akarom elárulni... Számtanból, mértanból, fizikából és magyarból kellett segítenem a fiút, hogy ne bukjon el ismét a vizsgáin, mert már így is osztályismétlő volt. Amikor bemutatkozó látogatásra mentem hozzájuk, anyja azt kérdezte: mennyit kérek a fiával való állandó, rendszeres foglalkozásért. Azt válaszoltam, hogy annyit, amennyit a tapasztalatai alapján, *végül* majd megérdemeltnek tart.

Ebben a válaszban két dolog játszott közre. Az egyik, hogy fogalmam sem volt, mennyit szokás ilyesféle munkáért, elfoglaltságért kérni. Úgy gondoltam, ezzel nem értékelem se túl, se alá magamat: az anyuka pedig annyit fog fizetni, amennyi tudomása sze-

rint szokásos. Másik, az a bizonyos „végül” – megint a kivagyiság! Ugye, szóba se jöhet, hogy végül K. Lajoska ismét megbukjék? Mert én csakis *zseniális instruktor* lehetek? K.-né szerint Lajoska nagyon eszes fiú volna, de makacs, lusta, nem tanul, nem figyel az órán. Hiába minden szülői intelem. Arra kért: próbáljak a tananyagot kívül sok egyebet is megértetni vele, például azt, hogy milyen erőfeszítéseket követel tőlünk az élet, ha helyt akarunk állni. Lajoska csak úgy, egyre-másra hordta haza az intőket...

Azt hamar fölmértem, hogy igen elkényeztetett fiúval lesz dolgom. Az első órán nagyjából csak ismerkedtünk egymással. Alig kérdeztem tőle valamit, ha igen, akkor sem a tárgyakkal, hanem az életükkel, a háborúval, édesapja munkájával kapcsolatosan cseréltünk eszmét. Érkezésemkor elég szemtelenül kiröhögte sántaságomat, azt, hogy bottal járok, még a süppedő szőnyegen, a szobában is. Szerencsére megkérdezte, mi bajom, így elmesélhettem súlyos sebesülésem okát és lényegét. Gyermekkoromról is szó esett. Még sose hallott olyasmiről, hogy léteznek olyan kisgyerekek, akik hajnalban kelnek, libákat legeltetnek, baromfit etetnek, rendszeres ház körüli munkát végeznek, iskolába kerülés előtt. Hogy a játékunk nekünk is megvolt, de csak a dolgaink elvégzése vagy az iskolai tanulnivalók elsajátítása után. Meglepte, hogy azért kellett már kisgyerekkoromtól dolgoznom, hogy pár koronát én is megkeressek. A kenyérre valót. Azt mondta, minek az, hát ott van a kenyér a konyhaszekrényben, *miért kell azt keresni?*

Már első beszélgetésünkön ki kellett javítgatnom, hogy az embernek nem *mutterje* van, hanem édesanyja, nem a *fater* jár el dolgozni, hanem az apja. A cigaretta füstjét a dohányos nem slukkolja, hanem mellre szívja, és így tovább. Magyar, német, zsidó keverékzsargont beszélt Lajcsika, vérbeli „ős keresztény” családbeli gyermek léte. Valóban, nem ártott magyarra is tanítani. Lefordítani a köznapi nyelvet, amelyet használt, *pestiről* – a lehetőség szerint – választékos, irodalmi magyarra. Ezzel magam is bajlódtam, a pestiesség ragadt rám, mint a kosz, a bihari, falusi tájnyelv szembetűnő eltéréseit – *góráll, szíp, lú, veréce, góré* (nem „főnök” értelemben!) és a többi – nem tudtam elég gyorsan levetkőzni, már amennyire szükséges. A célből Aranyt és Gárdonyit tekintettem példaképül. Főleg a kiejtés provincializmusától igyekeztem megszabadulni,

amennyire tudtam (olyanoktól, mint „*ű osztég jaót viribelt a friss vízbuúl*”), nem is annyira maguktól a tájszavaktól, amelyek – már akkori meggyőződésem szerint is – csakis gazdagítják a köznyelvet.

Lajcsika édesanyja szigorúan betartotta, amit kikötöttem, hogy lehetőleg óráinkon ne legyen jelen. A fiúnak amúgy is külön szobája volt, gazdagon berendezve. A félévi bizonyítványosztás után bekopogott az anyja, és kiküldte a fiát a szobából.

– Szeretnék beszélni magával! – mondta, és leült Lajcsika szokott helyére.

– Tessék parancsolni, asszonyom!

– Kellemesen csalódtam magában!

Őszintén megmondom, némi gyanakvással fogadtam, amikor a rokkantotthon, majd a rokkantiskola igazgatója is egyaránt magát ajánlotta. Értelmiségi házitanítóra gondoltam, amikor segítséget kértem tőlük. Ők egybehangzóan maga mellett *voksol-tak*. Pardon – nevetett –, mielőtt engem is kiigazít: maga mellett *szavaztak*...

– És a *pardon* helyett is jó a *bocsánat!* – nevettem én is.

– Szóval, nagyon meg vagyok elégedve! A fiú bizonyítványa szépen javult, és szeretném, ha továbbra is segítené Lajoskát a tudnivalók megértésében. Mikor megkötöttük az alkut, azt mondta: annyit fizessek végül, amennyit megérdemeltnek tartok. Az az igazság, hogy én már most, a félévi bizonyítvány után is szeretnék törleszteni magának a felgyűlt adósságból valamit, a „végül”-t pedig

halasszuk el. Éppen ma érdeklődtem újra fiam iskolájában a tanároknál, azt mondják, teljesen megváltozott. Figyel, illedelmes, és ha nem is kitűnően, de jó közepesen tudja a feleltetésekkor meg a dolgozatírásakor a maga által neki elmagyarázott anyagot. Én felírtam, hogy eddig hány órát tartott, s arra gondoltam: a szokásos, óránkénti egy korona helyett én adok magának kettőt. De vállalja el még egy ideig Lajoskát!

Fejben beszoroztam az órák számát kettővel – én is tudtam, hányszor voltam itt –, ám nem valami szép summa jött ki belőle...

– Hálásan megköszönöm, asszonyom! Huszonötször voltam itt megállapodásunk óta, az tehát az ön nagyvonalú ajánlata szerint kereken 50 koronát tenne ki.

– Pontosan!

– Ennekem az volna a javaslatom, hogy ezt az összeget tessék szíves lenni átutalni az Országos Hadigondozó Intézet javára, mivel én azzal is megfizetve érzem magam, hogy a Lajcsikával való foglalkozásaim során módomban állt magamnak is sokat tanulni!

Fennakadt a szeme, félretartott fejjel, értetlenkedve nézett rám:

– Nem értem magát! Ha én a gróf Teleki Pál elnökletével működő, hadirokkant-gondozó intézetet óhajtom támogatni, azt megtehetem külön, ettől függetlenül. Higgye el, jut rá pénzem: De ezért az összegért ön kiválóan megdolgozott, Nagy úr!

– Kedves nagyságos asszonyom, mivel Lajoskát én számtanra is tanígtattam, föltételezem, elhiszi, hogy valamennyire magam is tudok számolni. Tény és való: önre bíztam az utólagos honorálásom mértékét. Én is utána néztem. A *háború előtt* valóban óránként egy koronát volt szokás az efféle tanításért fizetni. Ön ennek a kétszeresét ajánlja nekem. A háború előtt 1 kg marhahús ára 1 korona 64 fillér volt, most, 1918 elején, 16 korona. Akkor, a *háború előtt*, 1 kg borjúhús 1 korona 63 fillérbe került, most, ha lenne egyáltalán, 20 koronáért árulnák. Ennyi a hivatalosan megszabott ára. Azelőtt 1 kg zsír 1 korona 54 fillérbe került, most 9 korona 20 fillér az ára. Egy öltöny ruha akkor 90–140 koronát kóstált, ma viszont 1200–1800 koronáért kínálják. Az olyan szép női szö-

vet métere, mint amilyent ön visel, akkor 9-10 koronába került, ma pedig, a mai újságban közölt árak szerint – onnét veszem az adataimat! – 350–500 korona az ára. Még különösebb az egy pár férficipővel jellemezhető helyzet: 1914 előtt 30-40 koronáért vehettem egy pár jó minőségű bőrcipőt, most, ha van egyáltalán, akkor 360-600 koronát kérnek érte a cipészek. Mindezeknek ellenére, az ön ajánlata reális, mert – például – egy köztisztviselő – ha nem pusztult el valamelyik fronton, és ha módjában áll itthon állásban maradni – nagyjából a kétszeresét kapja a háború előtti fizetésének. Míg tehát az árak tízszeresükre, a bérek általában csak kétszeresükre növekedtek.

A légy zümmögése a háború végén feltűnt, kezdetleges hadirepülőök ékteleen berregése lett volna ahhoz képest, hogy milyen mélységes csend követte szavaimat. Az úrhölgy tekintetén és arcán némi zavart véltem fölfedezni, csekély megvetéssel vagy meghökkenéssel párosulva – ezt nem tudtam eldönteni...

– Természetesen – folytattam – Lajoskát örömmel segítem a tanulásban továbbra is, az ön ajánlotta feltétellel. Újabb félév, a tanév végéig, óránként két korona, de a Hadigondozónak átutalva!

Szárazon válaszolt:

– Maga valóban kiválóan számol. Rendben van, megegyeztünk! Pénteken várjuk Lajcsikámmal, hogy óráját megtartsa.

Ez kedden történt, csütörtökön a postás pénzesutalvánnyal keresett a Váci út 57-ben. A portás vette át, én az irodán kaptam kézhez. A szelvényre a következő sorokat írta K.-né:

„Mivel én az ön kiváló tanóráinak az árát kívánom kifizetni, nem pedig bért a fáradságáért, fogadja tőlem a mellékelt összeget, hálámmal és köszönetemmel, 250 – azaz kettőszázötven – koronát. Ez a háború előttinek a tízszerese! A hadigondozót pedig támogassa a kormány, amelyik a háborút megüzente és viseli. Szívélyes üdvözléssel: K.-né.”

A következőkben minden óra után kézhez kaptam K. Lajcsi-éknál egy tízest. Őnagysága letett az „utólagos és méltányos” honorálás ceremóniájáról. Sose esett szó köztünk több erről. Ha találkoztunk, rendkívül szívélyes és udvarias volt. Fiaccskája pedig tanárai és szülei meglepedésére sikeresen vizsgázott. 1918 őszén is üzentek értem, de akkor én már a 2-es számú postahivatalban dolgoztam, a Várban, nem vállalhattam magántanítást. De ne szaladjunk annyira előre...

Nem mondom, hogy amit most állítok, az mindenkire érvényes volt a Váci úti rokkantkollégium lakói közül, de a többség igen keményen dolgozott, fáradzott csökkent lelki és fizikai állapotában is azért, hogy a tanulásra fordítható időt jól kihasználja. „Lelki állapot?” Igen. Aki tudomást szerez arról, hogy valamiféle betegsége a sírig útitársa marad, együtt kell vele élnie, s ép és egészséges embertársainál annyival kevesebbet ér, az könnyen megérti a mi akkori lelkiállapotunkat. Nemcsak fizikai kínokkal járt, hogy „rendbe jöjjön” a hiányzó kar, láb, csonka kéz, súlyosan sérült testen a seb, hanem legalább akkora lelkiakkal is. Az ép kezűek, ép lábúak el se tudják képzelni, hogy olyan mindennapos „próbatétel”, mint föllépni a járdára, lelépni róla, felkapaszkodni valamiféle lépcsőn, felszállni a villamosra, vonatra, micsoda kínlódás, még ha kimondott fizikai fájdalmat nem érez is az ember. Amellett, ezek a csonkulások, bénulások, sérülések *látszanak is*, ha a szembejövők vagy a hátulról előre sietők nem is vesznek gyakorta tudomást róla. Mindezekbe az élet-mínuszokba bele kellett tudnunk törődni, a kesergést abba hagyni, a hiányos erő kifejtést valami módon kompenzálni. (Lajcsika már javítaná: kiegyenlíteni...)

Az engem sújtó agysebesülés – minden „csodálatos” kimenetelle dacára – ekkor már véglegesnek tűnő maradványa a bal

lábam majdnem teljes bénulása és idegrendszerem működésének némely zavara lett. Fáradékonyabbá váltam, a lelki megterheléseket sokkal csekélyebb mértékben tudtam további életem során elviselni, holott épp az idegrendszer sérülése miatt lett érzékenyebb, ingerlékenyebb, indulatosabb az ember, mint amilyen volt, bármiféle konfliktushelyzetben azelőtt.

Aki eddig megtisztelt soraim olvasgatásával, jól tudja, hogy azelőtt se voltam az a könnyen kezelhető báránycsaj. Hamar fölfortyantam, volt, aki pukancsnak vagy mérges kisembernek nevezett – már a tragikus doberdói sebesülésem előtt is. Tessék elképzelni a viselkedésemet, mióta „felgyógyultam”, máig! Bizonyos, hogy nem volt könnyű velem kijönnie, összeférnie sem családtagnak, sem barátnak, kollégának, idegennek! Az időjárás is rettentően befolyásolt. Időváltozáskor, egész életemen át – 1916 óta – olyan kínokat, fizikai fájdalmat és „indokolatlan” idegeskedéseket éreztem, hogy én azt nem tudom leírni! Bal lábamra évtizedeken át alig tudtam ilyenkor rálépni, úgy hasította a fájdalom a talpamat, a lábfejemet, mintha késsel szeletelnék. Ilyenkor meg-meginogtam járás közben, és el kellett viselnem idegenek szitkait, hogy „aki ilyen részeg, ennyit iszik, miért nem marad otthon?” A szembejövők, a mögöttem haladók, noha láthatták egész életemben kézben viselt botomat, nem arra gondoltak, hogy mennyire hadirokkant vagyok, ideg-bántalmakkal kínlódom, hanem arra, hogy megint jól beszívtam valahol. Pedig hadirokkanttá válásom óta

egyetlen esetre se emlékszem, hogy akárcsak becsíptem volna, nemhogy lerészegedjem. Nem is kedveltem annyira a bort sohasem. Ebéd után, vagy ha vendégek jöttek, netán valaki felköszöntött név- és születésnapomon, kinevezésem alkalmával, meg-megittam egy-egy pohárával. Sohasem többet. Ezt is csak akkor, ha nem buzgólkodott éppen a gyomorsavam vagy a később kialakult nyombélfekélyem. A pálinkának még a szagát se bírtam, finom italokra, konyakokra pedig nekem sohasem telt, azt se tudtam, milyenfélék léteznek a világon. Érdekes módon, amikor éppen aktivizálódott a nyombélfekélyem, a túrós laskát, a töltött káposztát, meg általában azokat az ételeket, amelyekről az orvosok lebeszéltek, kiválóan bírtam. Akkora darab füstölt szalonnákat vágtam be, egy-egy szelet kenyérral, hogy csak néztek rám, akik tudták, mi bajom. De amiket javasoltak – tejet, tejtermékeket, diétás étel-

féléket –, azoktól majd meghaltam. Mikor orvosomnak mindezt megemlégtettem – a harmincas években dr. Ion Şuroiu volt a román posta orvosa Váradon –, így válaszolt: „Azt fogyasztás, Nagy úr, amitől jól érzi magát, ne azt, amit ilyenkor általában ajánlani szoktunk! Minden betegség egyedi, a betegnek kell kikísérleteznie önmagán, mi hasznos neki, mi nem.”

(Folytatjuk)

A szöveget gondozta és szerkesztette:
SZILÁGYI ALADÁR

PÉTER I. ZOLTÁN

A Kishídtól a Szent László hídig

Most, amikor hat évtized elteltével a Szent László híd rég esedékes felújításán dolgoznak, érdemes felidézni a két partot összekötő előző hidak történetét. Bevezetőként azt is meg kell jegyezni, hogy ezt a vasbeton szerkezetű hidat nem sokkal a főjavítás megkezdése előtt nevezte el a város vezetősége Szent Lászlóról. Igaz, a váradiak már jóval előtte is ezen a néven emlegették, de csak Újváros főterének elnevezése után.

A fahidak története

Az egykori Kispiacot (a későbbi Szent László, mai Unirii teret) Olaszival összekötő első hidat Csáky Miklós püspök verette. A hídverés pontos időpontja nem ismeretes, de valamikor 1737–1747 között történhetett, Csáky püspöksége idején. „E híd egy új közlekedési utat nyitott, mely Újváros főterét Olaszin keresztül ennek északi kapujával a legrovi-

Így nézett ki a vashidat megelőző utolsó fahíd

debb vonalban kötötte össze s e vonallal Olasz mai főutcáját alakította meg” – állapította meg Bunyitay Vince. Az idézetben szereplő északi kapu a mai Braşovului utca torkolata közelében volt, a Páris patak hídjánál, amelynek a medre akkor még ott húzódott.

Kerényi Miklós újságíró a *Nagyvárad* 1878. november 7-i számában azt állította, hogy: „Az alsó, vagy Kis-híd a múlt század [18. század] utolsó évtizedében alakított át szekérrel járhatóvá. Azelőtt csak gyaloghíd volt.” Emiatt is nevezték Kishídnak. A járművek számára előzőleg is használható híd – a Nagyhid – a későbbi Sztaroveszky (mai Magheru) utcánál kötötte össze a két Körös-parti várost. Lássuk, hogy mit írt még a fahídról az egykori váradi újságíró: „Az alsó, vagy Kishíd a Nagyhíddal szemben mondhatni művészileg volt készítve, amennyiben két oldalán emelő művekkel volt ellátva és gyalogjárója is volt a Kispiacz felőli oldalon. Azonban a szekerek részére szűkebb volt a mostaninál a tér, közepén sem volt választó gerenda és így a járművek a hídon tértek ki egymásnak, mi igen sokszor, kivált hetivásár idején megakasztotta a közlekedést, órákra is...”

Ezt a hidat az 1817. május 31-i árvíz elsodorta, hamarosan újjáépítették. Néhány évtized elteltével a hídlábak elkorhadtak, emiatt 1851-ben egy újabb árhullám elmosta ezt a fahidat is. Egy újabb fahidat építettek a régi helyére, de két évtized elteltével már arról cikkeztek a *Nagyváradban*, hogy kőhidat kellene emelni a fahíd helyébe, ám a város kasszájából csak hídjavításra tellett.

A *Nagyvárad* 1878. október 11-i száma már azt tudatta: „A Kishíd lebontásához már tegnap reggel hozzáfogtak s a kocsiközlekedés a Nagyhídra szorítottatott, míg a gyalogosközlekedésre az e célra épített palló megnyitottatott.” Hiába szerettek volna a váradiak kőhidat, Erdélyi György építőmester ezúttal is csak fahidat emelt. Az újabb fahíd 1879 februárjára készült el. Ez a fahíd látható az eléggé rossz minőségű első képen.

Hét évig bírta ez a híd a forgalmat, 1886. július 16-án már azt közölték a lapok, hogy átalakítást végeznek rajta. A *Nagyvárad* 1886. augusztus 1-i számának névtelen újságírója azon

kesergett: „Minő hátránya a forgalomnak egy ilyen hídjavítás, arról ma temérdeken tanúskodhatnak. Ezért kell nekünk egy vashíd, ha a mostani korhadni kezd.” Újabb hat évnek kellett eltelnie, hogy a vashíd ismét szóba kerülhessen.

Vashíd a Körös két partja között

A vasból készített Kishíd tervvázlatát Nagyvárád mérnöki hivatalában Busch Dávid főmérnök irányításával 1892 tavaszán készítették el. Ezt követően pályázatot írtak ki a híd elkészítésére. Hét pályamű érkezett be. Volt közöttük felső ívekkel ellátott és rácsos vasgerendás, olyan, mint a

Itt még láthatók a fahíd lábainak korhadt maradványai

Sztaroveszky utcai vashíd is. A bizottság olcsósága miatt az utóbbi típusból Nicholson W. Fülöp tervét javasolta elfogadásra. A városvezetés erre rá is bólintott, és 1892. október 21-én megkötötték a szerződést a kivitelezésre.

Novemberben a szárnyfalak alapjainak ásásával mindkét parton elkezdték a munkát. A téli szünet után majd csak 1893 júniusában kezdtek a tulajdonképpeni munkához, a hídfők kőépítményeinek a megépítéséhez, a vasszerkezetek összeállításához. „A híd magasságának végleges megállapítása után a tengelyeket lerakták a vasszerkezet négy sarka alá, így most már az egész vasrész azokon nyugszik. A felső ívezet szögelése pár nap múlva készen lesz, valamint a két oldali gyalogjárók tartói is be vannak kapcsolva” – amint arról a *Nagyvárad* napilap 1893. július 26-án beszámolt. A hidat Szent István napjára adták át, utána sikeresen megtartották a terhelési próbát is. 1893. augusztus 24-től indult meg rajta a forgalom.

A híd viszonylagos olcsósága – ami az építéskor fontos szempont volt – később nem tudta ellensúlyozni az esztétikai elvá-

rásokat. A helyi tanács 1906 nyarán is tárgyalt arról, hogy a hidat kicserélik egy korszerű, szebb szerkezettel, de végül maradt a régi. 1908-ban Rimler Károly polgármester kezdeményezte a vashíd kicserélését. Igaz, ekkor még csak esztétikai okok miatt, de az 1940-es évek elején az új városvezetés már amiatt akarta lebontatni a hidat, mert az statikai szempontból meggyengült, korlátozniuk kellett rajta a közúti forgalmat, de a háborús körülmények miatt az új építésére nem kerülhetett sor.

1944. október 12-én a visszavonuló német alakulatok felrobbantották a hidat, miután agyonlőtték a híd védelmére kirendelt 12 idős váradi népfelkelő honvédet, akik megtagadták a híd megsemmisítését.

Az 1893-ban átadott vashíd

Ideiglenes fahíd, vasbeton híd, hídjavítás

Miután a front áthaladt a városon, Ványai Károly új polgármester sürgős kötelességnek a háborús sebek eltüntetését, elsősorban a hidak újjáépítését, illetve kijavítását tartotta. A

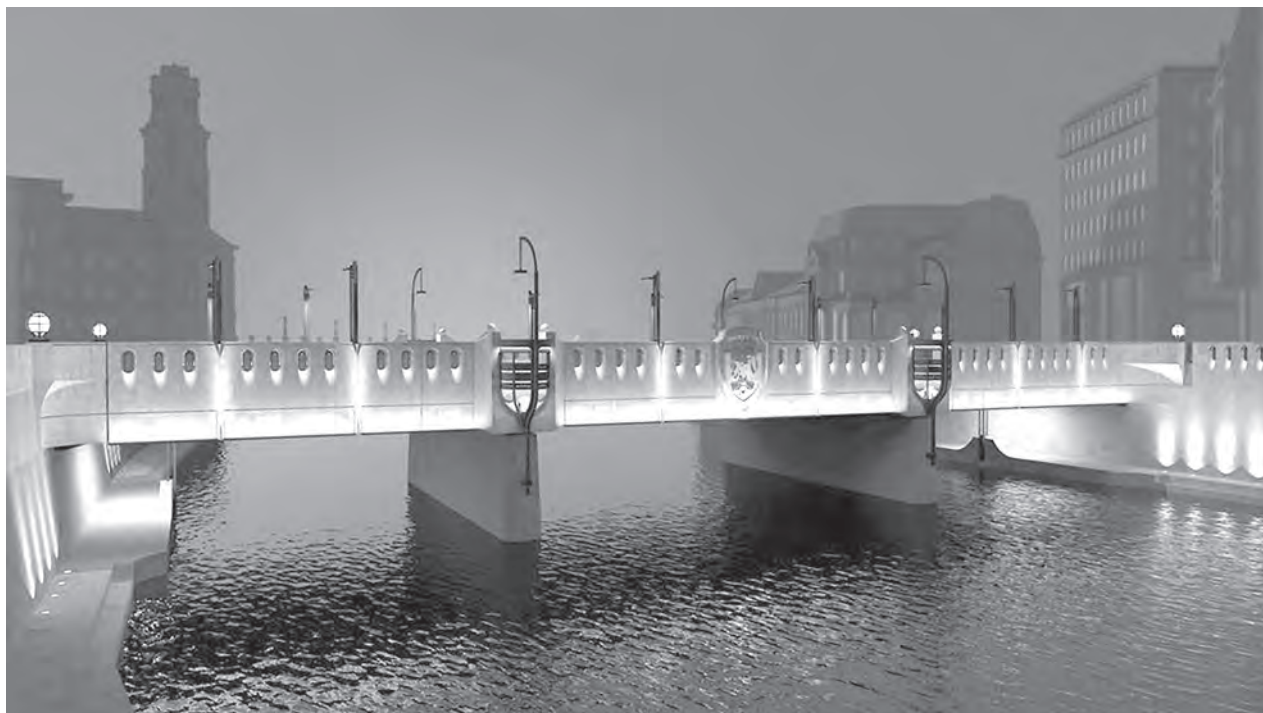

Ezt a Körösön átívelő hidat láthattuk hat évtizeden keresztül

Az 1945-ben ideiglenes jelleggel vert fahíd

Kishíd vasszerkezetű elemeit kiemelték a Körösből, s a lakosság számára pontonhidat építettek, amelynek vaslemezrel lezárható lejárata a városháza mellett volt. Napjainkban a horgászok járnak itt le a Körös partjához. A vashíd helyébe ideiglenes jelleggel egy nagy teherbírású fahidat ácsoltak, ezt korabeli szemtanúk szerint még le is aszfaltozták. A fahidat 1945. május 1-én adták át a forgalomnak. Megindulhatott rajta a villamosközlekedés is két sínpáron.

Már ekkor dolgoztak Pintér István főmérnök vezetésével a jövő vasbeton híd tervén. Hogy a közel egy évtizeddel később megépített híd ennek a tervnek az alapján készítették volna el, erre vonatkozóan nincsenek információink.

Végül 1954-re készült el a ma is látható vasbeton szerkezetű híd, s azóta szerves része lett a városképnek. Jól bírta a terhelést egészen a legutóbbi évtizedig. És bár ebben az időben többször is tervezték az egyre sürgetőbb főjavítását, különféle okokból az egyre csak késett. 2015. szeptember 15-én kezdték el a híd felújítását, de a kedvezőtlen időjárás miatt 2015. december 18. és 2016. február 8. között leálltak a munkálatokkal.

Nem térek ki a híd felújításának ismertetésére, hisz megtette ezt a helyi sajtó többször is. A híd átadását 2016. június hónap derekára tervezték, ám július derekán még csak a gyalogosok használhatták, a munkálatok képe alapján talán szeptemberre megindulhat a forgalom.

KÓS ANNA

A CGI, a rajzfilm és a mese új dramaturgiája

ESSZÉ

A digitális világ beköszönte több olyan terület konvergenciáját váltotta ki, amelyek addig hagyományos módon jól körülhatárolt műfajokat képviseltek. Míg húsz évvel ezelőtt senki nem tévesztette össze a telefonját a televíziójával, ma már a legtöbb tévéadónak van mobilbarát verziója, tizenöt évvel ezelőtt a filmeket különféle hordozókról, például kazettákról néztük, most megtorrenteljük őket. Ugyanezt elmondhatjuk a filmgyártásról is. Húsz évvel ezelőtt világos volt, hogy a játékfilm filmtekerceses felvevőgépekkel készül, a játékkonzolos *Mario* pedig pixelekből tevődik össze. Ma már a világ legnagyobb kameragyártó cégei (az ARRI, a Panavision és az Aaton) lassan beszüntetik a klasszikus, celluloid filmmel működő gépeknek a gyártását, az 1993-ban berobbant *Jurassic Park* dinoszauruszai óta világos, hogy a *Gyűrűk Urától* *Mauglin* át az interaktív *Marióig* minden magára valamit is adó produkció CGI (Computer-Generated Imagery, vagyis számítógépen létrehozott kép) technológiával készül.

A technika tulajdonképpen a réges-régi bluebox újragondolása, persze tagadhatatlanul szemfényvesztőbb a végeredmény. És hogyha arra gondolunk, hogy a sci-fik mindig megjósolták a technika haladási irányát, akkor a *Star Trek* pihenőszobáira gondolva, ahol különféle programok segítségével fizikailag is átélhető virtuális helyszínek teremthetők (a megjelenő virtuális szereplők valóban fejbe verik vagy megcsókolják a programozót – kinek-kinek vágyai szerint), akkor nem sokat kell várnunk arra, hogy a moziban tulajdonképpen egy interaktív játékteremben legyünk, ahol átéljük, eljátsszuk, sőt alakítjuk a sztorit.

Tudom, hogy a technika fejlődését nem lehet megállítani, és nem is tartozom azok közé, akik esetleg nosztalgiából ragaszkodnának a régi, jól megszokott formákhoz és megol-

KÓS ANNA (1961, Kolozsvár) televíziós szerkesztő, főmunkatárs, egyetemi oktató, a Marosvásárhelyi Művészeti Egyetem magyar karának dékánja. Fontosabb dokumentumfilmjei: Kukkolási jegyzőkönyvek (2009), Transzilván (láv)sztorik (2015). Több kommunikációtudományi szakkönyv szerzője.

dásokhoz. Nincs gondom a virtuális világgal, nem gondolom, hogy az emberi elme feltétlenül magasabb rendű lenne a mesterséges intelligenciánál (ámbar ez ugye vitatható, hogyha az emberi elme hozza létre a mesterségeset, akkor mégiscsak kellene lennie valami alá-fölé-rendelésnek a dologban), és attól a lehetőségtől sem riadok vissza különösebben, hogy a jövőnket virtuális lények fogják benépesíteni. Úgyhogy alapjában véve lelkesednem kellene a digitális technikákat alkalmazó filmekért.

Amiért mégsem teszem, az a CGI lények ellenszenves csúnyasága. Nem azért undorítóak, mert olyannak talál-

ták ki őket (Gollam a *Gyűrűk Urában*, a *Star Wars* számtalan figurája, szörnye stb.), ráadásul nem is olyankor igazán visszataszítóak, amikor a dramaturgia miatt annak kell lenniük, hanem amikor az alkotók éppenséggel szeretnék megkedveltetni velünk az illető hőst. A hibátlanul szép szereplők létrehozásába apait-anyait beletesznek alkotóik, az esztétikai szépséket a sárga irigység környékeznék a szabályos arcvonásoktól, sudár természetektől, rugalmas járástól, amit az IT szakemberek eme digitális lények számára remekbe szabtak, és mégis viszolygok tőlük, akár csak az Isaac Asimov *Alapítvány*-sorozatában az emberek a robotoktól, bármennyire is humanoidok. Gondolom, ennek oka a Darwin által meghatározott szépség-fogalom, szerinte ugyanis az emberek azt tekintik szépnek, ami a genetikai reprodukció valószínűségét maximalizálja (egyes elméletek szerint ezért válnak groteszkké a legjobban sikerült esztétikai műtétek is bizonyos idő után). A digitális lények nyilvánvalóan nem játszanak szerepet, ha genetikai reprodukcióról van szó, következésképp bármilyen formásak is egyébként, nem hitelesek az alapvető emberi érzelmekről (szerelem, féltékenység, anyai, apai kötődések stb.) szóló történetekben. Ezzel szemben a nem szépnek, hanem eleve undorítóknak szánt lények visszataszító voltát erősíti ez a zsigeri elutasítás (digixenofóbia?), ami viszont jól tesz a dramaturgiának, így az ellenszenvesnek kitalált szereplők nem zavaróak annyira, vagyis mondhatni, sikerültebbek.

Mivel a mese az élet reprodukciója, fenntartásaim természetesen a rajzfilmek új generációjával szemben is érvényesek. Ifjúkorom rokonszenves figurái: Vuk, Garfield, a Hupikék törpikék, Maugli, Micimackó és a többiek mind, akik a CGI technikával készített filmekben éltek újra, sajnálatos módon inkább viszolygást keltenek bennem, nem pedig a viszontlátás örömét, hogy új kalandokat követhetek figyelemmel életükből. A rajzfilmfigurákat azért szereti az ember, mert bizonyos emberi tulajdonságokat testesítenek meg, karikatúra-szerűen, néhány vonással felskiccelve a lényeket. A digitális technika azonban lehetőséget nyújt arra, hogy a legapróbb részletekig kidolgozzák a figura alakját és reprodukálják a mozgását, csak hogy amikor valami megtévesztésig hasonlít egy valóságos élőlényhez, de láthatóan nem az, nos, ez a helyzet inkább zavarba ejt. A minél tökéletesebbnek, megfoghatóbbnak és élethűbbnek tervezett főszereplők éppen azt vesztik el, amiért szeretjük (szeretnénk) őket, a karakterüket. Sőt,

elkezdenek hasonlítani egymásra: őszintén szólva nehezen tudnám megmondani, hogy a digitális Vuk, Garfield, Micimackó és a többiek miben különböznek egymástól.

A számítógépen digitálisan létrehozott képi világ a szereplők környezetének megalkotásában is lehetőséget nyújt arra, hogy a készítőik fantáziáját ne korlátozza semmi. Ez a parttalan lehetőség a fantázia olyanféle túlburjánzásához vezet, mint a hollywoodi aranyidőkben (a *Ben Hur*, az *Elfújta a szél*, az *Antonius és Kleopatra* készítésének idejében), amikor az óriási büdzséjű filmekben óriási díszletek közé képelték a szereplőket a rendezők, az egész égő Atlanta és még néhány piramis is belefért a dologba. A számítógépnek is mindegy, hogy mi mekkora, és bármilyen mozgást egyformán tud generálni, így miért ne lehetne a rajzfilm dramaturgiáját egy kicsit akciósabbra venni: legyen az erdő vagy a város, netán a hegy hatalmas, mutassuk be lendületes mozgású, lenyűgöző panorámázással körbefutva, a szereplők körül mozgó lényeket pedig (vadállatok, emberek, szörnyek stb.) bemakrózzuk, hiszen a programnak mindegy, hogy mennyire bújik közel a tigrishez vagy akár a *Tyrannosaurus rex*hez. A technikai lehetőség lenyűgözi a készítőket (majd később a nézőket is), és eltereli a figyelmet az eredeti dramaturgiai szándékról. Az egész film félelmetesebbé, agresszívebbé válik.

Itt meg kell jegyeznem, hogy van a digitális rajzfilmeknek egy másik vonulatuk is, amely az úgynevezett

védelmesítő mesét mozgóképesíti. A védelmesítő mesék konfliktusmentes történetek, a szereplők tökéletesek, életük csupa boldog tevékenységből áll (*Az én kicsi pónim; Thomas, a mozdony* stb.). Hogyha igaz, hogy a rajzfilmek valójában fogyasztásra szánt termékek egy fogyasztói társadalomban, és ha igaz az, hogy minden termék készítői konkrét elképzelésekkel rendelkeznek arról, hogy milyen célközönségnek dolgoznak, akkor a rajzfilmgyártók két teljesen különböző gyermektársadalomnak készítik a fenti kétféle rajzfilmeket. Kicsit úgy képzem el ezeket a fogyasztói csoportokat, mint ha H. G. Wells *Az időgép* című regényéből kerültek volna a képernyők (vetítívásznak) elé: vannak a békés, kedves eloi-gyerekek, akik csak szeretetre vágnak ezen a világon (ismertek a világról például nem, egész nap elvannak a kicsit butus pónijukkal), és vannak a morlock-gyerekek, akiknek állandóan harcolniuk kell valamilyen eddig sosem látott, elképesztő ellenséggel, valamilyen sosem látott, elképesztő helyen. A rajzfilm-műfajoknak ez a két, szöges ellentétben való fejlődése azonban egy másik téma, ami nem tárgya ennek az írásnak, hiszen külön elemzést igényelne.

Visszatérve a CGI animációkhoz, készséggel elismerem, hogy a tőlük való tartózkodásom – már-már irtózásom – ellenére engem is lenyűgöz a technika, amely lehetővé teszi

a létrehozásukat. Örvendek annak is, hogy mint minden hi-tech fejlesztés, idővel számunkra, gazdaságilag az Egyesült Államok filmkészítőinél rosszabbul eleresztettek számára is, egyre inkább elérhetővé válik a kipróbálása és használata (a bukaresti Színház- és Filmművészeti Egyetem tanárai és diákjai már dolgozhatnak egy ilyen felszerelésen). Mindössze csak annyit szeretnék remélni, hogy miután kicsodálkoztuk magunkat azon, hogy mi mindent lehet „megcsinálni” ezzel a technikával, visszaterünk a kicsit esendő, kicsit kacagnivaló, de ránk, emberekre jellemző tulajdonságokkal bíró és társadalmunkra jellemző konfliktusokkal küzdő karakterekhez és történetekhez. Más szóval nem használjuk fel a technikai fejlődést annak felszámolására, ami a művészet lényege valamilyen módon: az ember tökéletlensége, és ebből eredő szépsége.

DÁNIELISZ ENDRE

Közkinccsé lett a teljes Arany-életmű (5.)

Egy élet levélváltása (1.)

Kultúra

Arany János összes művei kritikai kiadásának eddig 14 kötetével ismerkedtünk meg; egyidejűleg vettük tudomásul, hogy napvilágra kerülésük csupán 13 esztendőig igényelt. Ezek nyomán föltárultak előttünk halhatatlan eposzai, balladái, lírai alkotásai létrejöttének körülményei, az angol és ógörög színművek magyarítása. Részesei lehettünk két irodalmi folyóirata szerkesztői gondjainak, a család létét biztosító hivatali tevékenységének, nem végső soron közösségi feladatvállalásainak. Tanúi lehettünk ama csodának, hogy nyugdíjas éveiben megújuló szellemi elkötelezettsége arra buzdította, hogy befejezze a *Toldi trilógiát*, folytassa *Bolond Istókját*, s a nyári hónapok gyümölcse öregkori lírájának, mágikus elemeket ötvöző balladáinak felsorakoztatása az *Őszikék* versciklusban.

Mindezek a teljesség valóra váltását bizonyítják. Ám a Tudományos Akadémia Irodalmi Intézetének Szövegkiadási Bizottsága ezt nem így értékelte. Az 1950-es évek elején úgy határozott, hogy halhatatlan klasszikusaink, Petőfi és Arany valamennyi alkotását az irodalomtörténészek igényeinek eleget tevő kritikai kiadásban bocsátja a kutatók s gondos olvasók elé, amibe az általuk s a hozzájuk írott levelek is beleillenek. Az ezutáni kötetek másságát kifejezendő a címlapra új titulus is kerül: *Arany János levelezése*. Alatta – zárójelben – az itt helyet kapó levelek két szélső keletkezési éve. Az átellenes lapon megőrizték a kritikai kiadás folyamatos sorszámát, ami a XV. kötettől XIX.-ig terjed; alatta pedig: *Levelezés* 1-től 5-ig. E sorozat 1. és 2. kötetének főszerkesztője továbbra is Keresztury Dezső, lektora Barta János. A Szövegkiadási Bizottság az ő tudtukkal és jóváhagyásukkal bízta meg a teljes Arany-levelezés feltárásával és elemzésével az irodalomtörténész Sáfrán Györgyit, az MTA levéltárának alapos ismerőjét. Besegítőként Bisztray Gyula literátus szerepelt, a Tompa Mihály-életmű és -levélváltás lelkes búvárlója.

DÁNIELISZ ENDRE (1925, Nagyszalonta) tanár, irodalom- és helytörténész. A Bolyai Egyetemen diplomázott (1951). Előbb tanár, majd az Arany János Emlékmúzeum igazgatója (1956–1965), később nyugdíjazásáig ismét tanít Nagyszalontán. Irodalom- és helytörténeti kötetei mellett több ezer írása jelent meg különböző lapokban. A Biharország folyóiratban jelenleg nyelvvédelmi sorozatot közöl. A Magyar Kultúra lovagja.

A kételkedő elmékben fölmerülhet a célszerűség kérdése: ha már a kritikai kiadás Arany valamennyi alkotását kezünk ügyébe helyezte, mi szükség e sorozatot további öt kötetrel gyarapítani? Kérdésükre a história s az irodalomtörténet felel: az ókorban Julius Caesar, a kiváló államférfi vitte el a legszorgalmasabb levélíró megillető palmaágat; az 1700-as évekből Goethe és Schiller levélváltása említendő. Magyar földön a XIX. század elején Kazinczy, néhány évtizeddel később

Toldy (Schedel) Ferenc és Arany előkelő helyezését gazdag hagyatékuk bizonyítja. Utóbbi összes művei kritikai kiadásának záró öt kötetében 2620, részben az ő tollából, részben a válaszokból, egyéni kezdeményezésekből származó írás növelte ily tekintélyessé a főntebbi számadatot. Ezt némileg gyarapítják a kötetek függelékeiben közölt, kevésbé fontos személyek jelentkezései, viszont szerfőlött gazdagabbak lennének az idős Arany szorgalmasan gyűjtögetett családi, baráti leveleivel. Művelődéstörténetünk mérhetetlen tragédiája az, hogy 1945 januárjának végén a Voinovici–Szalay-villát több szovjet bombatámadás földig lerombolta. Mindaz semmivé lett, amit klasszikus költőnk az utókor számára megőrzendőnek ítélt.

Az eredeti Arany-leveleket, valamint a többséget képviselő hozzá írottakat számtalan művelődési intézmény és néhány magános őrzi – utóbbiak hagyatékként örökölték őket. Természetes, hogy ennek a nemzeti kultúránkhoz tartozó irodalmi kincsnek elsődleges letéti helye az Akadémiai Könyvtár Kézirattára. Mennyiségben kevesebb, de tartalmilag jelentős gyűjtemény az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában, valamint a Petőfi Irodalmi Múzeumban található.

Néhány kézirat Nagykőrös, Debrecen és Sárospatak kincse. Természetes, hogy a Magyarország jelenlegi határain túli intézmények közül a nagyszalontai Arany János Emlékmúzeum magasodik ki. A világra ment költőnknek szülőföldjéhez kapcsolódó gondjain Ercsey Sándor sógor enyhít, aki 129 hiteles levelét őrizte meg. Szalontán kívül csupán nyolc Kárpát-medencei nagyvárost említhetünk néhány kézirattal.

Már említettük volt, hogy a levelek ismertetésére való átállítás 11 esztendőn át tartott. Ennek során háromtagú akadémiai kutatócsoport – Sáfrán Györgyi vezetésével – 1957 őszén Romániában egy hónapot töltött. Ebből Nagyszalonta, közlebről az Arany Emlékmúzeum tíznapos kutatást igényelt. Mikrofilmre vették a teljes Arany–Ercsey levélváltást, sőt a két családhoz s egyéb helybeliekhez fűződő bizonyítékokat. Sáfrán Györgyi a kutatómunkája és elemzése során fölmerült kérdéseket tisztázandó 1965 őszén a Csonkatorony levéltárát ismét fölkereste. A Securitate segítőként egy „magyar tudóst” bízott meg. Ennek átkos következményét mind a külhoni vendég, mind az Arany múzeum, nem szólva e sorok papírra vetőjéről, hosszú időn át gyötrellemmel szenvedte el.

*

Sáfrán Györgyi szerteágazó munkája eredményét 1974-ben adta át a kritikai kiadás legfőbb szerkesztőinek, s ők 1975-ben 950 lapon jelentették meg. Tartalmazza az 1828–1851 között keltezett 344 Arany-kéziratot s a neki szóló leveleket. Érdekes jelenség e kötet kezdő és záró szövegének műfaji és szerzői hasonlósága. Az 1. szám után a 12 éves Arany Jánoska versbe szedett levelével találkozunk, amellyel korábbi kedves tanítóját, Dévai Bálintot kereste föl: „Kívánom hivataljának / Ízes gyümölcsöt vegye / És ne a bűnnek bánatnak / Keserű tejét egye.” – E kötet 344., végső főszovegét a 14 éves gr. Tisza Domokos postázta korábbi nevelőjének Gesztről Nagykőrösre. Szép szavú levelét három saját versével zárta.

A fönt említetteken kívül még 36 személy és intézmény neve és szövege került a XV. kötetbe, ám mind tartalmi, mind terjedelmi okból bemutatásukról le kell mondanunk. Helyettük essék szó XIX. századi költészetünk három halhatatlanjának levélváltásáról! A kezdet kezdetén lírikusunk így vélekedett: „Arany, Petőfi, Tompa, isten krisztus szép triumvirátus, s ha dicsőségünk nem lesz is olly nagy, mint a római triumvirátus volt, de érdemünk, úgy hiszem, lesz annyi, ha több nem.”

Arany számára Petőfi barátsága életének legnagyobb, haláláig el nem halványuló élménye volt. Tehetségének új erőit szabadította fel: tudatosította költői terveit, politikai nézeteit,

előrevitte a korábbiaktól távolodó, mélyreható tettek felé. Egyetértettek a nép nemzeté emelése s a népies költészetnek nemzeti poézissá fejlesztése követelményében. Barátságuk őszinteségéről vallanak kölcsönös látogatásaik, Zoltánka születésekor teremtett komaságuk. Megejtően rokonszenves érzelmek bomlanak ki leveleik megsárgult lapjain, tudván tudva azt, hogy míg Petőfi indulatos, erős akaratú, elveiért bátran küzdő, kolerikus vérmérsékletű, addig Aranyt a melankolikus temperamentumából fakadó szemlélődő hajlam, elmélyülési készség, tekintélyes műveltség és szellemi kultúra jellemzi. Mindezeket levélváltásuk is igazolja.

Petőfi Sándor első, Aranyt üdvözlő sorai 1847. február 4-i keltezésűek, az utolsót az erdélyi harctérre igyekvőtől 1849. július 11-i dátummal kapta kézhez. Ezek szerint a közügyekkel, poézissal fölöttébb elfoglalt forradalmár költő – mindössze másfél év alatt – 34 levéllel tisztelte meg szalontai barátját, s az kegyelettel őrizgette ezeket, sőt 1858-ban magyarázó jegyzeteket fűzött hozzájuk. – Természetes, hogy a korábbi másodjegyző nem hagyta válasz nélkül a kapott leveleket. A főntebb jelzett időszakban Arany pontosan 34 viszonzó írással tisztelte meg eszmetársát. (A közöltekhez egy apró kiegészítést: jó kedvében Arany két levelét versformába foglalta, míg Petőfi csak egyet, de azt is ritmus és rím nélkül.)

*

Ideje, hogy áttérjünk a másik lelki baráttal kialakított kapcsolatra. Arany költészetében Tompa neve, személye Petőfi lelkes üdvözlétére válaszoló versében olvasható: „Oh mondd meg nevemmel, ha felkeres Tompa, / Mily igen szeretlek téged, s őt is veled.” Előzőleg már idéztük a vezérszerepre számot tartó Petőfit hármójuk triumvirátusának elhivatottságáról. Együtt kívánta győzelemre vinni szellemi és politikai célkitűzését: új magyar nemzeti irodalmat teremteni népköltészeti forrásból. „Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék, s ez a század föladata.” E soraival úgy emeli magához Aranyt, hogy egyúttal tömegmozgalmi fegyvertársává teszi. Tompát már korábban maga mellett érezte. Rajtuk kívül akadtak még társak, szövetségesek közéleti és irodalmi terveik valóra váltásához.

Petőfi és Tompa már 1844-től kapcsolatba lépett egymással, sőt – esztendő múltán – személyesen is találkoztak. Ennek az volt az előzménye, hogy a szintén versíró Kerényi (Christmann) Frigyes egy hónapi időtartamra meghívta, vendégül látta Eperjesen az ország legtekintélyesebb poétáját. Tompa ekkortájt ugyanitt nevelősködött, s a személyes kapcsolat megszilárdult közöttük. Bejárták a Felvidék jeles városait, szépséges tájait. A látotakról, történetekről Petőfi *Úti jegyzeteiben* folyamatosan beszámolt lapjának. Az egyiket hangulatosan kívánván befejezni megjegyezte: amíg ő Kerényivel az erdős hegyeket járta, Tompa egy fának dőlve aludt, és erősen horkolt. Ezt a nyilvánossá tételt összezördülés követte, amit eltérő alkotói elveik, közlési nézeteltéréseik tovább mélyítettek. A szelíd lelkű szalontai barát többször is megkísérelte kibékíteni őket. Hasztalan. Még e kísérletet is nehezményezték. Egy újabb nézeteltérés hatására az immár bejei lelkészünk Petőfi összes levelét tűzbe dobta, a magyar irodalomtörténet mérhetetlen veszteségére. – Ez a meggondolatlan cselekedet a galamblelkű Aranyt érzelmileg elidegenítette barátjától; 1848 nyarán elhallgatott, és két kerek esztendőn át neki egy sort sem írt.

A forradalom eltiprását követően – Arany kezdeményezésére – visszatért korábbi kapcsolatuk. 1851 novemberéig 21 általa fogalmazott levélről szerettek tudomást kutatóink, azonban ezek – furcsa módon – egytől egyig eltűntek. Tompa pontosan ennyi választ küldött Szalontára, amit a

címzett megőrzött. Évtizedek múltán fia az MTA Kézirattárá-
nak adta át. Az irodalmi múltunk iránt érdeklődők a *Levele-
zés* öt kötetének mindenikében találkoznak a 22 éven át tartó
kapcsolatuk során papírra vetett mondanivalójukkal. Az
összesítésben Arany 148, míg Tompa 198 jelentkezéssel szere-
pel. Bisztray Gyula szerint „Arany és Tompa levelezése a
világirodalom levelestárában számottevő kincs”, a XIX. szá-
zadi magyar irodalomban pedig „a jelentősége rendkívüli”.

*

A két vezető poéta és szívbeli barát után ismerkedjünk meg a
levélváltás gyakorisága szempontjából harmadik helyet kiér-
demlő eszme- és munkatársakkal, a két Szilágyival. Arannyal
való találkozásuk időpontját és személyi kapcsolataikat
figyelve előbb Szilágyi Istvánról (1819–1897) kell szólnunk. Ő
is a debreceni Református Kollégiumban készül értelmiségi
pályára, s egy ideig osztálytársak. Kilenc év múltán István a
szalontai iskola rektora, és – legényember lévén – a baráti
család asztalánál ebédel. Elkerülhetetlen, hogy eközben esz-
mei kérdésekről, főként irodalmiakról szó ne essék. Erre már
azért is sor kerül, mert a vendég nyelvészettel és literatúrával
is elmélyülten foglalkozik. A Kisfaludy Társaság és a Magyar
Tudóstársaság hirdette pályázatokra tanulmányokat, szép-
irodalmi alkotásokat küld, s ezekkel magának hírnevet és
tekintélyes pályadíjakat szerez. Lelkesen biztatja barátját:
cselekedjék hasonlóan. Olykor könyveket, angol nyelvtant
hoz magával. E kétesztendei együttlét után jegyző uram
lemond korábbi fogadalmáról: „nem olvasni többet, ... lenni
közönséges ember, mint más”. Az elmondottak hatására a
jegyzői lakban a költészet otthonra talált. Szakértők állítják:
Arany első, pályadíjat nyert eposza, *Az elveszett alkotmány*
főhősének jelleme erősen hasonlít Szilágyi korábbi szatírjá-
nak egyik szereplőjéhez.

Kötetünk 1851-gyel záruló korszakában Szilágyi 24 levelet
küldött Aranyra, s ő 12-vel válaszolt. Ezekhez még három
további társítható, de azok kézen-közön eltűntek. István kez-
deményezése ezzel nem ért véget. Írásbeli kapcsolatuk továb-
bi negyedszázadig tartott.

A másik barát, az azonos vezetéknevű Sándor ugyancsak ez
idő tájt kereste föl soraival az ország legkiválóbbnak tekin-

tett költőjét. Ámde az elmondandók
érthetősége érdekében ajánlatos éle-
tének korábbi szakaszával megismer-
kednünk. Kolozsváron született, és
egy kerek évtizeddel volt fiatalabb
költőnkél. Egyetemi végzettséggel
tanár, szerkesztő és történetíró. A sza-
badságharc sikerét újságcikkeivel
kívánta ifjan elősegíteni. A bukás
után is hű maradt annak eszméihez,
és abban a szellemben szerkesztette
folyóiratait, majd nagyszabású törté-
nelmi műveit. Bohém természete és
pontatlansága miatt olykor Arany
rosszallását is kiváltotta, azonban
később, 1853-tól Nagykőrösön tanár-
társak lettek. A személyes kapcsolat-
nak köszönhetően jellemét, életcélját
megismerte, s ennek nyomán kapcso-
latuk barátságga nemesedett.

Levélváltásuk 1850 tavaszán azzal
kezdődött, hogy Szilágyi Sándor ver-
set kért a *Magyar Emléklapok* című
folyóirata számára. Az állását veszi-
tett másodjegyző *Letésem a lantot*
című, kesergő lírai vallomását postáz-
ta. Meglepő, hogy kíséző soraiban a
költő azt is feltűntette, hány pengőfo-
rintot vár érte. Ennek magyarázata a
megélhetési gondokkal küzdő apa
családja iránti elkötelezettsége.

E kezdeti ismeretség csupán egy esz-
tendeig tartott, és 14 Arany-, 13 Szilá-
gyi-levelet szült. Szomorú tény, hogy
ez utóbbiak közül tíznek nyoma
veszett. A szerkesztő Arany válaszaiból
következtetett tartalmukra. Arról
is itt kell szólnunk, hogy e borítékok
egy-két lírai vagy epikai költeményt
is tartalmaztak. – Levélváltásukkal
később is találkozunk; tárgya a költő

alkotásainak közzététele folyóiratokban, gyűjteményes kötetekben.

A tíz levélnél kevesebbet fogalmazókról – terjedelmi okból – nem szólunk, egy serdülőkorból kilépő ifjú, Tisza Domokos kivételével. Ő kezdeményezte az írásbeli kapcsolatot 8 levéllel, ezekre egykori tanítója hárommal válaszolt. A kezdő poéta mindenik alkalommal néhány újabb keletű versét mellékelte, elemzést várva róluk. Meglepő Arany komolysága, amellyel e kísérleteket hosszan és alaposan boncolgatta. Az egyre bővülő kapcsolat csupán öt éven át virágzott, mert tudóbaja az ifjú gróftól másvilágra szólította.

*

A levelezés XVI. kötete anyagának összegyűjtése meglehetősen hosszú időt, 7 esztendőig igényelt. Pedig mind az irányító szerkesztők, mind a kutatást végző s az adattárát, jegyzeteket megfogalmazó Sáfrán Györgyi személye azonos maradt. E vaskos, 1264 lapot magába foglaló mű az 1852. január 1. és 1856. december 31. között Arany János írta és válaszként kapott leveleket tárja elénk. Terjedelmes anyagunk feldolgozásához, amint az előzőekben erről meggyőződhattünk, fölöttébb szükséges volt Bisztray Gyula közreműködése. Ezt most nélkülözniük kellett, mert irodalomtörténészünk 1978. január 6-án, 75 évesen elhunyt. Így Sáfrán Györgyinek kellett átvennie a leggyakrabban jelentkező Tompa Mihály írásait is. Eközben azt tapasztalta, hogy Bisztray Gyula – hanyatló egészségi állapota miatt – feladatának nem tudott eleget tenni, a levelek jó részét nem jegyzetelte. Áldozata azért is őszinte elismerést érdemel, mert maga is a hetedik X-hez közeledett. A Szövegkiadó Bizottság ezt azzal súlyosbította, hogy tőle várta a teljes Arany-levelezés feldolgozását. Ennek érdekében további két kötet anyagát cédulázta ki, helyenként magyarázattal kísérve.

*

Ideje, hogy a szerkesztés nehézségeinek bemutatása után a XVI. kötet tartalmi elemzésére térjünk át. Az Arany által nagykörösi tanársága kezdeti öt évében írott és kapott levelekkel ismerkedünk meg. E rövid idő alatt költőnk 44 személlyel teremtett kapcsolatot, miközben öt 51-en keresték föl

soraikkal. Az előbbiek élén Tompa Mihály áll 46 levéllel. Őt Tisza Domokos 36-tal, Ercsey Sándor pedig 33-mal követi. Tőlük messze elmarad Kovács János, a máramarosi főgimnázium igazgatójává lett egykori barát. Viszont örömmel fedezzük fel a fiatal Gyulai Pállal kialakuló kapcsolatot; ő költőnknek éltes korában nélkülözhetetlen munkatársa lesz.

E fél évtized alatt Aranyt 51 személy kereste fel baráti soraival, válaszaival, tanácsainak kérésével. Közülük Tisza Domokos rukkolt az élre, ám a Tompa Mihállyal folytatott levélváltás literatúrai jelentőségével a többiek fölé emelkedik. Ennek alapja a Petőfi-vel együtt megteremtett nép-nemzeti irányzatnak általuk való továbbélte-tése. Átérezték, hogy politikai elkötelezettség vár rájuk: a mostoha körülmények ellenére tovább kell vinniük a szabadságharc hagyományait, és a magyar népet ellenállásra kell buzdítani. E becses célt elérendő teremtette meg Tompa allegóriáinak sorozatát. A legismertebbek közé tartozik *A gólya* című, amelyre az osztrák cenzúra is felfigyelt. Két ízben vizsgálati fogságba vetik, miközben Kelemér község református parókiáján házkutatást tartanak. Aranynak mindedig féltve őrzött leveleit elkobozzák, megsemmisítik. – Néhány év múltán békén hagyták, s ezt követően levelezésük hangneme, stílusa bizalmas, közvetlen. Tompánál fölfigyelhetünk a tollforgatókat megcélzó, humorba illesztett gúnyra. Kapcsolatuk baráti jellegről tanúskodik az Arany családnak 1855-ben immár Hanván töltött vakációzása. Ezt megelőzte a papköltő

nagykőrösi rövid látogatása. Ekkor, 1852 tavaszán találkoztak egymással szemtől szemben.

Ebben az időszakban a kis gróf töretlenül folytatja „költői munkálkodását”. Eredményét rendszeresen korábbi oktatójának küldi véleményezés végett, noha szülei már új magyartanárt szerződtettek, éppenséggel Lévy József költő, újságíró személyében. Arany – példás nevelőként – olykor részletesen, három-négy lapot fölhasználva válaszolt, s olyan színvonalon, amint tette volt a korabeli befutott poéták esetében. Megerősítem az igényessége által kiváltott csodálatom, tudván tudva, hogy diákjainak dolgozatait folyamatosan javítania kellett, tankönyv híján minden órájára leckevázlatot készített, ám ezek mellett múzsája, Kalliópé sem hagyta nyugton. Be kellett fejeznie *A nagyidai cigányokat* és folytatnia a *Daliás idők*et, a *Toldi* trilógia második részét, népies eposzát, *Az első lopást*; belekezd a *Keveháza* hőskölteménybe, fokozott alkotásvágygal a *Csaba királyfi* első énekébe, de ki nem hagyhatók örök életű balladáit és vallomásos lírája. Mindezekre miként jutott ideje a közösségi, irodalmi ügyeket is föl vállaló családjának?

A tevékeny levelezőtársak harmadik helyén nevének kisöccse, az időközben ügyvéddé lett Ercsey Sándor áll. Arany 1850-ben szerény házat vásárolt, mert a jegyzői lakból kitudták őket. Ennek valós oka, hogy a notariális quartély mezővárosi tulajdon volt. A sajátjukat még egy éven át sem lakták, mert megélhetésüket biztosítandó, Nagykőrösre költöztek. Ingtalanuk tulajdonjogát viszont megőrizték, gondozását, lakók felkutatását sógorukra bízták. Leveleiben ő aprólékosan beszámol a roskadozó építmény állapotáról, a változó bérlőkkel vívott csatározásáról. Sőt, a költő kérésére ősszel olcsó búzát vásárol, hogy tavasszal – megbízását teljesítve – jó áron értékesítse. Mindezekről gyakorta és részletesen tájékoztatja sógorát.

*

Az előzőekkel akár be is fejezhetnők a levelezés 2. kötetének ismertetését, ám homályban maradna egy olyan részletkérdés, amely számtalan olvasóban fölvetődhet.

Ez ama látszólagos ellentmondás, hogy költőnk 1851 novemberétől 1860 nyaráig családotul Nagykőrös lakója, viszont a

kritikai kiadás XVI. kötete 1856 decemberével megszakítja életének, tanárságának egységes szakaszát. Kőrösön való tartózkodásuk további három és fél esztendejének levélváltása a XVII. kötetbe kerül, folytatva a fővárosi tisztviselősége és szerkesztői tevékenysége írásaiival. Miért ez az ésszerűtlen megoldás?

Kérdésünkre a legilletékesebb, Sáfrán Györgyi felelt: „Az egyes kötetek összeállításában csak mennyiségi szempont vezérelhetett.” Való igaz. A XVI. kötet anyaga 1264 lapot (oldalt) igényelt, s a következő kötetbe még kb. 700 lapnyi Kőrösön kelt kézírás kívánczolt. Ily vaskos könyvvel olvasója nehezen boldogult volna.

Búcsúzásként Arany levélváltása kritikai közzétételének újabb megszakításáról mindenképpen szólnunk kell. Ezt tettük volt az előző két kötet kiadása közé beékelődött, hét esztendőre rúgó késés esetében, s ezt illik megcselekednünk a XVII. kötet bemutatása előtt. Erre annál inkább sort illik keríteniünk, mert e mostani szünet időtávja megháromszorozódott: az irodalomtörténészek 22 év elteltével juthattak a további levelekhez. Miért? Hiszen azt már közöltük, hogy Sáfrán Györgyi további két kötet anyagát összegyűjtötte, sőt egyeseket értelmezett is. Azonban itt lépett közbe az előrehaladott korával együtt járó betegeskedés, majd a 74. évében bekövetkezett halála (1985). E tragédiát egy hasonló felkészültségű Aranykutató hiánya súlyosbította, továbbá a kritikai kiadás főszerkesztőjének, a 78 éves Keresztury Dezsőnek és a 81

éves Barta János lektornak a lemondása. E három szaktudós kilépése a kritikai kiadás folytatásából bő két évtizedre fosztotta az irodalomtörténészeket s az érdeklődőket Arany János további levelezésének tanulmányozásától.

*

Az előzőekben említettük volt, hogy Arany János kezdeti két kötetének megjelenését 22 évnyi szünet követte. Nem akadt olyan kiadó, akit a 19. század legkiválóbb epikus költőjének személyi kapcsolatai elmélyülten érdekelték volna. Pedig Sáfrán Györgyi két további mű kiadását segítette elő a 28 doboznyi, kicédulázott levélváltással és részbeni jegyzetekkel. Elhunytá után mindezeket az Akadémiai Könyvtár Kézirattára óvta a majdani feldolgozó számára.

Ennek valóra váltását az Irodalomtudományi Intézet azzal oldotta meg, hogy 1994-ben a XVII. kötet munkatársainak vezetőjévé, főszerkesztővé Korompay H. János irodalomtörténészt, a főt említett intézet tevékeny tagját nevezte ki. Kutatásuk az 1857–1861 közötti évek levelezésének 531 darabját juttatta el 2004-ben az olvasókhoz, 1182 oldalnyi terjedelemben.

A közölt kéziratok keltezése kezdetének és lezárásának kérdése magyarázatot kíván. A kezdő dátum adott volt, mivel az előző kötetet záró levél 1856 decemberében íródott. Természetes, hogy a XVII.-et 1857 januárjától kell kezdeni. Ekkor még Nagykörsön tanárkodott Arany, ám folyamatos ittlétük egyre kérdésesebbé vált. Ennek kezdete azzal függ össze, hogy megérkezésekor azonosan vagy hasonlóan vélekedő kartársakkal barátkozott. Idő múltán ezek sorra eltávoztak. A helyükre érkezőket így jellemzi szalontai sógorának: „A collegatus szépen megvan egymással vagy inkább egymás mellett, de a régi jó cimboraság nincs.”

Poézise elapadásához betegsége is hozzájárult: „A fülzúgás kisebb nagyobb mértékben még mindig megvan. [...] Néha nem is hallok oly tisztán, mint máskor.” Látása is gyengül. Noha csupán 40 éves, szemüveget használ. Ennek ellenére az írást, olvasást olykor abba kell hagynia.

Azonban ne legyünk egyoldalúak! Ittléte lehetővé tette a helybeli s a pesti orvosi kezelést, a súlyosbodás megfékezését.

A politikai enyhülés lehetővé tette, hogy a pesti írók (Kemény Zsigmond, Eötvös József, Jókai, Gyulai Pál, Szász Károly), lapkiadók, szerkesztők (Csengery Antal, Heckenast Gusztáv, Kovács Lajos, Sárosi Gyula) személyesen vagy papírra vetett közléseikkel keressék föl Nagykörsön.

Két-három év múltán elvi-esztétikai és irodalmi feladatokkal kezd foglalkozni. Alkotó tevékenysége önállósodik. Önbecsülésének vitathatatlan jele, hogy immár kötelességének érzi magára vállalni az irodalomszervezői hivatást. E felismerését két megtisztelő kitüntetés idézte elő: a Magyar Tudományos Akadémia 1858. december 15-én tagjai sorába iktatja, 1860-ban pedig az újjáalakult Kisfaludy Társaság igazgatójává választja. Ezzel elősegítették szervezői szándékának valóra váltását: célul tűzte ki egy szépirodalmi, kritikai folyóirat megjelenését. *A Szépirodalmi Figyelőt* 1860. november 7-től 1862 őszéig szerkeszti.

Ennek ismeretében a teljességet óhajtó tanulmányozó előtt egy kérdés merül föl: a szerkesztőket s az Irodalomtudományi Intézetet mi készítette arra, hogy a XVII. kötetet nem e sajtótermék megszűntével zárta? A választ a kezdet kezdetén Sáfrán Györgyi fogalmazta meg: a kötetek összeállítása csak mennyiségi szempont dönthet. A szóban forgó mű terjedelme megközelíti az 1200 oldalt. Ám a megszűnés dátumának érvényesítésével az oldalszám 1400-ra ugorva megnehezítette volna a kötet használatát.

*

E terjedelmes előljáró után következzen az ötévnyi levélváltás tömör ismertetése! Az élen – az előző kötethez hasonlóan – a legjobb barátunk, Tompa Mihálynak írott 37 levél áll. Ez nem meglepő, hiszen az eszmetárs életében ez jelentős időszak. 1858. december 15-én az Akadémia tagjai sorába iktatja, így fejezvé ki a költészete által kiváltott nemzeti elismerést. Esztendő múltán sikere tovább gyarapodott. Az Akadémia pályázatára megírja *Kazinczy Ferenc emlékezete* című ódáját, s ezt díjra érdemesítették. Úgyszintén e foglaltosságának gyümölcse a két évtized alkotásaiból összeállított *Versek* öt kötete. Levelezésüknek az irodalomtörténetben több szempontból kimagasló a jelentősége. Kölcsönösen beszámolnak benne terveikről, készülő műveikről; egymás elé tárják megoldásra váró irodalomelméleti és gyakorlati kérdéseiket. Figyelemre méltó az a gazdag korrajz, amely kézírataikból bontakozik ki. Egyébként írásaikat vaskos humor jellemzi. Ezekkel ellentétben Arany gyöngédsége, együttérzése őszintén nyilvánul meg Tompáék két kisfiának elvesztésekor s a tiszteletesné visszatérő betegeskedése idején. A két feleség gyakorta ír egymásnak a férjek beszámolója folytatásaként. Arról mindenképpen szólnunk kell, hogy ritkán találunk olyan Tompa-levélre, amelyben aprólékosan be ne számolna betegségeiről, nyomasztó érzéseiről. Az egykori atlétatermetű, erős ember férfikora delén állandó rosszullétéről panaszkodik. Pesti, sőt bécsi orvosokkal vizsgáltatja magát, és felvidéki, ausztriai fürdőhelyektől reméli javulását. Ilyenkor a lelkészi teendőket a meghívott kispapok végezték el.

*

Az előző kötetben a legtöbb kapott levél a geszti Tisza Domokos tollából származott. Természetes, hogy költőnk ezekre kisegítő szándékkal válaszolt, sőt névnapján verssel köszöntötte. Ám e mostaniból az ifjú poéta levelei, versei teljesen hiányoznak. Miért? Serdülő korából kilépve tüdőbaj támadta meg. Noha szülei – orvosi tanácsra – levegőváltás céljából Olaszországban és Egyiptomban nyaraltatták, 1856 júniusában elhunyt. Édesanyja, gr. Tisza Lajosné gr. Teleki Julianna 1857 januárjában gyermeke nevelőjének, példaképének közli, hogy Domokos papírjai között egykor Nagykörosról küldött leveleinek kötegyére talált. Ezeket a közeli Szalontán lakó Ercsey sógornak juttatja el, hogy ő majd továbbítsa.

A fenti esettől teljesen független a következő: a halálhírt követően Arany Kovács Jánost, egykori geszti tanártársát keresi fel soraival, s ama szándékát közli vele, hogy „jó lenne Domokos verseiből egy füzetkére eleget válogatni”.

E szándék a fájó szívű anya tudomására jutott, és mély tisztelettel köszönte meg a javaslatot, sőt a címet is elfogadta: *Tisza Domokos Hátrahagyott versei*. – A költő nem csupán a szerkesztést s a közlésre érdemesítettek kiválasztását vállalta el, hanem előszót is írt a kötethez. A grófnő 500 példány kinyomtatási költségét állta. Ebből a rokonokat, ismerősöket megajándékozta, Aranyt pedig arra kérte, hogy „kétszáz példány jövedelme valamelyik költő árvái javára fordítandó”. A szerkesztőnek köszönhetően ezt az összeget Garai János fia kapta. – A kötetünk címlapján jelzett öt év során Arany 6 levelét (közülük 4 elveszett) s a grófnőnek 8 válaszát tartjuk számon. A geszti kapcsolat ezekkel véget is ért.

A levélváltás gyakoriságát vizsgálva megállapítható, hogy Szász Károly 34, Gyulai Pál 23 írásával követte Tompát. Arany mindkettejüknek külön-külön 21 választ postáz. – Szász Károly, a korábbi tanártárs immár Kunszentmiklós református lelkésze, az irodalomnak nem fordított hátat. Kötetnyi versét juttatta el barátjához ama kéréssel, hogy nézze át őket, s az arra érdemesek megjelentetését segítse elő. Négy év múltán ez meg is történt az időhiánnyal küzdő barát közreműködésével.

Gyulai Pál író, költő és kritikus kilenc évvel fiatalabb Arany-nál, s ezzel is magyarázható az iránta érzett mély tisztelete. Kezdeti levelezésük részben magán-, részben közügyi tárgyú. Utóbbiak főként az Arany családnak Pestre költözését uralják. A következőkben ennek kiváló okával ismerkedünk meg.

Az ötvenes évek második felében a Habsburg-monarchia diplomáciai vereséget szenvedett a nyugat-európai nagyhatalmaktól. Ez a bécsi vezetőséget engedékenységre kényszerítette a leigázott magyarság iránt. A polgárosodást és a nemzet érdekeire figyelmező reformokat léptettek életbe.

Ennek egyik jele az anyanyelvű sajtó mennyiségi gyarapodása és tartalmi változatossága. Csak Pesten a két tucatot is meghaladó napi- és hetilap, képes- és divatlap, élclap szórakoztatja (nevelí?) az olvasóvá vált írásismerőket.

Mindezek előrebocsátása után Arany János ekkori tudatvilágával és magatartásával szükséges megismerkednünk. A reá és családjára tekintő változás helybeli oka az évtized végén kelletlenül teljesített, nyomasztóan ható oktató tevékenysége. Másrészt a saját nemzetpolitikai s a magyar szellemi élet felvirágoztatásához fűződő terveinek valóra váltására családjával Pestre kell költöznie. Ottani eszmetársainak, barátainak biztató levelei e szándékát szilárdítják. Valóra váltását a Kisfaludy Társaság azzal segítette elő, hogy igazgató-titkárrá választotta közepes fizetéssel. Ezzel családjának szerény létfenntartását biztosítja, de még inkább erősíti tervét egy igényes folyóirat létrehozására, amellyel a magyar polgárság, elsősorban az értelmiség szellemi kapcsolatait fokozza. Ennek megvalósítására szerkeszti a *Szépirodalmi Figyelő* literatúrai, művészeti, kritikai hetilapot. Ez ugyanakkor a Kisfaludy Társaság hivatalos szócsöve.

A *Szépirodalmi Figyelő* beköszöntő száma egyhamar, 1860. november 7-én megjelenik. Ezzel a főszerkesztőnek íróbarátaikhoz intézett levelei igen megsokasodnak: tüstént postáznak verset, prózát, esztétikai értekezést, könyvbírálatot, idegen nyelvekből készült fordítást. Szemléltetésként csupán két panaszából idézünk. Az egyik legjobb barátjának, Szász Károlynak így szövegezi meg gondját: „Nem képzelheted, mennyi bajom van e nyavalyás szerkesztéssel. Mindjárt-mindjárt kikopom a kézírásokból. Majd a vers nincs, majd a

novella fogy el, de különösebben a bírálatok, könyvismertetések rovata kínoz.” – Rövid idő múltán, 1861 januárjában Jókainak panaszkodik: „ha ez a most folyó semmiség elfogy a Figyelőben, végleg elakadok. Szólítottam fűt-fát; fű-fa ígérkezett is, de csak nem küld senki semmit.” – Legjelesebb magyar költőnk értékes irodalmi hetilapja nem teljesíthette a neki szánt felvilágosító, szellemi eligazítást nyújtó szerepet. Az olvasók inkább a könnyed, szórakoztató írásokat kedvelték. – A *Figyelő* további sorsáról a XVIII. kötetből értesülünk.

*

Az Arany-levelek címzettjeinek gyakorisági sorában Csengery Antal következik. Ő Várad szülötte, és három évvel fiatalabb szalontai barátjánál, kisfia keresztapjánál. Közösségi tettvágya a sajtó felé vezrelte. Megalapítja a *Budapesti Szemlét*, és 12 éven át szerkeszti, barátjától is közölve verseket. Levélváltásuk személyi, családi tárgyú, néhanapján politikai felhangokkal. Az 1850-es évektől mindketten az „irodalmi Deák-párt” eszméinek valóságba ültetését igyekeznek elősegíteni.

Ercsey Sándor mind a XVI., mind e mostani kötetben az élenjáró szalontai levelezőtárs minősítést érdemli meg. A költő 17, sógora 21 választ fogalmaz. Tárgyuk hasonló a korábbiakhoz: a családtagok horgyléte, munkálkodásuk, szülővárosuk építkezései, az egykori másodjegyző ismeretségi köre. Utolsó írásában az Arany-ház gondozója azt ajánlja,

hogyan azt rövidesen el kell adni, mert egész évi jövedelmét javítására költik.

*

E kötet ismertetését statisztikai elemzéssel zárjuk. A tanulmányozott öt év során Arany 222 levelet fogalmazott 83 személy és intézmény számára. Eközben neki 294-et kézbesítettek 87 postázó részéről. Feltételezhető, hogy számtalan olvasó eltöpreng e kérdésen: ezek az írások milyen tárgyköröket érintenek, hiszen a költői alkotásokra fordítható időt nyirbálják meg.

Természetes, hogy az élen az íróársakkal váltottak állanak. Továbbá a Kisfaludy Társaság titkáráként elkerülhetetlen volt, hogy a tagok részéről érkező összegeket meg ne

köszönje. A *Figyelő* főszerkesztője elismerő, dicsérő sorokat kapott, ám megindult a „pennarágók” „műalkotásainak” áradata is. Elvárták a közlést, esetleg a szakértő poéta elemzését. Velük ellentétben Arany hírnevének, tekintélyének vitathatatlanságáról vallanak a városok, egyesületek értesítései, hogy közgyűlésükön költőnket díszpolgárukká, tiszteletbeli taggá választották. A mostani 12 eset az elkövetkező évtizedekben megszorozódik. E kötet további újdonsága, hogy benne egy francia és két német nyelvű dicsérő levéllel találkozunk.

KUPÁN ÁRPÁD

Szubjektív emlékezés Jakó Zsigmondra

Ez év szeptemberében lesz száz esztendeje, hogy Biharfélégyházán megszületett Jakó Zsigmond történész, egyetemi professzor, a Magyar Tudományos Akadémia és a Román Akadémia tiszteletbeli tagja, a középkori magyar történelem alapos kutatója és feldolgozója, ismertetője. Sikerekben gazdag életpályája nem csupán szakmai körökben ismert és elismert, hanem a múltunk iránt érdeklődők is tudnak róla, különösen itt Biharországban. Első nagy jelentőségű műve *Bihar megye a török pusztítás előtt* címmel jelent meg 1941-ben Budapesten, ahol egyetemi tanulmányait végezte, majd gyakornokként a Magyar Országos Levéltárban dolgozott. 1942-től a Kolozsvári Tudományegyetem tanársegédje, 1947-től egyetemi tanára volt 1981-ig, nyugdíjba vonulásáig. Már 1940-ben doktorált Budapesten, 1960-ban doktor docens lett Bukarestben. Számos kitüntetésben részesült: Pro cultura hungarica (1991), Kemény Zsigmond-díj (1995), Kriterion koszorú (1995), Szécsenyi-díj (1996), a bécsi Collegium Hungaricum díja (1938).

1990–1995 között az Erdélyi Magyar Múzeum-Egyesület elnöke, 1990-től a Magyar Történészek Világszövetségének elnöke és a Magyar Történelmi Társaság tiszteletbeli tagja volt haláláig.

A kerek évfordulót idén szeptemberben megemlékezés-sorozattal fogják megünnepelni. Ez Budapestről indul, Kolozsváron, majd szülőhelyén, Biharfélégyházán és gyermekkorának másik helyszínén, Micskén folytatódik, és feltehetően Nagyváradon fejeződik be.

E sorok írójának megadatott az a megtiszteltetés, hogy nem csupán tanítványa lehettem, hanem közvetlen emberi – némi túlzással mondhatnám: szakmai – kapcsolatba kerülhettem

KUPÁN ÁRPÁD (1938, Dobra) történész, érdekes tanár. Kolozsváron szerzett történelemtanári diplomát 1958-ban, tanított Zetelakán, Kárászteleken, Mezőtelegden, volt levéltáros, vezetett diákszínjátékos kört, helytörténeti kutatásokat folytatott. Mezőtelegd társmonográfusa, többkötetes ismeretterjesztő közíró, Nagyváradon él. 2009-ben Magyar Kultúráért Díjjal tüntették ki.

a mindenki által nagyra becsült professzorral. Megtapasztalhattam nem csupán szakmai nagyságát, hanem mélységes humanizmusát, segítőkészségét is, és nem utolsósorban rendkívüli elkötelezettségét kulturális örökségünk megőrzése és továbbfejlesztése iránt.

A régi kolozsvári Farkas utcai volt református kollégium könyvtárában gyakran találkoztunk, mivel történelem szakos hallgatóként szabad időmben ott olvastam a régi, történelmi

tárgyú szakkönyveket. Az akkori Bolyai Tudományegyetemen működött egy diák tudományos kör, s annak tagja voltam. 1957 áprilisában évfolyamtársammal, Messzer Lászlóval együtt meghívást kaptunk a Tudományos Diákkörök országos találkozájára, amelynek a iași-i Alexandru Ioan Cuza Egyetem adott otthont. Itt az 1789-es francia forradalom erdélyi visszhangját tárgyaló dolgozatunkkal, amely levéltári kutatások alapján készült, első díjat nyertünk.

Feltehetően ez is hozzájárult ahhoz, hogy Jakó professzor felfigyelt reám és megpróbálta úgy irányítani érdeklődésemet, hogy az egyetem elvégzése után az akkor éppen szervezés alatt álló akadémiai-dokumentációs könyvtárak valamelyikébe kérjem kinevezésemet. 1957 nyarán magával vitt a székelyudvarhelyi Pedagógiai Líceum könyvtárába, ahol a kötelező szakmai gyakorlatot az ő irányítása alatt végeztem. Ennek a könyvtárnak igen értékes régi könyvgyűjteménye volt; ezt rendbe téve, katalogizálva, a tervek szerint szintén dokumentációs könyvtárrá nyilvánították volna.

Jakó professzor engem szemelt ki ennek a könyvtárnak a vezetésére, de az akkor életbe lépett új rendelkezés szerint minden végzősnek a születési helye, illetve állandó lakhelye szerinti tartományba kellett jelentkeznie és az illető tartomány tanfelügyelősége nevezte ki. Ekkor kezdődött el az évekig tartó huzavona, melynek során tizenkét levelet kaptam Jakó professzortól. Ezeknek a leveleknek a nyilvánosság elé tárását azért tartom szükségesnek, mert belőlük megismerhetők a tudós professzornak azok a nemes jellemvonásai, amelyeket a bevezetőben említettem. Ugyanakkor a múlt század utolsó harmadának minden kor-, pontosabban kórképe is kiolvasható belőlük. Jakó Zsigmond professzor azonban mindvégig ember maradt az embertelenségben. Mikor az új rendelkezésről értesítettem a professzoromat, az alábbi válaszlevelet kaptam tőle:

Kolozsvárott, 1958. júl. 21. – Mikó u. 18.

Kedves Barátom!

Udvarhelyre kerülésének útját igyekeztem egyeztetni és remélem, hogy végül – egy csomó akadály leküzdése után – révbe fog jutni. A továbbiakban az első szükséges lépés, hogy Magát az Autonóm Tartomány rendelkezése alá osszuk be. Erre azonban az egyetemnek is csak akkor van módja, ha a tartomány kifejezetten kéri a

Maga odahelyezését. Ebben a dologban egyidejűleg írok Vásárhelyre az illetékeseknek. Remélem, módjuk van ilyen kérés előterjesztésére. Ha ez megtörtént, akkor lehet mozgatni a dolgot.

Július 24-én utazom újból Udvarhelyre, és akkor megint beszélek a Maga dolgában a rajonnál. [...] Pihenjen jól és kísérelje állandó figyelemmel dolgának alakulását. Magának mindenképpen Udvarhelyre kell kerülnie és ott felkészülnie igazán a könyvtárosi pályára.

Szívélyesen köszönti kész híve –

Jakó Zsigmond

Igen érdekes és a korra jellemző az a mód, ahogy az akkori, a párt irányítása alatt álló Tanügyi Osztály ügyemben eljár. Miután Nagybánya tartományból átengedtek a Maros Magyar Autonóm Tartományba, jelentkeztem Udvarhelyen, hogy megkaphassam az óhajtott könyvtárosi állást. Azzal fogadtak, hogy egyelőre a könyvtár átminősítését nem hagyta jóvá a minisztérium, így tanárként kell dolgoznom. Kineveztek az Udvarhelyhez közeli Agyagfalvára, ahonnan szabadidőmben bejárhatok a könyvtárba, s foglalkozhatom a régi könyvanyag rendezésével.

Ez viszont nem tartott sokáig, mert valaki felfigyelt arra, hogy református papgyerek vagyok, és mivel ez a falu református többségű, fennáll az a veszély, hogy az ottani lelkésszel összeesküvést szervezünk a demokratikus rendszer ellen. Így alig egy hét után átirányítottak a színekatolikus lakosságú Zetelakára. Ott viszont már volt történelemtanár, ezért tovább küldtek Zeteváraljára, ahol akkor

indult felső tagozat egy ötödik osztállyal, és minden tantárgyat ketten tanítottunk egy kolléganővel, aki érettségi után kapott oda kinevezést helyettes tanárként.

Elkeseredettségemben Bodor András dékánhoz fordultam levélben. A dékán válaszában igyekezett megnyugtatni. Jakó professzor viszont egy hosszabb levélben látott el bölcs tanácsokkal. Ezt idézem:

Kedves Barátom!

A Dékán elvtárs megmutatta levelét, melyben beszámolt sorsának alakulásáról. Tudhatja, mennyire érdekel a sorsa, és milyen sokat várok Magától, és ez készítt e sorok megírására.

Jól tudom, hogy Magának segítségre lenne szüksége és primitív körülményei között talán fellengős, üres szavaknak tűnnek azok, amelyekkel én most Maga mellé tudok állni. Csupán a saját magam által megjárt útra hivatkozhatom annak bizonyítására, hogy e szavak (bár valóban csupán szavak) nagyon őszinték, komolyak, és hogy a legnehezebb helyzetben is érdemes ezekre a hangokra hallgatni.

Megértem lázadozását a méltatlan beosztás miatt, mégis arra kérem, ne veszítse el sem a munkakedvét, sem pedig önbizalmát. Sok az a munka, amit új beosztása Magára ró, de Magának megvan a tehetsége, képessége annak elvégzéséhez. Nem eszik a kását olyan forrón, mint ahogyan főzik. Ne ijedjen meg feladataitól, hanem vágjon bátran neki. Barátkozzék össze kollégáival, becsülje meg az ő helytállásukat, és azok megmutatják Magának az utat-módot, ahogyan ott eleget tehet kötelességeinek. Ne feledje, most ez alatt az év alatt meg kell szerezze azt az erkölcsi tőkét, amellyel semlegesítheti a származásával szembeni előítéletet. Nem hiszem, hogy a rajonnál különösen rosszindulattal kezelték volna a Maga elhelyezésének kérdését, csupán az idő volt nehéz. A papgyermeket ugyanis a legtöbb helyen egyáltalában nem helyezték el. Ezért gondolom, hogy a Dékán elvtárs aligha interveniálhat most a Maga áthelyezése érdekében. Ez azonban semmiképpen sem jelenti azt, hogy Magára hagyjuk, hogy nem harcolunk Magáért. Nem személyről, hanem ügyről van a Maga esetében szó, és annak megoldására vissza kell térnünk, amikor az idő alkalmas lesz. Tekintse úgy ezeket a hónapokat, hogy most kell bebizonyítsa a helyi hatóságoknak azt, amit mi már tudunk, hogy maga a szocializmus építésére alkalmas, tehetséges munkaerő, akit nem lehet az uniformis megoldások kategóriájában elintézni. E próbaévetelente után aztán mi is másként harcolhatunk Magáért még

*abban az esetben is, ha a Magát sújtó intézkedés nem kerülne revízió alá. A fő, hogy megfogadta tanácsunkat és visszament Udvarhely-székre, alkalmasabb időben tehát könnyebben révbe lehet majd juttatni. Ismétlem, legyen nyugodt, minden lehető el fogunk követni, hogy Maga ne kallódjék el, hanem ott dolgozhassék, ahol a legtöbb hasznot hajthatja az Országnek. Legyen nyugodt, hogy ha megmutatja az ottaniaknak is, hogy kemény fából van faragva, kérését sikerül egyéni elbírálás alá vonatni. Most azonban ne engedje elhatalmasodni magán a számkivetettség hangulatát, hanem dolgozzék lehetőleg jókedvvel. Ha könnyvre lesz szüksége, írja meg. Ha kell, hát tanulja meg együtt a gyermekekkel a matematikát, mutassa meg, hogy van virtus Magában, akárhová is tegyék. Télen meg sportoljon és örvendjen annak, hogy fiatal, egészséges. Próbaidőn van, nem pedig büntetőtáborban. Mi most is munkatársnak tekintjük Magát, akivel előbb vagy utóbb, de bizonyosan együtt fogunk dolgozni. Ismétlem, ne veszítse el a kedvét, hanem harcoljon bátran azért, hogy élethivatásához juthasson. És ne feledje a régi bölcs mondást: *Sub pondere crescit palma!* Eredményes munkát kíván és szívélyesen üdvözli őszinte híve*

Jakó Zsigmond

Alig egy héttel később újabb fordulat állott be. Egy szatmári kollégámtól megtudtam, hogy egykori iskolavárosomban is dokumentációs könyvtárat terveznek létrehozni. Ekkor újabb levélben fordultam Jakó professzorhoz, tanácsát kérve ez ügyben. Ő gyors és határozott választ küldött 1958. október 31-én:

Kedves Barátom!

Sietek válaszolni levelére. A szatmári pályázásának kérdését megbeszéltem a Dékán elvtárssal [Bodor András]. Balog elvtárssal [Balog Edgár szintén kedvenc tanárom volt] nem tudtam beszélni már néhány nap óta, s a választ nem akarom tovább halogatni. A múlt héten azonban éppen a szatmári könyvtárral kapcsolatban szó esett Magáról is, és így ismerem Balog elvtárs álláspontját. Sajnos sem a Dékán, sem pedig Balog elvtárs nem gondolja, hogy az adott körülmények között a kinevezésnél eltekintենék a származásától. Gruia olyan formában utasította vissza Balog elvtársat a Maga kérvényével kapcsolatosan annak idején, hogy döntő irányváltozás bekövetkezte előtt aligha vállalkozhatik újból a Maga kinevezésének előhozatalára. [...] Persze ez a mi megítélésünk, és Maga ennek ellenére megpályázhhatja Szatmárt. Én a magam részéről szívesen adok Magának ajánló sorokat, s gondolom, hogy Balog elvtárs is hajlandó lesz erre. Nem tudom azonban, hogy pályázati kérését nem szolgálati úton kell-e előterjessze és nem kell-e csatolni a rajon véleményezését is. Ebben az esetben ugyanis kiteheti Magát éppen a Maga helyzetében egyáltalán nem kívánatos veszélynek. Bármiképp cselekedjék is, arra nagyon vigyázzon, hogy két szék között a pad alatt ne hagyják. Ha én Maga helyében volnék, bármilyen fájdalmas is legyen ez, tudomásul venném, hogy rajtam teljesen kívülálló okok miatt egyelőre versenyképtelenné váltam, és igyekeznék ott kivárni vagy a minősítési szempontok megváltozását, vagy pedig az egyéni elbíraltatásom kiérdemelését, ahova a sors vezetett. Az a legfontosabb, hogy kenyér van a kezében, és hogy fiatal. Dolgozzék becsületesen ott, ahová állították, életének alakulása úgysem Zetelakán fog eldőlni. Maga értékes ember, és a társadalmunknak szüksége van olyan szolgálatokra, amilyenekre Maga képes. Ez a szükséglet előbb vagy utóbb meghozza a Maga ügyének egyéni úton való elbíraltatását. Ehhez azonban az szükséges, hogy azon a munkahelyen, ahová állították, megmutassa, hogy jobb fából van faragva, mint más. Magának jelenleg nem meghátrálnia kell, vagy az orrát lógatnia, hanem bátran szembenéznie azokkal a realitásokkal, amelyek elől úgysem szökhet meg sehova.

Ami az ottani önképzését illeti, legjobbnak azt látnám, ha általános kultúráját és történelmi szakkultúráját mélyítene. Ilyen helyen a legjobb az estét könyvek közt eltölteni. Udvarhelyről kaphat régebbi és újabb szakkönyveket is. A magyar és erdélyi történelem szakirodalmában általában igyekezzék tájékozódni, mert az egyetlen ehhez alig volt módjuk. A múzeumba érkező

szakfolyóiratokon keresztül pedig a jelen eredményeivel tartson lépést. Ott legfeljebb néprajzi problémákkal foglalkozhatik. Esetleg valami ilyen munkát a múzeum érdekében, hogy Ferencziék is szívesebben lássák el Magát könyvekkel. Ismétlem, ne engedje Magán eluralkodni a zsákutcába került embernek a kilátástalanságát, mert jelenlegi munkaköre átmenet, és ha bátran kitart, akkor mégis eljut az életpályájának választott könyvtárossághoz. Belső egyensúlyának kiépítését és jó munkát kíván, szívélyesen köszönti kész híve:

Jakó Zsigmond

A következő, 1959–1960-as tanév előtt, még 1959. július 18-án újabb levelet kaptam professzoromtól.

Kedves Barátom!

Július 8-iki levelére csak most, hazaérkezésem után válaszolhatok. Édesanyám mondotta, hogy járt itt is. Nagyon sajnálom, hogy mind Udvarhelyen, mind pedig itt elvétettük egymást. Rátérve kérésére, a következőket közölhetem. Alberttel [az akkori Udvarhely rajoni főtanfelügyelővel, aki szintén történelem szakos tanár volt, és előttem két évvel végzett a Bolyain] még levelének vétele előtt beszéltem, és abban állapodtunk meg, hogy minden lehető megtesz helyzetének javítására. Levelének érkezése után újból beszéltem vele, és kértem, nézzen utána az elődjéhez beadott kérésének. Albert valószínűleg látja, hogy elődje tájékozatlan volt a vezetőségnek e kérdésben elfoglalt álláspontja felől, s ezért biztathatta Magát a könyvtárossággal. Oda való átosztása azonban egyelőre aligha fog sikerülni.

Ezt a véleményét én is kénytelen voltam osztani és vele együtt vallani, hogy aki lassan jár, tovább ér. Szó van különben arról is, hogy Dankanits Ádámot, az enyedi kollégiumi könyvtár vezetőjét vinnék be az udvarhelyi könyvtárba átmenetileg. Dankanits ugyanis előbb-utóbb Marosvásárhelyre kerül át, és akkor könnyebb lesz Magát az ő helyére betenni. Ismétlem, Albert a könyvtárba való beosztásának a gondolatát sem háritotta el kerekén, de jelenleg nem sok reményt lát erre. A fontosnak magam, szélesebb perspektívában nézve a Maga jövőjét, azt láttam, hogy kerüljön Udvarhely közelébe, hogy kiépíthesse kapcsolatait a könyvtárral, és aztán jövőre vagy azutánra belenőjön végleges hivatásába. Albert megígérte, hogy a leghatározottabban fog törekedni arra, hogy Magát Farkaslakára osszák be. A kádertervbe már így is van előterjesztve. Remélhetőleg a Végrehajtó Bizottságon is így fog keresztülmenni. Farkaslaka – mint bizonyára tudja – Udvarhelytől kb. 8 kilométerre van. Aszfaltozott útköti össze a várossal, ha vásárol egy kerékpárt, igazán percek alatt bejuthat a könyvtárba. Tudom, Maga mindezt kevésnek érzi, pedig – ha ezt sikerül elérni – nagy lépést tettünk előre, hogy Maga oda kerüljön, ahová szántuk. Lehet, hogy a Dankanits-féle kombinációból nem lesz semmi. De akár lesz, akár nem, ne feledje, Maga a végleges várományosa az udvarhelyi kollégiumi könyvtárosságnak. Ebben teljes egyetértésben vagyunk Alberttel, s remélem, az ő működése idején sikerül Magát véglegesen révbe juttatni. Ne arra gondoljon tehát, hogy újabb esztendőre kérek kitartást és türelmet Magától, hanem arra, hogy egy lépéssel mégis közelebb jutott végcéljához, megjavultak élet- és munkakörülményei, s hogy várunk Magától mint akinek több талантadatott, és minden lehető el is követünk Magáért. Most csak ennyi látszik keresztülvihetőnek. A bizalmatlanság felhőjének eloszlatásához azonban ez is egy fontos lépés. Magán áll, hogy további becsületes munkájával esetleg már jövőre eljusson oda, hogy kérésének elbírálásánál már csak Magát és munkáját lás-sák. Albert éppen olyan kedves tanítványom volt, mint Maga, gyakornoknak is akartam magam mellé, igyekeztem őt is levéltári beosztásba juttatni stb. megértőbb, jobb indulatú főnököt tehát Maga nem is remélhetne. Türelmem, kitartás és bizalom tehát továbbra is.

Jó vakációt kíván és szívélyesen köszönti őszinte híve

Jakó Zsigmond

P. S.

Információimat kezelje bizalmasan.

Magam szeretnék most szabadságra menni egészen aug. 15-20-ig, nagyon örvendenék azonban, ha visszautazása előtt találkozhatnánk személyesen is.

Erre a találkozásra sajnos nem került sor különböző váratlan akadályok miatt.

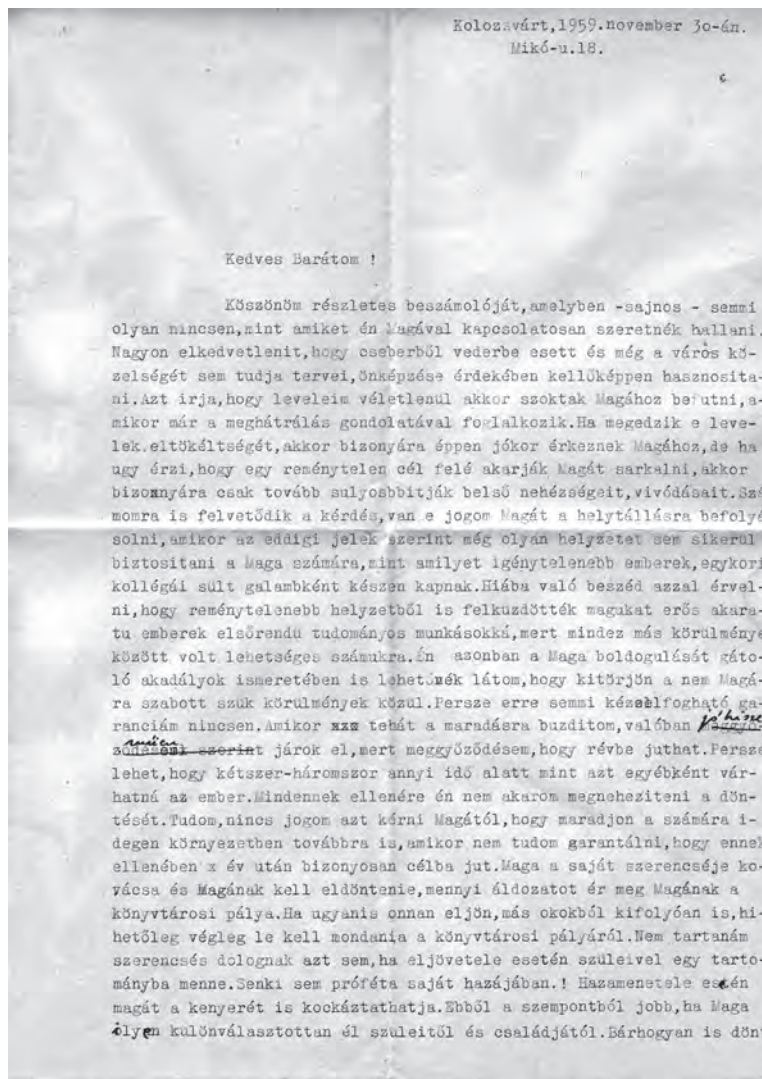
Az 1959–1960-as tanévet azonban Farkaslaka helyett Fenyéden kezdtem, rajtam kívülálló okok miatt. Fenyéd először még előnyösebbnek is tűnt, mert közelebb volt Udvarhelyhez. Azonban hamar kiderült, hogy cseberből vederbe estem, s jóformán csak kevéssel javult a helyzetem. Ugyanis Fenyéden az igazgató is történelem szakos volt, s előtte az akkori munkásfakultásról került az egyetemre. Ez a tény csak nehezítette a helyzetemet, mert az igazgató a történelemórákat magának tartotta meg, és én újból minden más tantárgyat kellett tanítsak, és reám szóta a kultúr munka szervezését, végzését is. Így alig maradt időm, hogy bejárjak a könyvtárba és elvégezzem a Jakó professzortól kapott feladatokat. Mikor erről beszámoltam nagynevű és nagy-lelkű mentoromnak, az alábbi választ kaptam.

Kolozsvárt, 1959. nov. 10-én – Mikó u. 18. Kedves Barátom!

Bocsásson meg, hogy szeptemberben írt levelére mindeddig nem válaszoltam. Az elfoglaltságon kívül sok más oka is volt hallgatásomnak. Hallgatásom azonban nem jelentette, hogy elfeledkeztem Magáról. Sokat gondoltam Magára, de – bevallom – az a tudat, hogy teljesen tehetetlen vagyok, s csak erőtlen szavak-

kal lehetnék segítségére, nem nagyon lelkesített az írásra. Dankanits azonban hűségesen beszámolt találkozásainkkor a helyzetről kapott információkról. Különben „vigasztalásul”! Bizonyára tudja, hogy Dankanitsnak sem sikerült a kolozsvári terve. Teljesen tájékozatlan nőket helyeztek ki a megürült helyekre.

Hallom, hogy cseberből vederbe esett, és megint teljes idejét igénybe veszi az iskola és a tömegmunka. Érdekelne, hogy végül is mi minden szakadt a nyakába. Bizony gyenge eredmény, hogy most már hat kilométerre van az udvarhelyi könyvtártól, ha nem tud oda bejárni rendszeresen. Valóban nem sokat ér a vigasztalás, hogy remélhetőleg jövőre a beosztását is sikerül úgy alakítania,

hogy hozzájuthasson végre szórakozásként ahhoz a munkához, amit szeret és hivatásának érez. Egy kicsit neheztelenkedtem Albertre, hogy az eredeti tervén változtatott anélkül, hogy előzőleg komoly formában tájékozódott volna, akár nálam is, a Magával kapcsolatosan elindított híresztelést illetően. Ezt, ha lemegyek Udvarhelyre, tudomására is akarom hozni, és már most jó előre tisztázni szeretném a Magával kapcsolatos jövő esztendői lehetőségeket – ha ugyan akkor még ő lesz azon a munkahelyen. Örvendenek, ha kedvére való kombinációk felől tájékozhatna. Persze, ha lejutok Udvarhelyre, akkor Magát is meglátogatnám nomadizálásának ezen az új állomáshelyén. Úgy látszik, a zsidóknak könnyebb volt bejutni az ígért földjére, mint Magának egy könyvtári munkahelyre.

Búcsúzóul csak azt szeretném kérni, hogy ne engedje magán úrrá lenni az „úgyis mindegy” hangulatot, ne engedje ellobbanni a lángot, ami nélkül nincs érdemes emberi élet gondolkodó fő számára, és meg ne keseredjék, savanyodjék mint ember. Ismét ajánlom a sportot, mint a lelki ellenállás edzőjét, szíves figyelmébe.

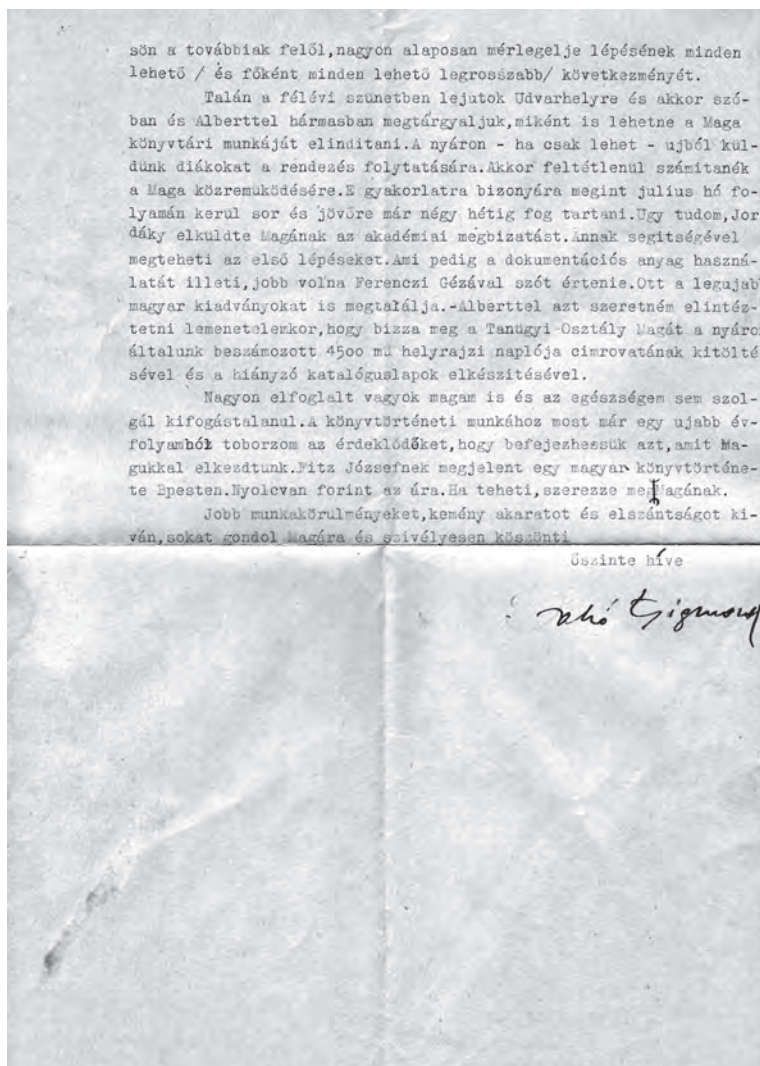
Híradásait várja és változatlan figyelemmel kíséri sorsának alakulását, őszinte híve

Jakó Zsigmond

1959. november 30-i dátummal újabb levéllel buzdított kitartásra, és igen bölcs tanácsokkal is igyekezett segítségemre lenni.

Kedves Barátom!

Köszönöm részletes beszámolóját, amelyben – sajnos – semmi olyan nin-

csen, mint amiket én Magával kapcsolatosan szeretnék hallani. Nagyon elkedvetlenít, hogy cseberből vederbe esett, és még a város közelségét sem tudja tervei, önképzése érdekében kellőképpen hasznosítani. Azt írja, hogy leveleim véletlenül akkor szoktak Magához befutni, amikor már a meghátrálás gondolatával foglalkozik. Ha megedzik e levelek eltökéltségét, akkor bizonyára éppen jókor érkeznek Magához, de ha úgy érzi, hogy egy reménytelen cél felé akarják Magát sarkallni, akkor bizonyára csak tovább súlyosbítják belső nehézségeit, vívódásait. Számomra is felvetődik a kérdés, van-e jogom Magát a helytállásra befolyásolni, amikor az eddigi jelek szerint még olyan helyzetet sem sike-

rült biztosítani a Maga számára, mint amelyet igénytelenebb emberek, egykori kollégái sült galambként készen kapnak. Hiábavaló beszéd azzal érvelni, hogy reménytelenebb helyzetből is felküzdötték magukat erős akaratú emberek elsőrendű tudományos munkássá, mert mindez más körülmények között volt lehetséges számukra. Én azonban a Maga boldogulását gátoló akadályok ismeretében is lehetők látom, hogy kitörjön a nem Magára szabott szűk körülmények közül. Persze erre semmi kézzelfogható garanciám sincsen. Amikor tehát maradásra buzdítom, valóban jóhiszeműen járok el, mert meggyőződésem, hogy révbé juthat. Persze lehet, hogy kétszer-háromszor annyi idő alatt, mint azt egyébként várhatná az ember. Mindennek ellenére én nem akarom megnehezíteni a döntését, tudom, nincs jogom azt kérni Magától, hogy maradjon a számára idegen környezetben továbbra is, amikor nem tudom garantálni, hogy ennek ellenében X év után bizonyosan célba jut. Maga a saját szerencséjének kovácsa és Magának kell eldöntenie, mennyi áldozatot ér meg Magának a könyvtárosi pálya. Ha ugyanis onnan eljön, más okokból kifolyólag is, hihetőleg végleg le kell mondania a könyvtárosi pályáról. Nem tartanám szerencsés dolognak azt sem, ha eljövetele esetén szüleiivel egy tartományba menne. Senki sem próféta a saját hazájában! Hazamenetele esetén magát a kenyerét is kockáztathatja. Ilyen szempontból jobb, ha Maga ilyen különválasztottan él szüleitől és családjától. Bárhogyan is döntsön a továbbiak felől, nagyon alaposan mérlegelje lépésének minden lehető (és főként minden lehető legrosszabb) következményét.

Talán a félelvi szünetben lejutok Udvarhelyre, és akkor szóban és Alberttel hármásban megtárgyaljuk, miként is lehetne a Maga könyvtári munkáját elindítani. A nyáron – ha csak lehet – újból küldünk diákokat a rendezés folytatására. Akkor feltétlenül számítanék a Maga közreműködésére. E gyakorlatra megint július hó folyamán kerül sor, és jövőre már négy hétig fog tartani. Úgy tudom, Jordáky elküldte Magának az akadémiai megbízatást. Annak segítségével megteheti az első lépéseket. Ami pedig a dokumentációs anyag használatát illeti, jobb volna Ferenczi Gézával szót értenie. Ott a legújabb magyar kiadványokat is megtalálja. Alberttel azt szeretném elintéztetni lemenetelemkor, hogy bízsa meg a Tanügyi Osztály Magát a nyáron általunk beszámozott 4500 mű helyrajzi naplója címvázlatának kitöltésével és a hiányzó katalóguslapok elkészítésével.

Nagyon elfoglalt vagyok magam is, és az egészségem sem szolgál kifogástalanul. A könyvtörténeti munkához most már egy újabb évfolyamból toborzom az érdeklődőket, hogy befejezhessük azt, amit Magukkal elkezdünk.

Fitz Józsefnek megjelent egy magyar könyvtörténete Budapesten. Nyolcvan forint az ára. Ha teheti, szerezze meg magának. Jobb munkakörülményeket, kemény akaratot és elszántságot kívánva, sokat gondol Magára és szívélyesen köszönti őszinte híve

Jakó Zsigmond

1960 áprilisában kaptam újabb levelet nagyra becsült professzoromtól. Ebben a formálódó dokumentációs könyvtárban végzendő feladatokat vázolta. Ugyanakkor felhívta figyelmemet a legújabb szakirodalomra a könyvtár muzeális részének megszervezésére-elrendezésére vonatkozólag. Azt is közölte, hogy erre a feladatra engemet és egy előttem végzett történészt, Hubesz Évát választotta ki, és a segítségünkre a szintén történész Albert Dávid főtanfelügyelő megbízható, szorgalmas diákokat fog mozgósítani. Kétoldalas részletes leveléből csak az utolsó sorokat idézem:

Nagyon örvendenék, ha mégiscsak rájönne megint a könyvtári munka ízeire és bedolgozná magát a régi könyvanyagba. Majd megbeszelnénk bizonyos irodalmi feladatokat ezzel az anyaggal kapcsolatban. Szeretném, ha jelenne meg valami a Maga neve alatt. Ki kell nője magát a kérdések ottani specialistájává. S aztán az idő elhozza a kérdések megoldását [...] Jó munkát

kíván és reméli, hogy azért még nem „vénhedett ki” teljesen a könyvtári munkából.

Őszinte híve

Jakó Zsigmond

A következő levelet 1960. június 18-án már Székelyudvarhelyre, a Pedagógiai Líceum könyvtárába címezte a professzor, mivel ekkor a kötelező nyári önkéntes munkát a leendő dokumentációs könyvtárban végeztem. Ebben megint részletes és alapos tájékoztatást adott az elvégzendő feladatokról; ebből is csak a befejező részt idézem.

Magam holnapután indulok a Batthyaneumba, hogy az ottani kutatásaimat elkezdjem. 27-én újból itthon vagyok. Ha nem mehetnék le Udvarhelyre, intézze úgy jövetelét, hogy itt találkozhatunk és beszélhessünk egymással.

Jó munkát kíván és szívélyesen üdvözlí őszinte híve

Jakó Zsigmond

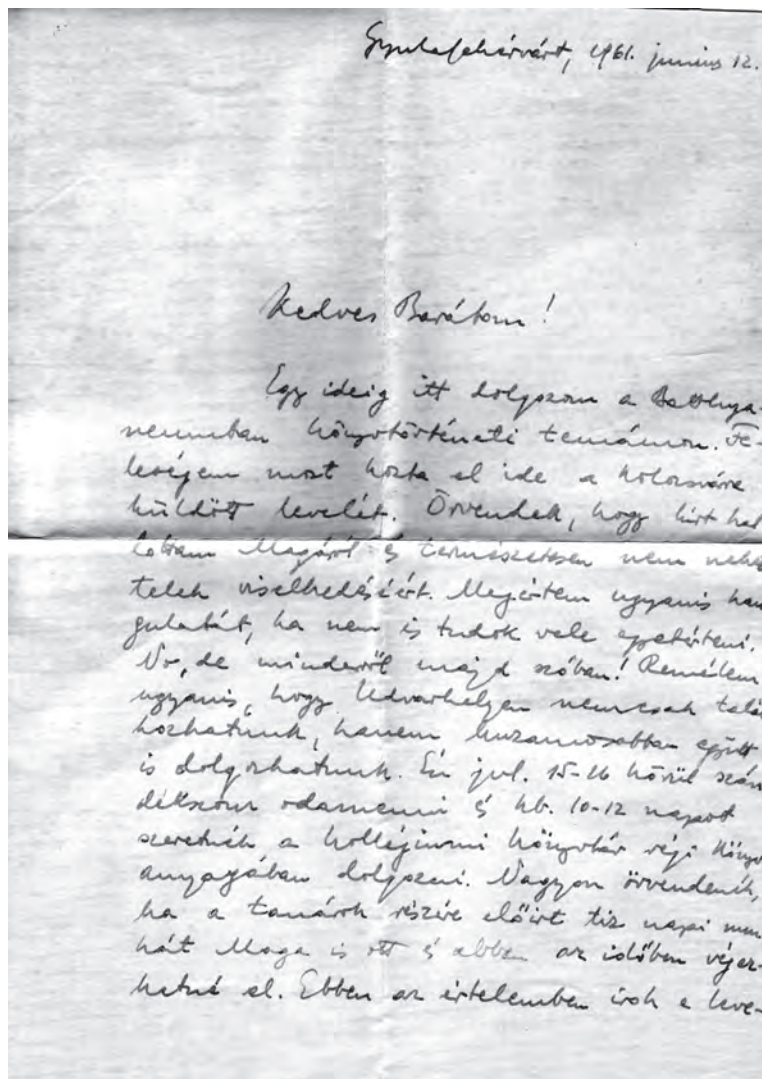
Jakó professzor közbenjárására az 1960–1961-es tanévet már Székelyszentléleken folytattam, és így több időm volt bejárni az udvarhelyi könyvtárba és dolgozni a dokumentációs könyvanyag rendezésén.

1961. június 12-én Jakó professzortól az alábbi levelet kaptam.

Kedves Barátom!

Egy ideig itt dolgozom a Batthyaneumban könyvtörténeti tanulmányomon. Feleségem most hozta el ide a Kolozsvárra küldött levelét. Örvendek, hogy hírt hallottam Magáról és természetesen

nem neheztelek viselkedéséért. Megértem ugyanis hangulatát, ha nem is tudok vele egyetérteni. No, de minderről majd szóban! Remélem ugyanis, hogy Udvarhelyen nemcsak találkozhatunk, hanem huzamosabban együtt is dolgozhatunk. Én július 15-16. körül szándékszom odamenni és kb. 10-12 napot szeretnék a kolleji könyvtár régi könyvanyagában dolgozni. Nagyon örvendenék, ha a tanárok részére előírt tíz napi nyári önkéntes munkát Maga is ott és abban az időben végezhetné el. Ebben az értelemben írok e levelemmel egyidejűleg Albert Dávidnak. Természetesen, ha Magának már másként alakult a nyári időbeosztása, nyugodtan mondja ezt meg Albertnek, mert neki azt írom,

hogy a Maga utólagos beleegyezésével kérem a könyvtári munkára való beosztását. Azt azonban szeretném, ha legalább néhány órára akár ott, akár pedig Kolozsváron mindenképpen találkozhatnánk. Én előreláthatólag június 19–26., július 6–15. között, valamint augusztus legvégén és szeptember legelején fogok Kolozsvárt tartózkodni.

A könyvek „minősítésével” kapcsolatosan ismerem az udvarhelyiek magatartását. Remélem azonban, hogy a nagyobb pusztításnak mégis sikerült útját állani.

Szívélyesen köszönti és több kitartást kíván

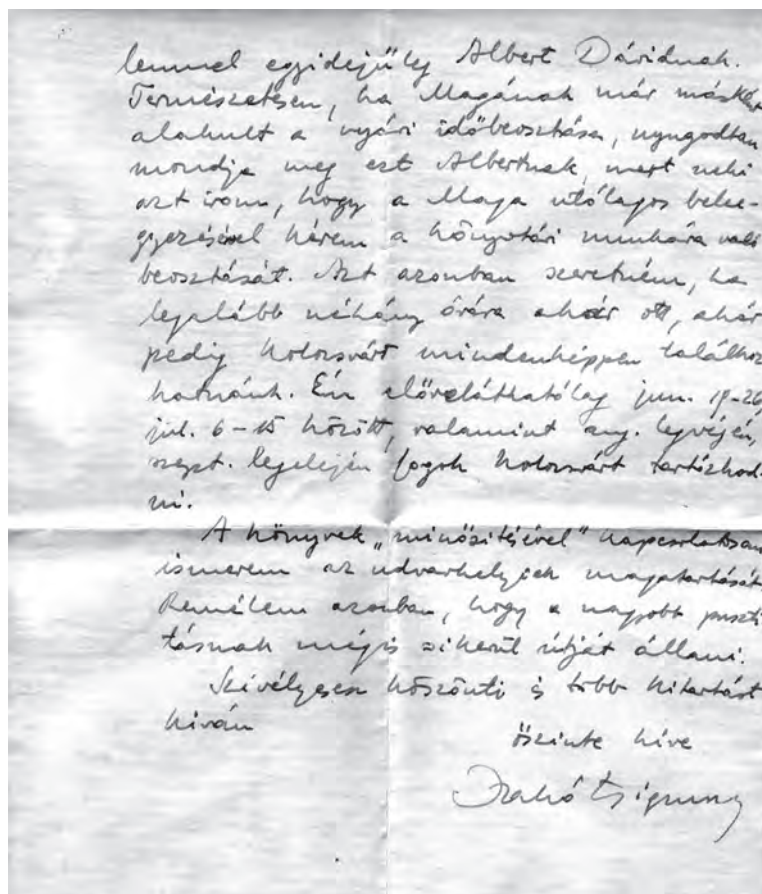
őszinte híve

Jakó Zsigmond

1961 őszen ígéretes fordulatról adott hírt professzorom az alábbi levélben.

Kedves Barátom!

Legutóbbi keltezetlen beszámolóját köszönöm. Éppen bukaresti utam küszöbén futott be, s így mindjárt interveniálhattam Gruianál [bukaresti államtitkár, aki a könyvtárak és múzeumok felelőse volt] az ügyében. Nagyon jóindulattal kezeli személyi kérdését. Most már név szerint ismeri magát, úgy könyvel el személyét, mint akire éppen nekik lenne szükségük az előttük álló, de megfelelő lelkes emberek hiányában szinte megoldhatatlan könyvtári feladatok elvégzéséhez. Fél azonban, hogy önmagát és Magát is támadásnak tenné ki. Ennek ellenére az az érzésem, hogy ügye sokat érlelődött és jó irányba halad. A feladatok és a tények kényszerítő ereje előbb-utóbb megérleli a megoldást. Csak jöjjenek azok a megbeszélte közlések, hogy lehessen ütni tovább is a vasat.

Ami a kérdését illeti, a Gruival való megbeszélés után még fokozottabban én úgy látom, hogy Gyulafehérvárra kellene pályáznia. Azon a ponton esne legkevesebb súllyal a latba származása. Nem akarnék magába felfokozott reményeket éleszteni, de az az érzésem, hogy oda már most megkaphatná a kinevezését. Gruia nagyon komolyan mérlegeli annak lehetőségét, hogy hogyan lehetne az ottani áldatlan személyi viszonyokon, mely előbb-utóbb nemzetközi botrányhoz is vezethet, segíteni. Valóban nem lenne könnyű a helyzete Gyulafehérváron, de olyan anyaggal ismerkedhetne meg, amelyet sehol az országban máshol nem talál. A munkáit pedig lehetővé tenné a specializálódását. Azt ugyanis a Kolozsvárral való intenzív kapcsolatok útján, hogy úgy mondjam, magánúton kellene megoldania, akárhová neveznék is ki. Különben ne gondolja azt, hogy a Szatmáron vagy Nagybányán szervezendő könyvtárban a specializálódást illetően kedvezőbb személyi körülmények alakul-

hatnak ki, mint Gyulafehérváron. Szóval: adja be a pályázatát a Batthyaneumhoz. Ott ugyanis annyi kényes kérdés vár megoldásra, hogy a személyi problémák rendezése túl hamar nem kerül napirendre. Jó azonban letenni a garast, mert nem mindig intézik az ügyeket a logika szabályai szerint, s megeshetik, hogy mégis a személyzeti ügyek kerülnek előbb rendezésre.

Sajnálom, hogy a kevés szabadidejét nem töltheti a könyvtárban. Kérem, kövessen azonban mindent el, hogy a megbeszéltek cikkei minél előbb elkészüljenek. Higgye el, saját érdekei kívánják ezt sürgető erővel. [...]

Rövidesen, esetleg ezzel egyidejűleg küldöm Magának a Könyvszemle legújabb számát, mely teljes egészében a mai könyvtáriügy és kutatás kérdéseinek van szentelve. Tanulmányozza át figyelmesen; sokat tanulhat belőle, bár azt hiszem, több dologgal nem fog egyetérteni. A folyóirat nekem duplum, tehát tartsa meg magának.

Mindig örömet szerez nekem, ha tájékoztat dolgairól és az udvarhelyi könyvtárak életéről.

Szívélyesen köszönti
őszinte híve:

Jakov Zsigmond

A Jakó professzor által javasolt ajánlás-kérést megírtam Dankanits Ádámnak, aki a Nagyenyedi Kollégium könyvtárosa volt, és előttem végzett két évvel. Ő is megírta az ajánlást és rövid levélben közölte az alábbiakat: „Ami az alkalmasság kérdését illeti, Gruia elvtárs ismerte a származását, s ennek ellenére mondta, hogy Fehérvárra be tud vinni. Ami a

rátermettséget illeti, őszintén mondom, hogy az egy Bustya Bandit leszámítva nem ismerek senkit sem, aki alkalmasabb lenne Nálad muzeális könyvanyaggal való foglalkozásra.”

Mindezek felbuzdulva 1961 októberében elutaztam Gyulafehérvárra, ahol egy napot töltöttem. Sikerült megismerkednem a könyvtár gondnokával, végigvezetett a termeken, s csodálattal megsejleltem a páratlanul gazdag és értékes könyvanyagot. Érdekességként megemlítem, hogy egy magyar családnál sikerült éjszakai szállást találnom. Másnap reggel korán elutaztam Bukarestbe, ahol a már említett Gruia elvtárs államtitkárnál egy rövid megbeszélésre került sor, amely tulajdonképpen versenyvizsgának számított, és ígéretet kaptam kinevezésemre azzal a kikötéssel, hogy a tanévet végig kell dolgoznom, s azután foglalom el új munkahelyemet a Batthyaneumban. Az ígéret szép szó, ha betartják, úgy jó – mondja a magyar közmondás. Az én esetemben ez nem valósult meg. Amikor a tanév letelt, kértem az elbocsátásomat a Maros Magyar Autonóm Tartománytól és elutaztam Gyulafehérvárra. Ott a legnagyobb meglepetésemre már egy helybeli román nemzetiségű tanárnő volt a könyvtáros.

Mivel a Magyar Autonóm Tartományból már elbocsátottak, Crişana tartományba kellett mennem, ahol a szüleim éltek. A teljesség kedvéért arról is beszámolok, hogyan alakult további pályám. Előbb a Megyei Könyvtárban próbálkoztam elhelyezkedni, de állítólag nem volt betöltetlen állás. Végül ideiglenesen alkalmaztak az Állami Levéltárban mint napidíjast (zilier), mert szükség volt egy magyarul tudó munkatársra. Ígéretet kaptam, hogy a próbaidő leteltével véglegesítenek.

Végül kérésemet elutasították azzal az indoklással, hogy előzőleg a tanügyben dolgoztam és oda kell visszamennem. Így kinevezést kaptam Mezőtelegdre, ahol nyugdíjazásomig dolgoztam. Itt egy volt tanítványommal, aki történelem szakot végzett, megírtuk Mezőtelegd történetét, kiegészítve az egykori helybeli lelkész, Sas Kálmán által írt történetet. Aztán megírtam Mezőtelegd iskolatörténetét, ez a Partiumi Füzetek sorozatban jelent meg.

1967. november 11-én kaptam az utolsó levelet Jakó Zsigmond professzoromtól, és ez volt számomra a legmegrázóbb. Ma is lelkiismeret-furdalásom van, hogy annyira

hálátlan voltam vele szemben, aki annyit fáradozott érdekeemben és igyekezett elősegíteni életpályám megfelelő alakulását – és nem számoltam be Neki életem további menetéről. A kézzel írt rövid levelet az alábbiakban teszem közzé.

Kolozsvárott, 1967. nov. 3.

Str. Clinicilor 18

Kedves Barátom!

Vita Zsiga említette, hogy üresedésre lehet számítani az enyedi könyvtárban és ő magára gondolt. Ha nem ment el végleg a kedve a könyvtári kísérletezés-től, írjon Vitának (Biblioteca doc. Bethlen Str. Gh. Gheorghiu-Dej Nr. 1) és érdeklődj meg tőle a részleteket. Azt – úgy gondolom – felesleges hangsúlyoznom, hogy én mellette lennék, hogy pályázza meg az állást. Abból azonban, hogy évek óta nem hallatott magáról, arra kell következtetnem, hogy a sikertelen kísérletek megperzselték a szárnyait, és ezért talán engemet is okol. Döntsön tehát a saját akarata szerint, én egyáltalában nem kívánom befolyásolni. Örvidenék, ha egyszer hírt adna magáról, főként arról, hogy mikkel foglalkozik.

Melegen köszönti

őszinte híve

Jakó Zsigmond

Szeretett és nagyra becsült professzoromnak valószínűleg rosszulesett, amikor levélben közöltem vele, hogy tovább már nem próbálkozom a könyvtárosi állás elnyerésével, hanem tanárként fogom folytatni pályámat. Erre ő lezártnak tekintette az ügyemet és újabb levelet már nem kaptam tőle.

Azért mégis sikerült találkoznom Vele Kolozsváron, pontosabban Kolozsmonostoron, ahol 1968-ban az akkori történelem szakosokkal végzett kutató-felmérő munkát. Kedvesen fogadott és tanítványainak is bemutatott, röviden vázolta addigi pályámat.

A nagyra becsült, neves professzor iránti örök hálámat ezeknek a leveleknek közzétételével szeretném kifejezni. Gazdag történelmi munkássága felbecsülhetetlen értéket képvisel, amely nélkül nem képzelhető el múltunk ismerete, identitás-tudatunk megőrzése. A mai globalizálódó, mindent és mindenkit egybeolvasztó világban szükségünk van múltunk, szellemi örökségünk ismeretére, és ebben jelentős részt kép-

visel Biharországunk neves szülőttének életműve.

Születése századik évfordulójának megünnepléséhez ezzel a szubjektív hangvételű írással szeretnék hozzájárulni. Az idézett levelek a legékezebb bizonyítékai annak a történelmi hivatástudatnak és elkötelezettségnek, amely a tudós professzort jellemezte. Életműve és emléke a legdrágább kincs, melynek megőrzése, továbbadása valamennyiünk kötelessége.

BIRÓ ÁRPÁD LEVENTE

Huszonöt óra színház

Reflexiók a Magyar Színházak XXVIII. Kisvárdai Fesztiváljáról

Június 17–25. között rendezték meg a Magyar Színházak Kisvárdai Fesztiváljának 28. kiadását. A nagy múltú eseménysorozat idei versenyprogramjában Balogh Tibor kritikus válogatása nyomán tizenhárom határon túli társulat előadása szerepelt, ugyanakkor a színművészeti főiskolák minifesztiváljára, kiállításokra, könyvbemutatóra, valamint szakmai beszélgetésekre is sor került.

Két évvel ezelőtt jártam először Kisvárdán, már akkor meglepett, milyen otthonos ez a számtalanszor temetett és ugyanannyiszor újjászületett színházi találkozó. Azt hiszem, pont ez a családi légkör, valamint a művészet szeretete képes életben tartani egy színházi ünnepet egy olyan Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei kisvárosban, amelynek továbbra sincs megfelelő célirányos infrastruktúrája, jóllehet idénre kívül-belül megújult a Művészetek Háza (a fesztivál ezenkívül még két játéktérben, a nyári színpadként működő szabadtéri Várszínházban, valamint egy iskola előcsarnokában kialakított stúdióban kap helyet).

A fesztivál erős arculattal van jelen a magyar színházi palettán, hiszen eltekintve az előbb taglalt hiányosságoktól, lehetőséget teremt a magyarországi és határon túli szakmai fórumok találkozására, részletes panorámaképet mutatva az erdélyi, felvidéki, kárpátaljai és délvidéki színjátszásról. Ebből a szempontból az idei válogatás (kevés kivétellel) jó kondíciójú, kísérletező kedvű társulatok képét mutatta, akik izgalmas szempontok felől közelítettek klasszikus és kortárs alapszövegekhez egyaránt.

A versenyprogramban szereplő előadások közül háromról nem tudok érdemben beszélni: a Szatmárnémeti Északi Színház Harag György Társulatának *Sirályát* nem láttam. A Csíki

BIRÓ ÁRPÁD LEVENTE (1993, Nagyvárad) a BBTE önálló magyar nyelv, kommunikáció, közkapcsolatok szakain végzett, a Kommunikációs készségfejlesztés mesterképzés hallgatója és a nagyváradi Szigligeti Színház kommunikációs felelőse. Színházi tárgyú szövegeit a Korunk, a Játéktér és a Várad közölte. Morzsák című első dramolettjét az Oberon Csőszínház vitte színre (2012), Szent László csudatettei című mesejátékát a Szigligeti Színház Lilliput Társulata mutatta be (2015).

Játékszín *Imposztoráról* szünetben eljöttem, mert Kövesdy István Spirófeldolgozása vontatottnak és sótlannak hatott, annak ellenére, hogy Veress Albert színigazgatója üde színfoltja volt az előadásnak, Czintos József szerepeltetése pedig mindamellett, hogy méltó megkoronázása egy gazdag életpályának, sok értelmezési lehetőséget játékba hozott. A Kassai Thália Színház *Mizantropja* pedig erő-

sen szövegcentrikus előadás, amelynek befogadását gyakorlatilag ellehetetlenítették az elégtelen infrastrukturális feltételek. A Rákóczi Stúdió visszhangzó csarnokában nem hallottuk a párbeszédet, így éppen Czajlik József rendezésének lényege, Petri György költői fordításának előtérbe helyezése került zárójelbe.

Az időrendet figyelmen kívül hagyva, itt említeném meg a Tomcsa Sándor Színház *Brahms és a macskák* című előadását is, amely már a műsorfüzetben jelezte, hogy színpadi kísérletről – a műfajmegjelölés szerint próbáról – van szó. Az értelmezési keretet tehát egy színházi próba alaphelyzete teremti meg, amely színész, szerep, szereplő, valamint valóság, fikció és örültség viszonyára kérdez rá álfikciós jelenetek vagy kiszólások gyakori beiktatásával. Mindezen interakciók azonban pusztán formalizmusként vannak jelen a színen, súlytalanok és öncélúak maradnak, sőt, kínos percekbe torkollanak, amikor a színészek a közönséget kérdezik színházzal kapcsolatos gondolataikról. A vetítés által megkettőzött nézőpont, valamint groteszkbe és abszurdba hajló díszletelemek látomásossága elmarad, a főszereplő Zolika örültségének története pedig követhetlenné és értelmezhetlenné válik.

Jelenet a Sardar Tagirovsky rendezte sepsiszentgyörgyi Ūrhatnám polgárból

A nagyváradi Szigligeti Társulat *Az eset* című kortárs drámával volt jelen a kisvárdai seregszemlén. A Szíjártó Tímea Aletta által írt és Sardar Tagirovsky által színpadra alkalmazott dráma egy peremvidék tipikus élethelyzeteit és karaktereit idézi meg. Tagirovsky érdeme, hogy egy rendhagyó próbafolyamat során, a szöveg buktatóit kikerülve, olyan játéklehetőségeket teremtett színészeknek, amelyekben a társulat egésze és egyenként mindenki a lehető legelőnyösebb arcát mutathatta. A gyermektelen család tragédiáját elmesélő történet a humort sem nélkülözte; ennek forrásául az erősen erodált nyelvezet, valamint a rendező által beemelt improvizációs jelenetek szolgáltak.

Szintén Sardar Tagirovsky rendezte a sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színház *Ūrhatnám polgár* című előadását. A szilvesztereste bemutatott Molière-komédia nagyszerűsége részben a különböző stílusrétegek különböző médiumokban (zene, díszlet, jelmez, játékmód) való elegáns egybejátszatásában, részben a színészek egységiesen kiemelkedő teljesítményében, részben pedig a rendezői koncepcióban keresendő. Tagirovsky ugyanis Jourdain úr történetében egyszerre beszél az emberi becsvágy természetéről és arról, hogy milyen mértékben köthet az alkotó kompromisszumot egy zenés szórakoztató előadás kapcsán. Ilyen értelemben a válaszadás mindvégig következetes marad, tanulságként pedig a tetszelgés elutasítása fogalmazódik meg. Az alakítások közül kiemelkedik a főszereplő Pálffy

Tibor, valamint Derzsi Dezső vívómestere, aki fehérre festett élő szobor gyanánt, rezonőrként van jelen mindvégig a színen (emberfeletti teljesítmény), és csak a felvonások végén mozdul meg. A végjáték monumentális látomás a szélsőségekig burjánzó látszat bukásáról: Jourdain úr és az általa képviselt ízléstelenség felett győz a görög-római hagyományt idéző vívómester-szobor. Nem véletlen, hogy a versenyprogramba foglalt előadásaiért Sardar Tagirovsky kapta a legjobb rendezőnek járó díjat.

A kisvárdai fesztivál idei díszvendége a kolozsvári igazgatóságának 25. évfordulóját ünneplő Tompa Gábor volt. Eugène Ionesco *Az új lakó* című darabjának a bukaresti Nottara Színházban általa rendezett előadását versenyen kívül láthatta a nagyérdemű. A cselekmény egy beköltözés pillanatait örökíti meg, ennek azonban szimbolikus jelentései vannak, s az új lakó élethelyzete az emlékezés, a hátunkon cipelt múlt, valamint az idegenségerzet metaforájaként értelmezhető. Az idegenségre játszik rá, hogy a darab főszereplője, egy spanyol anyanyelvű színész (Francisco Alfonsín), egy adott pillanatban legalább három nyelven kommunikál. Az a fajta időtlenség, amelyet Helmut Stürmet díszlete, a zene, valamint a koreográfia kölcsönöz az előadásnak, líraivá emeli a címszereplő egyszerű történetét.

Érthetetlen számomra, milyen érvekkel emelték be a versenyprogramba a *Hairt*. Kérdéses ugyanis, mennyire képviseli éppen ez az előadás a progresszív hangú temesvári színházat, mint ahogy az is kérdéses, hogy mennyire sikerült a rendezőnek (Puskás Zoltán) megtalálnia Bukowski és Berger történetének kapcsolódási pontjait a ma emberével. Bár többször elhangzott a szakmai beszélgetésen, hogy a szabadságvágy és szabadságkeresés általános és örökérvényű értékét kívánták színre vinni az alkotók, mégis úgy tűnt, mindez csak másodlagos akkor, amikor az egyébként jó hangú adott-ságú színészek arra összpontosítanak, hogy el tudják énekelni a dalokat. Ha az *Úrhatnám polgár* arra ösztönzött, hogy a szórakoztató műfajokról gondolkozzunk, akkor a *Hairt* kapcsán az a kérdés fogalmazódott meg bennem, lehet-e érvényes üzenete egy olyan műfajnak szűkebb hazánkban, amelynek nincsenek meg sem a megfelelő infrastrukturális feltételei (a musicalek sajátja a látvány), sem pedig a magas fokú zenei képzettséggel rendelkező színészek.

Általában ódzkodom az életrajzi ihletésű daraboktól, mert nagyon könnyen didaktikussá, szájbarágóssá válhatnak, ugyanakkor fennáll a veszélye annak, hogy a cselekmény maga nélkülözi a drámai magot. Kellemes meglepetés volt e tekintetben Mezei Kinga Piaf-estje, amely a Szabadkai Kosztolányi Dezső Színház, valamint az Újvidéki Színház koprodukciójában került színre. A *Piaf-marche* (Piafmenet) című előadást precíz és elegáns dramaturgia jellemzi: a sanzónkirálynő életének stációit a koreográfia, a nonverbális és halandzsza-francia interakciók, a drámai és komikus jelenetek váltakozása, valamint az elhangzó több mint húsz dal idézi meg.

Tavalyelőtt nagy felfedezés volt számomra a Szabadkai Népszínház Magyar Társulata. Akkor egy kortárs szerb darabban mutatkoztak be Kisvárdán, idén pedig egy hamisítatlan vígjátékkal bizonyították, hogy a drámai szerepek mellett a pörgős ritmusú vígjátéki alakításokban is kiemelkedően teljesítenek. Lev Birinszkij *Bolondok tánca* című darabjának középpontjában egy orosz kisváros áll, mely a forradalom ellenére is nyugodt, és a kisváros kormányzója álforradalom kirobbantásával akarja biztosítani saját megélhetését. A korrupció és a szerelmi háromszög az elkerülhetetlen vég felé taszítja a főszereplőt, s az egy váratlan fordulat során mindent elveszít. Az előadás rendezését a marosvásárhelyi Sebestyén Aba jegyzi. Alaposan kihasználja a helyzet- és jellemkomikum által felkínált

lehetőségeket, és arra is figyel, hogy a sziporkázó humorú előadásnak a mában is érvényes társadalomkritikai éle legyen.

Radu Afrim rendezése emberpróbáló előadás mind a művészeknek, mind a közönségnek. A Bartis Attila azonos című regényéből, valamint a szerző *Anyám, Kleopátra* című színdarabjából készült *A nyugalom* monumentális, háromórás alkotás, amely alapvetően két szereplő: a B. Fülöp Erzsébet alakította megtört színésznő-anya Weér Rebeka, valamint a Bányai Kelemen Barna által részletgazdagon megformált író, Weér Andor beteges és ellentmondásos viszonyára épít. Kettejük kapcsolatát a fiatal barátnő, Eszter (Kiss Bora) ellenpontozza; ez a kölcsönös egymásra hatás pedig egyfajta bizarr szerelmi háromszög gondolatát hozza játékba. Miközben az előadás az eredeti szövegekből építkezik, bizonyos elemeiben elrugaskodik tőlük, és a realista szöveget alárendeli a tipikusan afrimi látomásosságnak, amelynek szervező elemei a misztikus tér, a hanghatások, a zenei betétek és parafrázisok, valamint a peremlét groteszk figurái. A Marosvásárhelyi Nemzeti Színház Tompa Miklós Társulatának előadása erős és emlékezetes színészi jeleneteivel és eredeti víziójával méltán érdemelte ki a kisvárdai fesztivál hét díját, köztük a legjobb előadásnak, a legjobb férfi, női és 35 év alatti színésznek járó díjat is.

A Gyergyószentmiklósi Figura Stúdió Színház *A homokszörny* című versenyprodukciója ugyanezt az afrimi világot idézte; ez azonban nem értékelhető parafrázisként, hiszen a fiatal rendező gyakorlatilag reflexió nélkül vesz át elemeket „mesterétől”. Székely Csaba szövege mindennapi élethelyzetek formájában tárgyalja a férfi-női viszonyokat a tőle megszokott humorral átítatva. Nagy Botond rendezői érdeme, hogy megkeresi azokat a pontokat, amelyek segítségével túlléphet a szövegben megjelenített szituációk banalitásán, és egyfajta poétikus világot tud létrehozni. Az erotika, az erőszak és a valóság-fikció összemosása azonban itt nem sikerül maradéktalanul, talán azért, mert túl sok az ötlet-szerű pillanat, ami miatt az előadásnak is több lezárást tudnék kijelölni – ez pedig tét nélkülivé teszi az utolsó monológot, valamint a hatásvadász esőjelenetet. Mindent egybevetve azonban egy ígéretes tehetség előadását láttuk, aki szemmel láthatóan megtalálta a közös hangot a társulattal, és

megkereste azt a látószöveget, amelyből új megvilágításba kerülhet a szöveg.

A fesztivál versenyprogramját a Kolozsvári Állami Magyar Színház *Hullámtörése* zárta. A Lars von Trier kultikus filmje alapján készült alkotást az amerikai Tom Dugdale vitte színre, aki Bess és Jan sorsszerű találkozására és tragikus házassága történetének feldolgozásában erősen törekedett a filmszerű képek és jelenetek megalkotására. Erre az egyszerű díszlet, a világítás, valamint a videóvetítés által megkettőzött tér is rájátszott. Az alapanyag színházszerűségét az időnkénti kiszólások, az önreflexív jelenetek teremtették meg. A felkavaró történetet, az elzárt közösségek erőszakosságát hitelesen jelenítették meg a szereplők; közülük Pethő Anikó megkapta a legjobb női szereplőnek járó díjat.

További díjak

Az Emberi Erőforrások Minisztériuma Életműdíjat adományozott Bocsárdi Lászlónak, a Sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színház igazgató-rendezőjének.

Az Emberi Erőforrások Minisztériuma Életműdíjat adományozott Fabó Tibor Jászai Mari-díjas színművészenek, a komáromi Jókai Színház tagjának.

Az Emberi Erőforrások Minisztériumának A legjobb előadásért járó Fődíját *A Nyugalom* című előadásért a

Marosvásárhelyi Nemzeti Színház Tompa Miklós Társulata kapta.

A Seszták Miklós nemzeti fejlesztési miniszter által felajánlott díjat, a tanító mulatság élményéért, a Beregszászi Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház Móricz Zsigmond: *Nem élhetek muzsikaszó nélkül* című előadása kapta.

Az Emberi Erőforrások Minisztériumának Rendezői díját az *Úrhatnám polgár* és *Az eset* című előadásokért Sardar Tagirovsky kapta.

Az Emberi Erőforrások Minisztériumának Női alakításért járó díját a *Hullámtörés* című előadásban nyújtott alakításáért Pethő Anikó kapta.

Az Emberi Erőforrások Minisztériumának Női alakításért járó díját *A nyugalom* című előadásban nyújtott alakításáért B. Fülöp Erzsébet kapta.

Az Emberi Erőforrások Minisztériumának Férfi alakításért járó díját *A nyugalom* című előadásban nyújtott alakításáért Bányai Kelemen Barna kapta.

Az Emberi Erőforrások Minisztériumának Férfi alakításért járó díját az *Úrhatnám polgár* című előadásban nyújtott alakításáért Pálffy Tibor kapta.

Az Emberi Erőforrások Minisztériuma és a Kisvárdai Várszínház A legjobb díszletért járó közös díját *A nyugalom* című előadás díszletéért Adrian Damian kapta.

Az Emberi Erőforrások Minisztériuma és a Kisvárdai Várszínház A legjobb jelmezért járó díját az *Úrhatnám polgár* című előadás jelmezeiért Bajkó Blanka Alíz kapta.

Az Emberi Erőforrások Minisztériuma és a Kisvárdai Várszínház Zenei díját az *Úrhatnám polgár* című előadás zenéjéért Bartók György és alkotótársai kapták.

Az Emberi Erőforrások Minisztériuma és a Kisvárdai Várszínház A legjobb 35 év alatti színész díját *A nyugalom* című előadásban nyújtott alakításáért Kiss Bora kapta.

Az Emberi Erőforrások Minisztériuma és a Kisvárdai Várszínház által a legígéretesebb tehetségnek alapított Teplánszky-díjat a *Fade-Out* című előadásért a Marosvásárhelyi András Lóránt Társulat kapta.

Kisvárdai Város Polgármesterének Díját a *Piaf-menet* című előadásért Mezei Kinga kapta.

A Hallgatói Minifesztivál Diákzsűrijének díjai

Eredeti színpadi megoldásaiért és a megkomponált látványelemekért, valamint a közönséggel való interakcióért a Legjobb rendező díját Sardar Tagirovsky kapta.

A darab egységességéért, a társulat remek összjátékáért és a térhasználatért A legjobb előadás díját ifj. Vidnyánszky Attila rendezésében a *Liliomfi* c. darab kapta.

A karakterek hiteles megformálásáért és a jelenetekben nyújtott kimagasló teljesítményekért A legjobb színészi játék díját a *Halál* c. darab kapta.

Kisvárdai város közönségének díját a marosvásárhelyi Nemzeti Színház Tompa Miklós Társulatának *A nyugalom* című előadása kapta. A közönségzsűri további díjazottjai: a legjobb férfi főszereplő: Bányai Kelemen Barna (*A nyugalom*); a legjobb női főszereplő: Mezei Kinga (*Piaf-menet*); a legjobb férfi mellékszereplő: Kozma Attila (*Az imposztor*); a legjobb női mellékszereplő: Rappert-Vencz Stella (Sirály).

FLEISZ KATALIN

Mágikus történelem

Dragomán György: *Máglya*¹

Kritika

Számos dolgot el lehetne mondani Dragomán György legutóbbi regényéről. Nevezhető lenne mágikus realistának, mítoszi világgépűnek, sőt még akár romantikusnak is. Miközben azon kapjuk magunkat, hogy a sok használatból csuszamlóssá vált fogalmak mégis keveset mondanak el Dragomán regényének öntörvényű világáról. Ha képszerűen akarunk fogalmazni, azt is mondhatjuk, hogy a fogalmak hálójába befogott vagy befogni szándékozott szöveg minduntalan szét akarja szakítani ezt a fogalmi hálót – miközben mégis tartozni akar valahova. Történelem, az egyént sakkban tartó korélmény és a hétköznapokat átítató mágia sajátos mixtúrája ez a regény, miközben a történelem is mélyen testi, zsigeri szinten megélt, annak a Dragomán-regényekből megszokott kábító érzékiségével. Az előző Dragomán-regényekhez hasonlóan átmeneti, válságos korok és élethelyzetek találkozásait követhetjük nyomon itt is. Közvetlenül a '89-es forradalom utáni Romániában járunk, amikor a kommunista éra szimbólumai vagy azok helye még friss. Az iskolák falairól épp csak levették/letépték a táborno elvtárs képét, a rezsim szimbolikus képeiből és az ideologikus könyvekből máglyát raknak az iskolaudvaron. Kétségkívül hatásos kép: a tűz egyszerre tisztít és megsemmisít. Felszámolás és katarzis.

A regény főhőse a tizenéves korának elején járó Emma, amennyiben a regény legnagyobb részének történései az ő tudatán, érzékelésén átszűrődve jelennek meg. Ez a friss, eleven, a jelenségekre azonnali érzékenységgel reagáló hang indokolja azt a regényekben ugyan kevésbé megszokott, de a Dragomán-szövegekre jellemző kitarított jelen idejű narrációt, amely – mivel egyetlen tudaton szűrődik át – a beszédhelyzetek megteremtésében egy sajátos függést eredményez („azt mondom, hogy..., azt mondja, hogy...” típusú

FLEISZ KATALIN (1978, Nagykároly) irodalomtörténész. Doktori tanulmányait Debrecenben és Finnországban végezte. Tanulmányt, könyvkritikát és rövidprózát publikál.

narráció). Meg kell jegyeznünk, hogy az olvasóra tett hatás szempontjából ez a típusú narráció rendkívüli feszültségeket képes magába sűríteni, ha írója jól él vele, és Dragomán ennek a szörszálhasogatóan aprólékos, de az olvasó számára épp ezért *tapasztalatot* nyújtó írói technikának nagy mestere. Azonban hátránya is van ennek az írói világlátásnak: az olvasó telítődhet a minduntalan rá záporozó érzéki hatásoktól, vagy azok könnyen önisméltó unalomba fulladhatnak.

Az alaphelyzet szintén hatásos, romantikus regényeket idéz. Emma ugyanis teljesen árva – szülei egy rejtélyes autóbalesetben meghaltak –, és egy napon az intézetben nevelkedett kislányért egyetlen élő rokona: nagymamája jön el, hogy magához vegye. Emma innentől egy számára

ismeretlen világba lép, egy számára idegen személlyel, akihez ezentúl a legszorosabb családi köteléssel kell ragaszkodnia.

Ez az alaphelyzet nemcsak hatásos, de szerencsés is a regény további alakulása szempontjából. Az olvasó innentől kíváncsian várja, hogy egy élettől sterilen elzárt, és valószínűleg a kommunista rezsim által szabályozott, mesterségesen kreált világból hogyan sikerül az „igazi” életbe való kilépés nagy kalandja. Különösen a serdülés átmeneti korában levő, ezért eredendően érzékenyebb kislánynak. Ebből a perspektívából, egyfajta nevelődési/fejlődési narratíva is lehetne a regény, viszont ahhoz túlságosan töredezett, epizodikus. Ugyan elnagyoltan kirajzol egy időbeli ívet, ugyanis Emma időközben nagylány lesz, majd szerelembe is bonyolódik egy Péter nevű fiúval, aki aztán a regény záró nagyjelenetében kulcsszerepet is kap. Emmát tehát nagymamája vezeti be egy nem is akármilyen, hanem történelmi viharokkal és személyes sors-traumákkal igencsak megtépázott életbe. Amikor a személyes sors mélysége háttértörténetként – Nagymama emlékező történeteiként – kap formát.

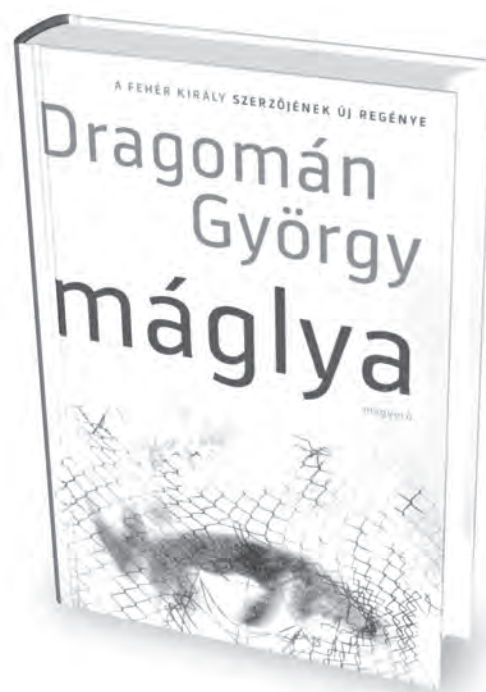
Nagymama mindezekén túl már azért sem egy hétköznapi figura, mert mitikus, sőt rituális tevékenységekkel kokettáló varázsló. Boszorkányos trükkjei nyomán a kávézacc mintázataiban Emma saját és anyja, majd nagyanyja arcát fedezi fel, de fánksütéshez készülve arcképeket rajzol a lisztbe, vagy meglehetősen agyafúrt módon tesz el zölddió befőttet. A példákat még sorolhatnánk. Emma igencsak kifinomult érzékelését új otthonában élmények hada ostromolja. És – számomra legalábbis – a mágikusságnak az érzékelés legelemibb, éppen hogy formát kapó tapasztalatával való találkozása az, ami megkapóvá, elevenné teszi ezt a regényvilágot. Amikor a mágikusság magának a tudatnak, az érzékelésnek a legelemibb formája, a képzelőerő szüntelen határátlépése. Ebben a határsértésben az *én* a *másik* is lehet – lásd Emma beleérző azonosulásait családtagjaival, társaival, sőt még állatokkal is –, de az emlékezés, a múlt és jelen közti határátlépés is ide tartozik. És ehhez szorosan kapcsolódóan egymás történeteinek átéltsége, átadhatósága. Mert ahogy egy helyen fogalmaz a regény: *„A legfájdalmasabb történeteket csak úgy szabad elmondani, hogy aki hallja, azt érezze, hogy vele történt meg, az ő története.”*

A regénybeli mágikusság tehát a tudatból, az érzékelésből is származik, amit az idegenség táplál. Nem kell ahhoz beavatottnak lenni, a képzelet munkája elég ahhoz, hogy lelket, elevenséget, új formát kapjanak a leghétköznapibb dolgok. (Ez egyébként az irodalom állandó élesztője is, és a számtalan példaként felhozható alkotó közül elég, ha csak József Attila költészetére gondolunk.) Ezért is zavaróak sokszor Nagymama mindenáron véghez vitt varázslásai, különösen ott, ahol azok kissé erőltetettre sikerülnek. Nem világos például, hogyan lehet a lisztbe nagyapa arcképét úgy berajzolni, hogy az felismerhető legyen. És ha már itt tartunk, a halott nagyapa szellemként való megjelenése a blokkklakásban is túlírt egy kissé. Ahogy Emma portörlés közben a könyvespolc üvegvitrinjének belső párásodását érzékeli, majd a nagyapa szelleme a tájékozási versenyre éppen hiányzó térképet ténylegesen meg is mutatja, sem a világkép, sem a cselekmény szempontjából nem tűnik indokoltnak. Az olvasónak az lehet az érzése, hogy a regény mindenáron bizonyítani akarja ezt a világképét, keveselli azt, amit megmutat. A kevesebb néha több elve itt is érvényesül. Emma pengeéles érzékelése, friss, eleven látásmódja – amiben formát kapnak a dolgok – ehhez hozzájárulva halott szüleinek, köztük a nagyapának emlékezetben élő szelleme is elég lett volna.

A *Máglya* Emmája körülbelül Dzsátával egyidős, Dragomán előző regényének, A *fehér királynak* a főhőseivel. Az alaphang mindkét regény-

ben egy éppen csak kiskamasszá serdült gyereké. Ráadásul Dzsátá Emmához hasonlóan eleven érzékenységgű, látásmódjában a legapróbb dolgok is feszültségtelivé válnak. Csakis a hajszálfinom érzékelés okán. Amikor a pusztai érzékelés fordul át valami másba, anélkül hogy kívülről valamilyen nehézkes jelentésség telepedne rá. Hiszen a dolgokról, ha nagyon közletről nézzük őket, lehámlanak a megszokott összefüggések, és valami sosem látott, eleven újszerűségükben mutatkoznak meg. Dzsátá érzékelése viszont a kompozíció szintjén fegyelmezett és pontosan adagolt, a nyolcvanas évek második felének eldurvult, mindent átítató terrorjának jelenlétéről is pontosan közvetít. Emma világa kicsit más világ: habár csak néhány évvel vagyunk később, de egy széteső, formát kereső időszak ez: a forradalom ugyan véget ért, de a hősi halottak még temetésre várnak, a bűnbakkeresés, a besúgók elleni fojtott, de időről időre kitörő ellenszenv Emmát sem kíméli. Semmivel sem megbékéltebb idő ez, mint *A fehér királyé*, csak a gyűlölet most már az egykori rezsime bűnösei ellen fordul. Így lesz megbélyegzett Emma nagymamája férje egykori besúgó múltja okán, ráadásul a történelem ismétli önmagát az ő esetében is igazolódni látszik, amennyiben már korábban is átélte a meghurcoltatást. Nagymama már korábban is említett súlyos múltja – amikor is zsidó barátait, köztük titkos szerelmét bújtatta – betoldott emlékező szövegekben szakítja meg időről időre a regény menetét valahonnan nagyon mélyről felszakadó mondatokban. Az elbeszélés mód finom lebegése (egy-egy szám második személyű ez az elbeszélés mód, egy általános Te-nek szóló) jól megszabott távolságot teremt a múlt borzalmától. Ami mégsem reflexív, értelmező távolság, mert ehhez a múlthoz nem lehet reflexióval, értelmezéssel közeledni, csakis az emlékezet képeinek érzékisége által.

Hadd tegyük hozzá, habár az Emma révén kibomló regényvilág kavargó érzékisége önmagában is lenyűgözi az olvasót, de innen, a Nagymama múltjának feltépett történeteiből múlttal terhes jelentést is kap. Igaz, képi, csakis a dolgok egymásmellettiségéből eredő sugárzó képesség ez, és nem valami elvont, gondolati jelentés. Az Emma uzsonnajaként szereplő dió és méz, a fáskamrából hallatszódó rejtélyes nyöszörgő sírás, az agyagember a kertben, a kötőtűvel a zölddióra karcolt szemek egytől egyig a múlt, Nagymama zsidó barátait, szerelmét bújtató lánykorába vezetnek vissza. Ebből a szempontból a

regény jelene nem más, mint a múlt – Nagymama által átélt múlt – megismétlése. Valami rituális ismétlés lenne mindez, vagy inkább csak időbeli határátlépés, a múlt és jelen egybeolvadása? Mindenesetre Nagymama Emmát is beavató táncában a virágoskertben felállított máglya körül – amikor a máglyát alkotó fadarabokra az összes megszabadulni kívánt dolgot rávésik, majd a vágyott dolgokat is, de azokat visszafele – nem nehéz felfedezni a rituális jelleget. Ebben a jelenetben történik meg az agyagember megformálása – tegyük hozzá, meglehetősen körmönfont módon –, mivel a nedves, csúszós földön való táncban a talpuk alatt formálódik ki – és ez a máglyajelenet csúcspontjának is tekinthető. Az agyagember figurája (egyfajta gölem?) számos ponton elő-

fordul a regényben. Mégis az agyagember máglya-jelenetben való feltámasztása Nagymama emlékező történetének ahhoz a szeletéhez kapcsolódik a legerőteljesebben, amikor lánykori titkos szerelme, miután halottnak hitték és elföldelték, váratlanul magához tért, és kikaparta magát a földből. Maga az agyagos föld, a sár szintén több oldalról is jelentéses a regényben. Az emlékező történetből ugyanis az is kiderül, hogy hosszú ideig erdőben bujkált, öntudatlan állapotban, amikor földre vájt odúban élt és sárral kente be magát, mintha ő maga is földből volna. És a múltnak ez a mozaikdarabja szintén ismétlés: annak a szörnyű látványnak az Ágnes asszonyként való büntudatos ismétlése, amikor a szüleit a szeme láttára lőtték le, és azok arccal a földre csapódtak. (Ugyanis a nagymama lánykorában emiatt önmagát hibáztatta.)

Mindezeket az összefüggéseket csak azért emeltem ki, hogy látható legyen, mennyire sűrű szövésű háló ez a regényvilág,

amely igencsak megdolgoztatja az olvasót a kapcsolatok felgöngyölítésében. Ez még önmagában nem volna baj. Viszont a mindenáron való kapcsolati háló kreálása, az egyes fejezetek közötti motivikus kapcsolatok gondja kimódoltta, túlságosan megcsináltta teszi a regényt. Az olvasó ugyan időről időre felfedezhet összefüggéseket, de ezek az összefüggések egy idő után öncélúak lesznek, az ismétlések tét nélkülűvé válnak. Épp azért, mert a regény nagyon *igyekszik* összefüggéseket teremteni. Viszont a jelenségek sokszínűségének *valóban öncélú* kalandozásaiban igazán nagyot alkot a regény.

SIMON JUDIT

Szeget szeggel

Koršunovas-rendezés a gyulai Shakespeare-fesztiválon

Erkölc és/vagy hatalom? – fogalmazhatjuk meg a Varsói Drámai Színház *Szeget szeggel* című előadásában feltett kérdést. Oskaras Koršunovas litván rendező állította színpadra a ritkán játszott Shakespeare-művet, amely vígjátéknak drámai, drámának pedig a meseszerű boldog vég miatt nem nevezhető. A világhírű rendező viszont úgy fejezi be az előadást, hogy nem is oly mesébe illő boldogság vár a szereplőkre.

Faramuci ez a darab – mondta nemrégiben egyik rendező ismerősöm –, hiszen az értelmezése az alkotókon múlik. Shakespeare a *Szeget szeggel-ben* elmond egy mesét, csak hogy benne ott lappanganak a hatalommal és az erkölccsel kapcsolatos gondolatai.

SIMON JUDIT újságíró, kritikus (1956, Nagyvárad). A Majomsziget, a Bihari Napló, az Erdélyi Napló, a Brassói Lapok, majd a Krónika munkatársa. 2002 óta az Erdélyi Riport újságírója. MŰRE nívódíjas (1993).

A történet lényegében egyszerű, van benne álhűs herceg, látszólag feddhetetlen erkölcsű helytartó, szűz hajadon, ártatlanul elítélt fiatalember, szerzetes, ártatlannak tűnő feleség, és sok más szerzet, hogy a végén mindenki elnyerje megérdemelt büntetését és boldogságát.

Koršunovas előadásának díszlete tárgyalóterem, de lehet a parlament üléstermének emelvénye is, ahogy a nagyszerű világítás nyomán templomnak, palotának is megfelel. A legfelső emelvény két oldalát a lengyel sas díszíti, valahol azt olvastam, a színpadkép a varsói szejm alsóházának kicsinyített mása. A háromszintes díszlet formája a közmegegyezés szerint a közösség életére és szabályaira nézve meghatározó. A játék során a szereplők éppen vélt és valós hatal-

mi vagy erkölcsi felülkerekedését jelzi, hogy hol helyezkednek el a térben, ahol bármi megtörténhet a nemi erőszaktól a cselszövésig. S ha megtörténhet, meg is történik.

Az erkölcsi kérdésekre helyezi a hangsúlyt Koršunovas, ugyanakkor vizsgálja az erkölcs és hatalom összefüggését is, de nem téveszti szem elől az emberi természetet sem. Az élni, lehetőleg jól, valamint kisebb megrázkódtatások nélkül túlélni válságos helyzeteket olyan emberi magatartás, ami az előbbi viszonyokat is meghatározza.

Az előadás némajátékkal, a herceg álmával kezdődik, s ez lényegében meghatározza a végkifejletet. A hatalom ura azzal szembesül, hogy a törvénytelen ségek, a társadalmi és erkölcsi szenny már a tróntermet is elárasztja. Ő maga nem mer cselekedni, fél, hogy elveszti a nép szeretetét, mai megfogalmazással: félti a népszerűségét. Cselhez folyamodik, azt hazudja, hogy elutazik, és helytartójának kinevezi az erkölcsi feddhetetlenségéről elhíresült Angelót.

Máris megjelennek a kételyek: a herceg álmában a leendő helyettes mint rémséges figura jelenik meg; lehet-e hazug-

ságra építeni az erkölcsi és társadalmi megtisztulást. A herceg ugyanis korántsem hagyja el országát, szerzetesi áruhában tér vissza, hogy mintegy felügyelje helytartójának munkáját. Mindenhol ott van, kihallgatja a beszélgetéseket. A hatalom ideiglenes birtokosa fiatal és jóképű, drága menedzseröltönyben pompázik, mosolyogva kegyetlenebbnél kegyetlenebb eszközöket vet be a törvény nevében. Paráznalkodásért halálra ítéli a fiatal Claudiót, akinek szerelme az előadásban előrehaladott terhes, és nem úgy tűnik, hogy a fiatalember igyekezne vele házasságra lépni. A bátyja megmentésére siető, zárdába készülő Izabella a helytartó végzete: Angelo ugyanis beleszeret a lányba, zsarolni kezdi testvérével. A lány a szüzességét ugyan nem adja, de bármilyen cselre, hazugságra kapható.

Shakespeare darabjában Izabella lenne a jóság és tisztaság megtestesítője, a lengyel előadásban a lány egyre fesztele-
nebb, kihasználja szépségét, az álruhás herceg nyújtotta
lehetőséget, hogy célját elérje. Finoman fogalmazva is meg-
kérdőjelezhető a fiatal nő erkölcsi erénye. A helytartó morá-
lis talapzata a lány miatt omlik össze, ami azért is érdekes,
mert Angelónak talán ez az első és egyetlen igaz érzelme. Az
előadásban a hozomány hiánya miatt elhagyott felesége sem
olyan ártatlan: éppen egy szerzetessel töltött pásztoróráról
indul megbosszulni férje, a helytartó eltávolodását. Közben
kivégeztek valakit, egy rossz embert, az ő levágott fejét viszik
a hatalom ideiglenes birtokosának, aki nem tudja, hogy
lényegében a herceg hatalmi játékának az eszköze. Az ural-
kodó ugyanis messzemenően nem az a jóságos herceg, akit a
népnek látnia kellene személyében. Ügyes, cinikus manipu-
látor, aki mással végezteti el a népszerűtlenséghez vezető
munkát, hogy aztán megerősítse hatalmát. Puritán, néha
laza öltözete éppoly megtévesztő cinikusságát, elszántságát,
kielégületlenségét és hatalomvágyát tekintve, mint száraz,
tényszerűnek és jóindulatúnak tűnő beszéde; viselkedése is
csak az utolsó jelenetben árulja el a belső tüzet, amelynek
talán egyetlen enyhítője a hatalom mámora.

A helytartó lelepleződik, a herceg megparancsolja, hogy
Claudio házasodjon össze immár fiatal anyuka arájával,
Angelo vegye vissza elhagyott feleségét, ő meg a szűz Isabel-
lával lép frigyre, aki ugyan nem szereti, de első asszonynak
lenni is valami. Egyszóval a rendező jóvoltából mindenki
elnyeri méltó boldogtalanságát. A herceg talán kivétel, de
nem biztos, hogy nem térnek vissza a rémálmai.

Az előadás végén is van egy néma, mesterien koreografált
jelenet, amely mintegy a jövőt vetíti előre: a herceg a hajánál
fogva vonszolja ifjú feleségét, a volt helytartó meghasonult,
Claudio durván eltaszítja hitvesét, az egész jelenetet áthatja
az erotikus durvaság. Lényegében csak annyi változott, hogy
kiépült az abszolutizmus, amely ellen a nép sem emelhet
szót, hiszen a társadalom sem áll magasabb erkölcsi alapo-
kon, mint teljhatalmú vezetője, akiről hinni akarja, hogy
csakis az ő javát és boldogulását szolgálja. S akkor most
tekintsünk el Koršunovas előadása és a kelet-közép-európai
államok közötti analógiáktól. Végül is, a rendező is elmondja
az előadásban: ez színház, játék. Shakespeare megírta, ő szín-

Varsói Drámai Színház **William Shakespeare:**

Szeget szeggel

Rendező: Oskaras

Koršunovas

Díszlettervező: Gintaras

Makarevičius

Jelmeztervező: Aneta

Suskiewicz

Zene: Antanas Jasenka

Koreográfus: Vesta

Grabštaitė

Fény: Eugenijus

Sabaliauskas

Szereplők: Slawomir

Grzymkowski,

Przemysław Stipp,

Zdzisław Wardejn,

Matthew Weber,

Martyna Kowalik,

Kinga Suchan,

Agnieszka

Warchulska, Janusz

R. Nowicki, Krzysztof

Szczepaniak, Anna

Szymańczyk,

Agnieszka

Roszkowska, Tomasz

Budyta, Lukasz

Wojcik, Peter

Bulcewicz, Mariusz

Wojciechowski,

Zbigniew Dziduch,

Michael Podsiadło,

Maciej Wyczański,

Marcin Sztabiński

padra állította. Csakhogy a színház,
ha igazi – márpedig a litván rendező
színháza nagyon is igazi –, akkor
Shakespeare-nél maradva, tükröt
tart.

A szerkesztő asztala

Esszintsünk!

A *Várad* irodalmi, művészeti, társadalmi, kulturális folyóirat esszépályázatot hirdet,

ESSZINTSÜNK! címmel,

a magyar irodalomban nagy hagyományú műfaj újragondolása, megújítása, továbbéltetése és népszerűsítése érdekében. Samuel Johnson plasztikus meghatározása szerint ez a negyedik műnem „az agy gondolatainak szabad folyása; egyetlen, nyers mű, s nem szabályszerű, rendezett alkotás”. Szerkesztőségünk az esszéírás teljes mértékű szabadságát, a műfaji korlátokat feszegető szövegteremtés lehetőségét kínálja fel, szabad témaválasztással az irodalom, a filozófia, a művészetek, a tudományok, a politika, a társadalom – akár a hétköznapi élet köréből.

Maximális terjedelem: 20 000 leütés.

I. díj: 1500 lej
II. díj: 1250 lej
III. díj: 1000 lej
Különdíjak

A publikációs szintet meghaladó, igényes pályamunkákat beérkezésük sorrendjében, folyamatosan közöljük lapunkban. Kérjük, hogy a szerzők rövid önéletrajzot is csatoljanak műveikhez. A borítékon vagy a villanyposta-küldeményen kérjük feltüntetni az ESSZINTSÜNK! szót.

Beküldési határidő: 2016. december 15.

Postacím: Revista culturală *Várad*
410068 Oradea, Piața 1. Decembrie nr. 12, e-mail: varadlap@gmail.com

A pályázat eredményeit 2017. január 15-ig közöljük.

A *Várad* folyóirat szerkesztősége